

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

โดย

นาย เมธี พยอมยงค์

วิทยานิพนธ์เสนอต่อคณะนิเทศศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

เพื่อเป็นส่วนประกอบของการศึกษา

สำหรับวิทยานิพนธ์

พัฒนบริหารศาสตร์มหาบัณฑิต (นิเทศศาสตร์)

พ.ศ. 2533

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

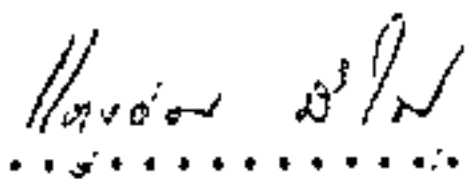
The Characteristic of the Expansion of Slums
in Phra-Nakorn District, Bangkok.

โดย

นายเมธี พยอมยงค์

โครงการบัณฑิตศึกษาพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ อนุมัติให้
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา พัฒนบริหารศาสตร-
มหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม)

วันที่ 14 ส.ค. 33

(อาจารย์ ดร. แดงอ่อน มั่นใจตน)

ประธานกรรมการ

วันที่ 14 ส.ค. 33

(รองศาสตราจารย์ ดร. สากล จริยวิธานนท์)

กรรมการ

วันที่ 14 ส.ค. 33

(อาจารย์ สุภา กীরติบุตร)

กรรมการ

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร เรียบร้อยสมบูรณ์ตามกระบวนการวิจัย เพราะผู้วิจัยได้รับความกรุณาอย่างยิ่งจาก อาจารย์ ดร. แดงอ่อน มั่นใจตน ได้รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และมีความเป็นห่วงเป็นใยให้ความอนุเคราะห์ด้านความคิดและควบคุมวิธีการ ให้เป็นไปตามหลักการและวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยมีความซาบซึ้งในพระคุณเป็นอันมาก

รองศาสตราจารย์ ดร.สากรล จริยวิธานนท์ เป็นอีกท่านหนึ่งที่ทำให้ความอนุเคราะห์ในกระบวนการวิจัย ตลอดถึงการค้นคว้าเก็บข้อมูลต่าง ๆ ด้วย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

อาจารย์สุภา กীরติบุตร เป็นอีกท่านหนึ่งที่ทำให้ความอนุเคราะห์ในการแนะนำวิธีการทางสถิติและควบคุมดูแลงานวิจัยฉบับนี้เป็นอย่างดีมาตลอด ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

รองศาสตราจารย์ ดร.ดำรงศักดิ์ ฐานดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นอีกท่านหนึ่งที่ทำให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือแนะนำให้ความรู้ด้านการวิจัย และข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ ซึ่งผู้วิจัยมีความซาบซึ้งและขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้เช่นกัน

การศึกษาของผู้วิจัยนับแต่เริ่มแรกได้รับการสนับสนุนทั้งด้านกำลังทรัพย์ กำลังความคิด และการดูแลเอาใจใส่อย่างดียิ่งของ ศาสตราจารย์ณัฏฐ์-อาจารย์บุญยิ่ง พยอมยงค์ บิดามารดาของผู้วิจัย อาจารย์สัจด์-อาจารย์บุญยง เอมหฤทัย ซึ่งเป็นน้าของผู้วิจัย ท่านทั้งสองได้ให้ความรัก ความเมตตา มีความห่วงอาทรต่อผู้วิจัยมาโดยตลอด ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงยิ่งไว้ ณ ที่นี้

อาจารย์หรรษา พยอมยงค์ น้องสาวคนเดียวของผู้วิจัย อาจารย์บุปผา เตชะตระกูล คุณแหวะฐพงษ์ เศรษฐบุปผา คุณถิ่น หงษ์ทอง คุณปริญญพร ชุมนอิน คุณดวงกมล ชนม์ไธส ได้ให้การช่วยเหลือด้านวิจัยหลายอย่างหลายประการ ซึ่งผู้เขียนมีความซาบซึ้งในไมตรีจิตเป็นอย่างยิ่ง จึงขอขอบคุณทุกท่าน ไว้ ณ ที่นี้

งานวิจัยฉบับนี้ผู้เขียนขออุทิศความดีแด่ คุณพ่อ คุณแม่ คุณน้า และครูบาอาจารย์ ผู้อบรมสั่งสอนผู้เขียนมา จึงขอกราบคารวะด้วยเศียรเกล้า ไว้ ณ ที่นี้

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
ชื่อนักศึกษา : นายเมธี พยอมวงศ์
ชื่อปริญญา : โดCTOR ใน บริหารศาสตร์มหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม)
สาขาวิชาเอก : นโยบายและการวางแผนทางสังคม
ปีการศึกษา : 2533

บทคัดย่อ

ชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร ได้มีการขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งขนาดและปริมาณของพื้นที่ และจำนวนประชากรในชุมชน อันเป็นผลมาจากสาเหตุหลายประการจากการขยายตัวดังกล่าวนี้ ก่อให้เกิดความแออัดยัดเยียด และส่งผลให้เกิดปัญหานานัปการต่อชุมชนนั้น ๆ และปริมณฑลในเขตเมืองในส่วนรวม

ผู้วิจัยมีความประสงค์จะทำการค้นคว้าวิจัย เพื่อให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาและลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร ซึ่งถือว่าเป็นชุมชนแออัดในเขตเก่าแก่ชั้นในสุดของกรุงเทพมหานคร ทั้งนี้เพราะเป็นเขตที่มีอัตราการของการขยายตัวอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องมากกว่าเขตอื่น ๆ ในกรุงเทพมหานคร วัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้คือ เพื่อการศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนแออัด ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัด และปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเลือกเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด ในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

ผู้วิจัยได้เลือกชุมชนแออัด 6 ชุมชน เป็นตัวแทนของกลุ่มที่ใช้ศึกษาโดยยึดอายุของชุมชนและลักษณะการถือครองที่ดินของครัวเรือนในชุมชนเป็นเกณฑ์ ส่วนวิธีการรวบรวมข้อมูลกระทำโดย การทำแผนที่การใช้ที่ดิน การสำรวจภาคสนาม และสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนตามแบบสอบถามที่สร้างขึ้น จำนวน 177 ครัวเรือน แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์

ผลจากการศึกษาพบว่า ชุมชนแออัดที่ศึกษามีอายุของชุมชนอยู่ในระหว่าง 65-200 ปี โดยเริ่มต้นของชุมชนนั้น มีจำนวนบ้านในเขตพระนครไม่หนาแน่นมากนัก ในเวลาต่อมาความเจริญของเมืองมากขึ้น จึงทำให้ประชาชนจากภายนอกเขตอื่นในและต่างจังหวัด เข้ามาอาศัยในเขตนั้นเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในชุมชนท่าวังและชุมชนป้อมมหากาฬ ซึ่งได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วงก่อนการใช้แผนพัฒนาฉบับที่หนึ่ง และในช่วง พ.ศ. 2504-พ.ศ. 2513 หลังจากนั้นการขยายตัวสิ้นสุดลง ทั้งนี้เป็นเพราะมีการใช้พื้นที่ภายในชุมชนเต็มหมดแล้ว ส่วนชุมชนแออัดอื่น ๆ ยังคงมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องทั้งการเพิ่มพื้นที่ภายในชุมชน และการขยายตัวโดยการเพิ่มขึ้นของประชากรภายในชุมชน

การเพิ่มขึ้นที่ภายในชุมชนนั้น ได้แก่ การบุกรุกที่ดินทางเอกชน วัด และหน่วยราชการ รวมทั้งการเช่าที่ดินและการเช่าช่วงที่ดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง พ.ศ. 2504-2513 ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการเริ่มใช้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งมุ่งเน้นโครงการพัฒนาขั้นพื้นฐาน เพื่อรองรับความเจริญด้านเศรษฐกิจในเมืองหลวงของประเทศ ยังผลให้เกิดการหลั่งไหลของแรงงานเข้ามาทำงานในเขตชั้นในของกรุงเทพมหานคร

สำหรับปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชาชนเลือกเข้ามาอาศัยในชุมชนแออัดนั้น ผลการศึกษาพบว่า ในทุกชุมชนที่ศึกษามีปัจจัยที่คล้ายคลึงกัน คือ อยู่ใกล้แหล่งงาน ย้ายโดยการสมรส และค่าเช่าที่ดินหรือบ้านในเขตชุมชนแออัดมีราคาต่ำ ในส่วนที่เกี่ยวกับการที่ชุมชนแออัดอยู่ใกล้กับแหล่งงานนั้น เมื่อพิจารณาควบคู่ไปกับแผนที่แสดงการใช้ที่ดินของกรุงเทพมหานคร ในปี พ.ศ. 2501 พ.ศ. 2516 และ พ.ศ. 2532 แล้ว จะเห็นได้ชัดเจนว่า บริเวณที่มักอาศัยในหลายพื้นที่ของเขตชั้นในเป็นย่านพาณิชย์กรรม อุตสาหกรรม และบริการพื้นฐานต่าง ๆ จึงทำให้ประชาชนเข้ามาอาศัยใกล้ ๆ กับแหล่งงานดังกล่าว โดยลักษณะการบุกรุก การเช่าที่ดินเพื่อปลูกบ้าน การเช่าบ้าน หรือการเช่าช่วงบ้าน ผลลัพธ์สุดท้ายเมื่อมีจำนวนบ้านเรือนและการอยู่อาศัยอย่างหนาแน่น จะเป็นผลให้กลายเป็นชุมชนแออัดไปในที่สุด

Thesis Title : The Characteristic of the expansion of Slums in
Phra-Nakorn District, Bangkok.
Author : Mr. Methee Payomyong
Degree : Master Degree in Social Development
Major : Policy and Social planning
Academic Year : 1990

Abstract

Bangkok Metropolitan slums have been enormously expanding, both in size as well as number of areas, and in their dwellers, as a result from various reasons. Such an expansion leads to the excessive density of housing and consequently creates numerous problems to the slums in particular and to Bangkok in general.

This researcher attempted to find out (1) historical context and (2) characteristics of such expansion of slums in Pra-Nakon District-the inner and foremost area of Bangkok Metropolitan. Finally, this study had also searched for (3) reasons why dwellers had had chosen the area as their living destination.

To achieve these objectives, six slums in Pra-Nakorn District had been selected, according to their age and land holding characters, for this research. While methods of data collecting were the land-use mappings, the field study, and the interviewing of the 177 household heads.

The result showed that the age of studies areas were between 65-200 years old. In the beginning there were few household in the communities. Later, when Bangkok was growing more people from outer areas of the metropolitan as well as from other parts of the country poured into the area aspecially in the Ta-Wang and the Pom-Mahakarn

communities. The significant periods of such rapid expansion were before 1970 and during 1961-1970. Then the growth had ended ; it was because the area had been filled up.

The expansion of those communities was created by squatting public and private lands and temple lands, land renting and subletting. The period of this growth was especially during 1961-1970 beginning of the declaration of national economic and social plan where infrastructures had been built in Bangkok for economic expansion drive. Accordingly, massive migration from rural areas into inner Bangkok took place.

Major factors drawn those dwellers into the area were as follow : being located near work-places, migrating with spouses, and paying lower rent-rate. As for being located near work-places, the study showed that it was closely related to land use maps of Bangkok in 1958, 1974 and 1989 respectively where inner area was obviously a place concentrating of commercial industrial as well as public utilities centers. No doubt, excessive dwellers had chosen the area to live. Consequently, many and bigger slums extensively appeared within the inner Bangkok.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
<u>บทคัดย่อภาษาไทย</u>	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
สารบัญตาราง	
สารบัญแผนที่	
สารบัญแผนผัง	

บทที่

1. บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา	3
1.3 ขอบเขตของการศึกษา	3
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา	3
2. <u>วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง</u>	6
2.1 นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับชุมชนแออัด	6
2.1.1 นโยบายการกระจายตัวของประชากรในกรุงเทพมหานคร เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-6	6
2.1.2 นโยบายเคหะสงเคราะห์เคหะถาวรของรัฐบาลต่อปัญหาชุมชนแออัด ในกรุงเทพมหานคร	9
2.2 ปัจจัยเหตุของการเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด	12
2.3 ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัด	15

3.	<u>ระเบียบวิธีการศึกษา</u>		17
3.1	แหล่งข้อมูล		17
3.2	เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา		18
3.3	การเลือกตัวอย่าง		18
3.3.1	การเลือกเขตและชุมชน		18
3.3.2	การเลือกครัวเรือนตัวอย่าง		19
3.4	การเก็บรวบรวมข้อมูล		21
3.5	การจัดทำข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล		21
3.6	สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล		21
4.	<u>ผลและการวิเคราะห์ผล</u>	c4-1	22
4.1	ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนแออัดที่ทำการศึกษา		22
4.1.1	ชุมชนท่าวัง		22
4.1.2	ชุมชนวัดเทพธิดาราม		26
4.1.3	ชุมชนศิริอำมาตย์		30
4.1.4	ชุมชนกรมวังพระสมมุติ		34
4.1.5	ชุมชนเมืงสยิดจักรพงษ์		37
4.1.6	ชุมชนป้อมมหากาฬ		41
4.2	ลักษณะทั่วไปของครัวเรือนที่ศึกษา		45
4.2.1	ลักษณะทางประชากรของครัวเรือน		45
4.2.1.1	ขนาดของสมาชิกในครัวเรือน		45
4.2.1.2	ลักษณะของครัวเรือน		47
4.2.1.3	จำนวนบุตรของหัวหน้าครัวเรือน		47
4.2.2	<u>ลักษณะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน</u>	c4-2	51
4.2.2.1	การประกอบอาชีพ		51
4.2.2.2	รายได้ต่อเดือนของครัวเรือน		53
4.2.2.3	วัยแรงงานในครัวเรือน		55

4.2.3	ลักษณะทางสังคมของครัวเรือน	57
4.2.3.1	ระดับการศึกษาของสมาชิกในครัวเรือน	57
4.2.3.2	ลักษณะบ้านของครัวเรือนตัวอย่าง	59
4.2.3.3	ลักษณะการครอบครองที่ดินและบ้าน	62
4.2.3.4	ปัญหาที่สำคัญของประชาชนที่นักอาศัยในชุมชน ที่ต้องการแก้ไขเร่งด่วน	68
4.3	ลักษณะของหัวหน้าครัวเรือน	70
4.3.1	ลักษณะทางประชากรของหัวหน้าครัวเรือน	70
4.3.1.1	อายุของหัวหน้าครัวเรือน	70
4.3.1.2	ภูมิลำเนาเดิมของหัวหน้าครัวเรือน	72
4.3.2	ลักษณะทางเศรษฐกิจของหัวหน้าครัวเรือน	75
4.3.2.1	อาชีพและสถานที่ประกอบอาชีพ	75
4.3.2.2	<u>ระยะทางและพาหนะที่ใช้ในการเดินทางไปทำงาน</u>	79
4.3.2.3	ช่วงเวลาการทำงานและรายได้	82
4.4	ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัด	85
4.4.1	ลักษณะการขยายตัวโดยการเพิ่มขึ้นที่ภายในชุมชนแออัด	85
4.4.2	ลักษณะการขยายตัวโดยการเพิ่มประชากรภายใน ชุมชนแออัด	98
4.4.2.1	ครัวเรือนตัวอย่างที่ย้ายเข้ามาอาศัยใน ชุมชนแออัดในแต่ละช่วงเวลา	98
4.4.2.2	ลักษณะการย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัด	99
4.4.2.3	ปัจจัยที่ทำให้ครัวเรือนย้ายเข้ามาอยู่ใน ชุมชนแออัด	101
5	<u>สรุปผล อภิปรายผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ</u>	109
5.1	สรุปผลการศึกษา	109
5.1.1	ลักษณะของครัวเรือน	109
5.1.2	ลักษณะของหัวหน้าครัวเรือน	110
5.1.3	ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัด	111
5.2	อภิปรายผลการศึกษา	114
5.3	ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป	116
5.3.1	ปัญหาในการศึกษาและข้อเสนอแนะ	116

5.3.2	ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป	116
5.3.3	ข้อเสนอแนะในการพัฒนาชุมชน	117

บรรณานุกรม

bi

ภาคผนวก ก.	แบบสำรวจพื้นที่ชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร	q
ภาคผนวก ข.	แบบสอบถาม	
ภาคผนวก ค.	ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดที่ศึกษา	ap
ภาคผนวก ง.	ปัจจัยที่ทำให้หัวหน้าครัวเรือนเลือกเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด	
<u>ประวัติผู้วิจัย</u>		

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1. แสดงชุมชนแคลคูลัสที่เลือกให้ เห็นตัวอย่างในการศึกษา	19
2. แสดงจำนวนครัวเรือนในชุมชนและครัวเรือนตัวอย่างที่ศึกษา	20
3. แสดงขนาดของสมาชิกในครัวเรือน	46
4. แสดงลักษณะของครัวเรือน	49
5. แสดงจำนวนบุตรในครัวเรือน	50
6. แสดงอาชีพของสมาชิกในครัวเรือน	52
7. แสดงรายได้ต่อเดือนของครัวเรือน	54
8. แสดงจำนวนสมาชิกวัยแรงงานและวัยพึ่งพิงของครัวเรือน	57
9. แสดงระดับการศึกษาของสมาชิกในครัวเรือน	58
10. แสดงลักษณะของบ้านในชุมชน	60
11. แสดงลักษณะการครอบครองที่ดินบริเวณที่อาศัยของหัวหน้าครัวเรือน	63
12. แสดงค่าเช่าที่ดินเพื่อยู่อาศัยต่อเดือนของครัวเรือน	64
13. แสดงลักษณะการครอบครองที่อยู่อาศัยของหัวหน้าครัวเรือน	66
14. แสดงค่าเช่าบ้านต่อเดือนของครัวเรือน	67
15. แสดงปัญหาที่สำคัญที่สุดของชุมชนที่ต้องการแก้ไขเร่งด่วนในปัจจุบันนี้	69
16. แสดงอายุของหัวหน้าครัวเรือน	71
17. แสดงภูมิฐานะเดิมของหัวหน้าครัวเรือน	74
18. แสดงอาชีพของหัวหน้าครัวเรือน	76
19. แสดงสถานที่ประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือน	78
20. แสดงระยะทางและพาหนะจากบ้านถึงที่ทำงานของหัวหน้าครัวเรือน	80
21. แสดงช่วงเวลาการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน	83
22. แสดงรายได้ต่อเดือนของหัวหน้าครัวเรือน	84
23. แสดงจำนวนหลังคาเรือนที่เพิ่มขึ้นในแต่ละช่วงเวลา	86
24. แสดงครัวเรือนตัวอย่างที่ย้ายเข้ามาในแต่ละช่วงเวลา	99
25. แสดงลักษณะการย้ายเข้ามาอาศัยในชุมชนแออัด	100
26. แสดงปัจจัยที่ทำให้ครัวเรือนย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัด	108

สารบัญแผนที่

แผนที่หมายเลข

หน้า

1. แสดงที่ตั้งของชุมชนแออัดที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา	5
2. แสดงลักษณะใช้ที่ดินของชุมชน ท่าวัง	25
3. แสดงลักษณะที่ใช้ที่ดินของชุมชน วัดเทพธิดาราม	29
4. แสดงลักษณะใช้ที่ดินของชุมชน ศิริอัมมาตย์	33
5. แสดงลักษณะใช้ที่ดินของชุมชน กรมวังพระสมมุติ	36
6. แสดงลักษณะใช้ที่ดินของชุมชน มีสยัดจักรพงษ์	40
7. แสดงลักษณะใช้ที่ดินของชุมชน ป้อมมหากาฬ	44
8. แสดงประเภทการใช้ที่ดินในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2501	102
9. แสดงประเภทการใช้ที่ดินในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2516	103
10. แสดงประเภทการใช้ที่ดินในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2532	104

สารบัญแผนผัง

แผนผังหมายเลข	หน้า
1. แสดงลักษณะการขยายตัวของชุมชน ทำ้าง	89
2. แสดงลักษณะการขยายตัวของชุมชน วัดเทพธิดาราม	90
3. แสดงลักษณะการขยายตัวของชุมชน ศิริอัมมาตย์	91
4. แสดงลักษณะการขยายตัวของชุมชน กรมวังพระสมมุติ	93
5. แสดงลักษณะการขยายตัวของชุมชน มัสยิดจักรพงษ์	95
6. แสดงลักษณะการขยายตัวของชุมชน ป้อมมหากาฬ	97

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร เริ่มมีปัญหาค้นพบพร้อม ๆ กับการเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ซึ่งเริ่มในปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา สืบเนื่องมาจากกรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางการพัฒนาของประเทศสาธาณูปการ และสาธาณูปโภคที่มีคุณภาพ เช่น ท่าเรือ ท่าอากาศยาน สถานีรถไฟ ถนนหนทางและเส้นทางคมนาคมทุกประเภท ตลอดจนเป็นศูนย์กลางการเงินการบริหารก่อให้เกิด ธุรกิจต่าง ๆ และแหล่งการจ้างงานมากที่สุด ประกอบกับการเพิ่มขึ้นของประชากร และปัญหาการประกอบอาชีพในภาคเกษตร ทำให้ประชาชนจากต่างจังหวัดส่วนหนึ่งหลั่งไหลเข้ามาหางาน ส่งผลให้อัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรในกรุงเทพมหานครสูงขึ้น ดังพบว่าช่วง พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2531 อัตราการเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 6.1 เมื่อเปรียบเทียบกับการเพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยเพียง ร้อยละ 3.1 (รัศมี, 2531; 18) ประชาชนที่อพยพเข้ามานี้ส่วนใหญ่มีฐานะเศรษฐกิจยากจนจึงต้องหากินที่นอกอาศัยราคาถูก หรือบุกรุกที่ว่างเปล่าของผู้อื่นเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย ส่งผลให้จำนวนประชากรในชุมชนแออัดเพิ่มขึ้น ดังปรากฏในปี พ.ศ. 2503 มีจำนวนประชากรในชุมชนแออัดทั่วกรุงเทพมหานคร 357,886 คน พอถึงปี พ.ศ. 2513 มีเพิ่มมากขึ้น เป็น 672,339 คน และในปี พ.ศ. 2528 มีประชากรในชุมชนแออัด 1,011,483 คน (โสภณ, 2528; 27-28) จนกระทั่งมีการสำรวจครั้งล่าสุด โดยการเคหะแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2531 พบว่ามีประชากรในชุมชนแออัดของกรุงเทพฯ ประมาณ 1,200,000 คน

การอยู่อาศัยกันอย่างแออัดในขณะที่บริการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ของรัฐยังเข้าไปไม่ถึงหรือไม่เพียงพอ หรือไม่อาจเข้าไปได้นี้ ทำให้นอกเหนือจากปัญหาทางเศรษฐกิจแล้วคนในชุมชนแออัดยังประสบปัญหาในเรื่องสาธาณูปโภค สุขภาพอนามัย การศึกษาของคนในชุมชนแออัดและอื่นๆ ซึ่งสภาพแวดล้อมของชุมชนแออัดเหล่านี้ มีส่วนทำให้เกิดปัญหาสังคมหลายด้าน เช่น ปัญหาการไม่รู้หนังสือ ปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาการพนัน ปัญหาการติดสิ่งเสพติด และปัญหาการลักขโมย เป็นต้น

จำนวนชุมชนและจำนวนประชากรในชุมชนแออัด มีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นมาโดยตลอด แม้ในช่วงที่ชุมชนแออัดถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีต้องกำจัด และรัฐบาลได้ดำเนินนโยบายกำจัด เช่น

ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 และ 6 นั้น รัฐบาลให้ความสำคัญมากเป็นพิเศษ โดยกำหนดให้มีแผนการจัดที่อยู่อาศัยและปรับปรุงชุมชนแออัด ไว้ในแผนพัฒนาฯ กรุงเทพมหานครและปริมณฑล เพื่อจะลด และปรับปรุงชุมชนแออัด (การเคหะแห่งชาติ, ฉบับพิเศษ; 15) แต่ก็ปรากฏจำนวนชุมชนแออัดก็ยังเพิ่มขึ้น ซึ่งจากการสำรวจและรวบรวมไว้ของ โสภณ พรโชคชัย และการเคหะแห่งชาติ พบว่ามีจำนวนชุมชนแออัด ประชากรในชุมชน และร้อยละเฉลี่ยของประชากรทั้งหมดในกรุงเทพมหานคร ดังนี้

พ.ศ.	จำนวนชุมชนแออัด	ประชากร(คน)	คิดเป็น % ของกทม.
2483	86	85,272	n.a.
2488	108	107,098	n.a.
2493	183	181,472	n.a.
2498	232	230,063	n.a.
2503	361	357,886	16.5
2508	461	457,151	15.8
2513	678	672,339	19.1
2518	881	873,644	20.1
2523	1,000	991,650	19.2
2528	1,020	1,011,483	19.6
2531	1,200	1,200,000	20.0

ที่มา (โสภณ, 2528 : 27 - 28 และเฉพาะข้อมูล ปี พ.ศ. 2531 คัดมาจาก การเคหะแห่งชาติ, 2531; 16)

การขยายตัวของชุมชนแออัดอาจแยกมองได้ใน 2 ประเด็น คือ การขยายพื้นที่ และการขยายประชากร พื้นที่ที่ชุมชนแออัดขยายเข้าไปนั้นอาจเป็นที่ซื้อ ที่เช่า หรือที่บุกรุกในที่ดินของรัฐ วัด หรือของเอกชน การขยายตัวของชุมชนแออัดใดชุมชนหนึ่ง อาจเกิดขึ้นจากการอพยพย้ายเข้าของประชาชนจากที่อื่น หรืออาจเกิดจากการเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชนนั่นเอง ส่วนสาเหตุของการย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัดของประชากรต่างถิ่น น่าจะมีสาเหตุแตกต่างกันไปตามแต่ละบุคคล หรือตามแต่ละช่วงเศรษฐกิจ

การขยายตัวของชุมชนแออัดแต่ละแห่งน่าจะมีลักษณะการขยายตัวที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับ ทำเลที่ตั้ง สภาพแวดล้อม โครงสร้างประชากร แต่สิ่งที่มีจะพบจากการวิเคราะห์การขยายตัวของชุมชนแออัด คือ การรวมศูนย์กลางความเจริญ ทำให้เกิดปัจจัยดึงดูดให้ประชาชน

อพยพเข้ามา โดยจะไปอาศัยอยู่ในที่รกร้างว่างเปล่ารวมทั้งในที่ดิน หรือบ้านที่แบ่งให้เช่าใน ราคาถูก

การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการขยายตัวของชุมชนแออัดในปัจจุบัน เป็นเพียงภาพรวม ยังไม่มีการศึกษาในลักษณะเจาะลึก ในการศึกษาครั้งนี้ประสงค์จะทำการศึกษาแบบเจาะลึก โดยเลือกศึกษาชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ซึ่งถือได้ว่าเป็นชุมชนแออัดเก่าแก่ในเขตชั้นในของกรุงเทพมหานครที่มีลักษณะการขยายตัวทั้งพื้นที่ และประชากรในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ

- 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และลักษณะทั่วไปของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ที่เลือกให้เป็นตัวอย่างในการศึกษา
- 2) เพื่อศึกษาลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
- 3) เพื่อศึกษาปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชาชนเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด ในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษานี้ ได้ทำการศึกษาชุมชนแออัดในเขตพระนคร 6 ชุมชนเป็นกรณีศึกษาได้แก่ 1. ชุมชนท่าวัง แขวงพระบรมมหาราชวัง 2. ชุมชนวัดเทพธิดาราม แขวงสำราญราษฎร์ 3. ชุมชนศิริอัมมาตย์ แขวงสำราญราษฎร์ 4. ชุมชนกรมวังพระสมุติ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ 5. ชุมชนเมืงสิตจักรพงษ์ แขวงชนะสงคราม และ 6. ชุมชนป้อมมหากาฬ แขวงสำราญราษฎร์ (ดูแผนที่หมายเลข 1)

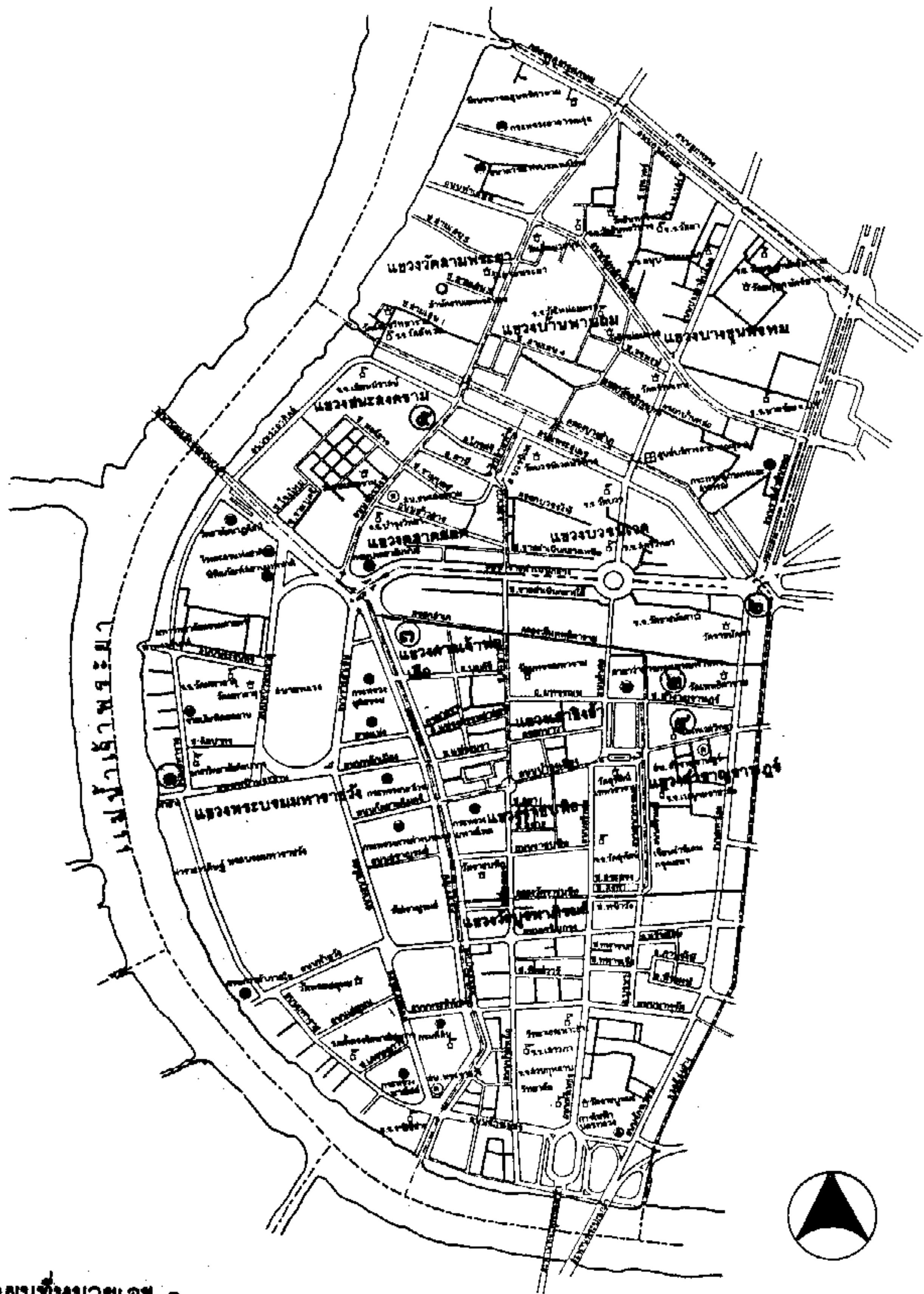
การเลือกชุมชนแออัดในเขตพระนครเป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากเป็นเขตเก่าแก่ชั้นในสุดของกรุงเทพ มีชุมชนแออัดหลายรูปแบบ ทั้งชุมชนเก่าแก่ ชุมชนยุคบุก ตลอดจนถึงชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ใกล้ ๆ กับชุมชนเก่าแก่ จนกลายเป็นชุมชนที่มีบริเวณเดียวกัน

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

การศึกษานี้คาดว่าจะได้ประโยชน์ 4 ประการ คือ

- 1) ทราบถึงประวัติความเป็นมาและลักษณะโดยทั่วไปของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
- 2) เข้าใจถึงภาพรวม และลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดจำนวนหนึ่ง ในเขต

- 3) ทราบถึงปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ประชาชน เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตพระนครศรีอยุธยา
- 4) ผลการศึกษาครั้งนี้ สามารถนำไปใช้ในการวางแผนพัฒนาชุมชนแออัดในโอกาสต่อไป

แผนที่หมายเลข ๑

ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

แผนที่เขตพระนคร แสดงที่ตั้งของชุมชนแออัดที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา

๑. ชุมชนท่าวัง	๒. ชุมชนวัดเทพธิดาราม	๓. ชุมชนศิริอัมมาตย์
๔. ชุมชนกรมวังพระลมมุตติ	๕. ชุมชนมัลลียัตถ์จักรพงษ์	๖. ชุมชนบ่อนมมหากาฬ

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ จะได้ทำการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการขยายตัวของชุมชนแออัดใน 3 ประเด็น คือ นโยบายของรัฐที่มีต่อชุมชนแออัดปัจจุบันที่ทำให้ประชาชนเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด และลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัด ตามลำดับดังนี้

2.1 นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับชุมชนแออัด

2.1.1 นโยบายการกระจายตัวของประชากรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-6

แผนพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ 3 แผนแรก (พ.ศ. 2504-2519) ไม่มีการกำหนดนโยบายในเรื่องการกระจายตัวประชากร และการย้ายถิ่น ทั้งนี้ เป็นเพราะว่า ในระยะเริ่มแรกของแผนพัฒนาฯ รัฐมุ่งเน้นโครงการพัฒนาพื้นฐานเป็นสำคัญ เช่น การสร้างถนน การชลประทาน การพลังงาน การสื่อสาร พร้อมกันนี้ ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางการศึกษาของชาติ มีการสร้างมหาวิทยาลัยในภูมิภาค การพัฒนาโครงการอาชีวศึกษา ขณะเดียวกันก็ขยายและปรับปรุงการศึกษาขั้นบังคับ และระดับมัธยมศึกษาไปพร้อมกัน (ไชยยศ, 2521 ; 60)

ถึงแม้จะไม่มีมีการกำหนดนโยบายในเรื่องเกี่ยวกับการกระจายตัวของประชากรไว้ในแผนพัฒนาฯ 3 แผนแรก แต่พบว่าได้มีการกล่าวถึงปัญหาของการกระจายตัวของประชากรเอาไว้ในแต่ละแผน อาทิเช่น แผนพัฒนาฯ ฉบับแรกระยะที่สอง (พ.ศ. 2507-พ.ศ. 2509) ระบุไว้ว่า "ในการวางแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ได้คำนึงถึงปัญหาที่ประชากร และกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้หลั่งไหลเข้ามารวมอยู่อย่างหนาแน่นขึ้นทุกวันในกรุงเทพมหานคร ซึ่งยิ่งเน้นให้เห็นความแตกต่างกันระหว่างสภาพการณ์เศรษฐกิจของเมืองหลวง และในต่างจังหวัด ฉะนั้นรัฐบาลจึงได้จัดทำแผนพัฒนาการเศรษฐกิจของแต่ละภาคไว้ด้วยเป็นพิเศษเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, 2507; 14) และการเป็นแผนภาคได้ระบุไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่สอง พ.ศ. 2510-2514 ด้วย (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, 2515; 15) แผนพัฒนาฯ ฉบับที่สามระบุถึงการอพยพจากชนบท ว่าชาวชนบทอพยพเข้าสู่เมืองมากขึ้น มีการวางแผนพัฒนาเมืองโดยจัดทำผังเมือง ที่อยู่อาศัย การประปา การจราจร การระบายน้ำฝน และน้ำโสโครก การจัดทำสวนสาธารณะเพื่อเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ

ถึงแม้ว่าในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-2-3 จะมีได้กำหนดนโยบายในเรื่องการกระจายตัวของประชากร และการย้ายถิ่นเอาไว้ แต่ผลจากโครงการพัฒนาบริการขั้นพื้นฐาน โครงการจัดที่ดินทำกิน โครงการพัฒนาการศึกษา และพัฒนาการเศรษฐกิจด้านอื่นๆ ก็มีผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการตั้งถิ่นฐาน และการกระจายประชากรในระยะที่ผ่านมา

อย่างไรก็ตามในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่สอง รัฐบาลได้ให้การแก้ไขปัญหากรุงเทพมหานคร โดยจัดให้มีแผนงานและโครงการอาคารสงเคราะห์สำหรับผู้มีรายได้น้อย โครงการปรับปรุงก่อสร้างระบบระบายน้ำ โครงการก่อสร้าง และปรับปรุงถนน โครงการประปานครหลวง และการผังเมืองในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่สามก็ยังลงเน้นในแผนงานและโครงการดังกล่าว ซึ่งเป็นความพยายามแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ การที่รัฐบาลพยายามทุ่มเทงบประมาณ เพื่อแก้ไขปัญหากรุงเทพมหานครจึงพบว่า กรุงเทพมหานครได้งบบุคลากรและสังคมตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่สาม โดยเฉลี่ยต่อประชากรสูงสุด คือ 3,885.5 บาท ต่อคน จึงทำให้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นภาคที่ประชากรยากจนที่สุดกลับได้งบบุคลากร โดยเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ประมาณ 1,519 บาท ต่อคน ผลกระทบอย่างสำคัญก็คือ ประชากรของกรุงเทพมหานครขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็วและทวีปัญหารุนแรงขึ้นตามลำดับจากการอพยพของแรงงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังกล่าว (สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, 2515; 146)

จากการที่กรุงเทพมหานครได้มีความเจริญขึ้นในทุกๆ ด้านนี้ทำให้มีประชากรในชนบทอพยพเข้ามาหางานทำจำนวนมาก ขณะเดียวกันผู้ที่มิอาจฉีกเกษตรกรรมในชนบทก็ประสบกับปัญหาในเรื่องการเพาะปลูก และผลผลิตไม่คุ้มทุน จึงเข้ามาหางานทำในเมือง โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีสิ่งบริการพื้นฐานครบครัน และมีแหล่งจ้างงานมากมาย

การเข้ามาอาศัยในเมืองหลวงนี้ เนื่องจากราคาที่ต่ำแพง ทำให้ค่าเช่าที่มักก็สูงตามไปด้วย ทำให้ประชาชนที่อพยพเข้ามาจำเป็นต้องเข้ามาหาที่พักอาศัยในราคาถูก หรือหากมีที่ว่างถูกปล่อยละทิ้งโดยเจ้าของไม่ได้สนใจ ก็จะพากันเข้าไปอยู่อาศัยอยู่ในเวลาต่อมาเมื่อมีความแออัดมากขึ้น จะเกิดเป็นปัญหาชุมชนแออัดในที่สุด

ปัญหาในจุดนี้รัฐบาลเริ่มมองเห็นความสำคัญของปัญหาจึงได้เริ่มกำหนดนโยบายการกระจายตัวประชากรและการย้ายถิ่น เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหชุมชนแออัดดังกล่าว ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2520 - พ.ศ. 2524 (เขาวลัทธิ, 2521: 84) โดยชี้ให้เห็นถึงลักษณะการกระจายตัวและการตั้งถิ่นฐานที่ก่อให้เกิดปัญหาว่า ความแตกต่างในด้านความเจริญ และจังหวัดทำให้มีความแตกต่างในด้านการย้ายถิ่นของประชากรส่วนการย้าย

ถิ่นภายในเขตเมืองที่ส่วนใหญ่จะย้ายเข้าสู่กรุงเทพมหานคร และเขตจังหวัดใกล้เคียงที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้เกิดปัญหาตามมาตามนโยบายที่ทำที่ผ่านมาการพัฒนาเมือง และกรุงเทพมหานครขาดแนวนโยบายหลักที่ชัดเจน ขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณ และการวางโครงการพัฒนาเมืองอย่างมีระบบ

นโยบายการกระจายตัวในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 ที่มุ่งให้มีการกระจายการตั้งถิ่นฐานให้กับการเพิ่มประชากร คือ การลดอัตราการย้ายถิ่นจากชนบทสู่กรุงเทพมหานคร ในขณะเดียวกันก็สนับสนุนให้มีการเคลื่อนย้ายประชากรออกจากกรุงเทพมหานคร ไปอยู่จังหวัดต่าง ๆ และจังหวัดอื่น รวมทั้งมีการพัฒนาเมืองหลักชั้นในส่วนภูมิภาค เพื่อเป็นแหล่งสักระบายคนจากชนบทเข้าสู่กรุงเทพมหานคร และเมื่อเป็นศูนย์กลางที่จะกระจายความเจริญออกไปสู่ชนบทในขณะเดียวกันก็กำหนดขอบเขตการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร ให้อยู่ในขนาดที่เหมาะสมเพื่อลดความแออัดและปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมในปัจจุบันให้ดีขึ้น

แต่อย่างไรก็ตาม แผนงานและโครงการกระจายประชากรในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 ยังไม่บรรลุผล เพราะมาตรการที่สำคัญๆ ยังไม่ได้รับการดำเนินงาน และยังขาดการประสานงานในระดับนโยบาย และระดับปฏิบัติระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพอีกด้วย

เมื่อถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ได้ชี้ให้เห็นถึงผลที่ต่อเนื่องมาจากแผน ๔.4 ซึ่งระบุถึงปัญหาการกระจายตัวประชากรว่า ยังไม่สอดคล้องกับศักยภาพของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นทำให้เกิดปัญหาตามมาตามนโยบาย เช่น ปัญหาความแออัดในกรุงเทพ ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากการเพิ่มจำนวนประชากร การเคลื่อนย้ายประชากรจากชนบทเข้าสู่เมือง และความเจริญเติบโตของชุมชนเป็นไปโดยปราศจากระเบียบแบบแผนที่เหมาะสม ขาดการวางผังเมืองที่ดี ทำให้เกิดปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม ปัญหาจราจร ปัญหามลพิษและมาตรฐานการดำรงชีวิตต่ำลง เป็นการสร้างปัญหาสังคมเชื่อมโยงไปทุกระดับ

นโยบายในการป้องกันซึ่งได้ดำเนินการในช่วงแผนนี้ คือ เร่งการพัฒนาเมืองหลักโดยเสริมสร้างบทบาทและกิจกรรมที่สำคัญของเมืองหลัก ให้เป็นศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคมแต่ละภาค ขยายฐานเศรษฐกิจของเมืองหลักให้เป็นแหล่งจ้างงาน มีการเร่งพัฒนาการบริการสังคมและบริการพื้นฐานต่างๆ เพื่อเป็นแรงดึงดูดประชากรในแต่ละท้องถิ่นไม่ให้อพยพเข้าสู่กรุงเทพมหานครซึ่งเป็นแหล่งจ้างงานที่มากที่สุดของประเทศ

ในขณะที่ตัวกรุงเทพมหานครยังคงความเป็นเอกนคร (Primate City) ที่เป็นศูนย์กลางความเจริญด้านต่างๆ ที่ทำให้เกิดความแออัดคับคั่งและมีการขยายตัวของประชากรอย่างรวดเร็ว แต่นโยบายการชลอการขยายตัวของกรุงเทพมหานครก็ยังไม่เกิดผลในทางปฏิบัติในแผนพัฒนา ฉบับที่ 5 จึงตั้งเป้าหมายที่จะชลอการขยายตัวของกรุงเทพฯ โดยกำหนดให้มีประชากรไม่เกิน 6 ล้านคนในกรุงเทพมหานคร

2.1.2 นโยบายเคหะสงเคราะห์ภาครัฐบาลต่อปัญหาชุมชนแออัดในกทม.

ตั้งแต่หลังสงครามครั้งที่ 2 ประมาณ ปีพ.ศ. 2483 ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยในกรุงเทพฯ เริ่มมีมากขึ้น รัฐบาลโดยการนำของ จอมพลป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีได้คิดวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการจัดตั้ง "กองเคหะสถานสงเคราะห์" เพื่อสร้างอาคารสงเคราะห์สำหรับประชาชนในกรุงเทพมหานครซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของกองเคหะสถานสงเคราะห์ กรมประชาสงเคราะห์ สำนักนายกรัฐมนตรี ซึ่งในระยะแรกนี้ได้เริ่มสร้างที่ถนนดินแดงในระยะต่อมา (มานพ, 2526; 3)

ในปี พ.ศ. 2485 รัฐบาลได้ออกนโยบายการแก้ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรมย่านสะพานยมราช โดยการจัดสร้างที่อยู่อาศัยราคาถูกและถูกสุขลักษณะในความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทย และหลังจากนั้นมาก็ได้ดำเนินการในชุมชนอื่นๆ อีกหลายแห่ง

จากนโยบายการแก้ไขปัญหาในปี พ.ศ. 2485 ทำให้เกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็วของประชากร และพื้นที่ของกรุงเทพมหานคร ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาอย่างมาก ซึ่งในปี พ.ศ. 2486-2490 รัฐบาลได้ตั้งธนาคารอาคารสงเคราะห์ขึ้น เพื่อให้ประชาชนอยู่อาศัยในชุมชนแออัดได้กู้ยืมเงินไปซ่อมแซมบ้านเรือน หรือซื้อที่ดินใหม่ เพื่อลดปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในชุมชนแออัด

ปี พ.ศ. 2500 รัฐบาลได้กลับมาพิจารณาถึงปัญหาที่เกิดจากชุมชนแออัด ซึ่งรัฐบาลเองเคยพยายามจัดทำโครงการเพื่อทำลายสภาพสลัมให้หมดไปเป็นเวลา 15-16 ปี มาแล้ว แต่ก็ยังไม่สามารถดำเนินการได้ จึงได้เริ่มวางรากฐานโครงการจัดทำผังเมืองพระนครธนบุรี โดยให้พระนครธนบุรี และบางส่วนของสมุทรปราการ นนทบุรี เข้ามาเป็นเมืองเดียวกัน แล้วให้มีสำนักงานกลางเพื่อวางผังเมือง และพัฒนาระบบนครหลวงแล้วเสนอต่อกระทรวงมหาดไทย

ถึงแม้รัฐบาลจะน้อมนโยบายดังกล่าวแต่ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรมก็ยังคงมีเพิ่มมากขึ้นดังที่ในปี พ.ศ. 2503 รัฐบาลได้จัดตั้ง "สำนักงานปรับปรุงแหล่งชุมชน" เพิ่มขึ้นอีก โดยมีแนวนโยบายคือ ปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรมในเขตนครหลวง ทำการรื้อถอนอาคารที่เสื่อมโทรมผุพัง รวมทั้ง

ป้องกันรักษาบูรณะ และฟื้นฟูสภาพของชุมชนให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยสำนักงานแหล่งปรับปรุงชุมชน เทศบาลนครกรุงเทพฯ เป็นผู้ดำเนินการ ในขั้นแรกได้ทำการรื้อถอนแหล่งเสื่อมโทรมขนาดใหญ่ใจกลางเมืองของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ก่อนแล้วจึงปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรมขนาดใหญ่บริเวณทุ่งวาสุกรี ต่อมาในปี พ.ศ. 2506 ได้จัดหาที่ดินและที่อยู่อาศัยประชาชนในเวสต์ โดยทำการสร้างอาคารแบบแฟลตชั้น เพื่อเป็นที่อาศัยแทนอาคารสงเคราะห์

แต่อย่างไรก็ตามจากการส่งเสริมสร้างที่อยู่อาศัย และการปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม ยังไม่ได้ผลพอเพียงกับความต้องการของประชาชนซึ่ง สาเหตุ คือ ระบบงานของแต่ละหน่วยที่ สัมพันธ์กัน แยกต่างจากกรมต่างกระทรวง ก่อให้เกิดการประสานงาน ประกอบกับการดำเนินงาน ปราศจากเป้าหมายที่ชัดเจน จึงทำให้ปัญหาชุมชนแออัดยังคงมีอยู่เช่นเดิม

จนถึงปี พ.ศ. 2512 สภาคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้แต่งตั้งคณะกรรมการศึกษาเรื่องที่อยู่อาศัย ได้ทำการศึกษาเพื่อคาดประมาณความต้องการที่อยู่อาศัย และระบุในแผนพัฒนา ฉบับที่ 3 ว่าในเขตเทศบาลกรุงเทพมหานคร ภาคกลางที่อยู่อาศัย ซึ่งได้คาดประมาณว่าในปี พ.ศ. 2515 - 2524 จำนวน 17,000 หน่วย หรือปีละ 17,000 หน่วย ทั้งนี้ได้สร้างเสร็จเพียง 7,342 หน่วยและจะดำเนินงานในปี พ.ศ. 2519 จำนวน 18,418 หน่วย ปรากฏว่าต่ำกว่าเป้าหมายในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 เป็นจำนวน 54,000 หน่วย

ในปี พ.ศ. 2515 รัฐบาลคณะปฏิวัติได้ออกประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 316 ลงวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2515 ซึ่งในส่วนของการปรับปรุงชุมชนแออัดนั้น การดำเนินการแก้ไขปัญหที่อยู่อาศัยขาดการวางแผนในระดับชาติที่ชัดเจน จึงไม่สามารถมีการลงทุน และดำเนินการได้อย่างเต็มที่ ผลปรากฏว่า อาคารสงเคราะห์เองก็มีกำลังการทำงานไม่เพียงพอประชาชนต้องการความช่วยเหลือจากรัฐบาลอีกมาก จึงได้ตั้งการเคหะแห่งชาติขึ้น

พ.ศ. 2520 เริ่มใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 โดยกำหนดแผนการขยายบริการ โครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะในเมืองเป็นหลัก ทั้งในเขตนครหลวงและภูมิภาคจำนวน 120,000 หน่วย โดยให้การเคหะแห่งชาติทำหน้าที่ในการปรับปรุงชุมชนแออัดและธนาคารโลกได้ส่งผู้เชี่ยวชาญเข้ามาเสนอให้การเคหะฯ จัดทำโครงการสร้างที่อยู่อาศัยแบบสร้างบางส่วนโดยมีนโยบาย คือ ทำการปรับปรุงชุมชนแออัดให้เป็นที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย โดยรัฐให้การสนับสนุนด้านสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ปรับปรุงด้านเศรษฐกิจสังคม ปรับปรุงการครอบครองที่ดิน และเป็นแกนกลางในการประสานงาน

พ.ศ. 2521 การเคหะแห่งชาติได้มีการทบทวนแผนแม่บทในการจัดสรรที่อยู่อาศัยของการเคหะแห่งชาติ และได้กำหนดแผนใหม่มีระยะตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2521-2525 เป็นแผนเร่งรัดนโยบายก็คือ ให้มีเคหะชุมชนใหม่ การปรับปรุงเคหะชุมชนที่มีอยู่แล้ว หรือการปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรมสนับสนุนเอกชน โดยจัดสร้างที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น โดยบางส่วนจะมีการปรับปรุงโดยการสร้างแฟลตทั้งนี้รัฐบาลคาดหวังเอาไว้ว่าจะเป็นการกระจายแหล่งชุมชนแออัดออกไป ลดภาระอุดหนุนจากรัฐบาล อีกทั้งยังเป็นการลดหนี้ผู้มีรายได้น้อย และสนับสนุนให้ผู้อยู่อาศัยให้ได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ตนครอบครองอยู่ เป็นการลดปัญหาที่จะตามมาจากสภาพความแออัดของชุมชนอีกด้วย

ในการรื้อล้างชุมชนแออัดตามนโยบายดังกล่าวนี้ มีค่าใช้จ่ายต่อหน่วยสูงมาก คือ ในปี 2522 - 2525 มีค่าใช้จ่ายสร้างแฟลตต่อหน่วยสูงถึง 10,000 บาท ในขณะที่การปรับปรุงชุมชนเสียค่าใช้จ่ายต่อหน่วยเพียง 8,000 บาท เท่านั้น จึงทำให้นโยบายนี้ไม่สัมฤทธิ์ผลเท่าที่ควร อีกทั้งยังเป็นแผนเร่งรัด ครั้นถึงปี พ.ศ. 2522 ก็เลิกใช้เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจของชาติขณะนั้นไม่ดี จึงทำให้ไม่สามารถที่จะใช้ทรัพยากรตามเป้าหมายได้ จึงย้อนกลับไปใช้แผนแม่บทการจัดสร้างที่อยู่อาศัยของการเคหะแห่งชาติแทน

ในปี พ.ศ. 2524 - 2525 ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรมได้ทวีจำนวนเพิ่มขึ้น จากการสำรวจพบว่าแหล่งเสื่อมโทรมอยู่ประมาณ 300 แห่ง เป็นจำนวนประมาณ 133,000 ครัวเรือน หรือประมาณ 800,000 คน ซึ่งเท่ากับประมาณร้อยละ 20 ของประชากรในนครหลวง (สภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2520 - 2524; 18) ซึ่งรัฐบาลชุดของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีได้มีนโยบายในการปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรมในกรุงเทพมหานคร 300,000 หน่วย โดยให้กรุงเทพมหานครและการเคหะแห่งชาติ เป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งทางกรุงเทพมหานครได้กำหนดให้มีตำแหน่งนักพัฒนาชุมชนอยู่ตามเขตต่าง ๆ เขตละ 1 ตำแหน่ง เพื่อกำหนดให้คำแนะนำแก่ประชาชนเกี่ยวกับการรวมกลุ่มพัฒนาชุมชนของตนเอง และได้จัดตั้งสำนักงานประสานงานชุมชนพัฒนาในปี พ.ศ. 2525 เป็นการจัดตั้งขึ้นชั่วคราว ไม่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายโดยตรง นอกจากนี้ยังได้มีการตกลงร่วมมือกันในการปรับปรุงชุมชนแออัดร่วมกันระหว่าง การเคหะแห่งชาติและกรุงเทพมหานคร โดยการเคหะฯปรับปรุงด้านกายภาพ และให้กทม. ปรับปรุงด้านเศรษฐกิจ

พ.ศ. 2527 รัฐบาลได้ประกาศนโยบายในการปฏิรูปการใช้การจ่ายของประชากรด้วยการลดเงินกู้จากต่างประเทศ ให้รัฐวิสาหกิจ สามารถกู้เงินจากต่างประเทศตามความจำเป็นของโครงการเท่านั้น และรัฐบาลยังได้ประกาศที่จะลด หรือเลิกอุดหนุนรัฐวิสาหกิจที่ดำเนินการขาดทุน ดังนั้นรัฐบาลจึงมีนโยบายที่จะให้เงินสนับสนุนการเคหะต่อไป โดยอนุญาตให้การเคหะ

ในปัจจุบันนี้รัฐบาลได้ทำการปรับปรุงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับชุมชนแออัด โดยให้การเคหะแห่งชาติรับดำเนินการปรับปรุง โดยมีนโยบายในการดำเนินการ 3 รูปแบบ คือ

- Slum Reblocking หมายถึง การปรับปรุงที่ดินให้อยู่ในสภาพที่ดีขึ้น เป็นการให้กรรมสิทธิ์ที่ดิน
- Slum Reconstruction หมายถึง การปรับปรุงในรูปแบบที่ให้ประชากรในชุมชนแออัดอาศัยอยู่ในที่ดินเดิม แต่เป็นการสร้างใหม่ให้ทั้งหมด
- Slum Relocation หมายถึง การปรับปรุงในรูปแบบที่ย้ายที่อยู่อาศัยออกจากที่ดินเดิมไปอยู่ที่อื่น

ในทางปฏิบัติแล้วผู้วิจัยเห็นว่าวิธีการ Slum Reblocking จะเป็นวิธีการที่ดีที่สุด เพราะเป็นวิธีการแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนไม่ต้องย้ายออกไปจากบ้านของตน แต่รัฐก็เข้ามาปรับปรุงชุมชนให้ดีขึ้น เช่น ปรับปรุงโครงสร้างของสภาพภายในชุมชน ความสะอาดเรียบร้อยภายในชุมชน เป็นต้น

ส่วนอีก 2 วิธีที่เหลือนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะไม่ใช่วิธีที่ได้ผลนักเนื่องจากคนในชุมชนแออัดมักจะเลือกพักอาศัยในบริเวณใกล้ที่ทำงานของตน ซึ่งสามารถเดินทางได้โดยสะดวก หากรัฐมีนโยบายและได้ดำเนินการสร้างที่จะรื้อร้างแล้วสร้างที่อยู่ใหม่ให้ถูกสุขลักษณะ หรือให้ย้ายไปอยู่ในที่ดินแห่งใหม่ จะก่อให้เกิดปัญหาตามมาอย่างมากมาย โดยเฉพาะผู้ที่ทำการบุกรุกที่ดินอาจต้องแบ่งไม่ยอมย้ายออกไป เพราะไม่แน่ใจว่าหากย้ายออกไปแล้ว จะมีโอกาสที่จะกลับเข้ามาอยู่ดั้งเดิมหรือไม่ ซึ่งจะทำให้พวกเขานี้ย้ายเข้าไปอยู่ในชุมชนแออัดอื่น หรือเข้าไปบุกรุกในที่ว่างเปล่า เมื่อนานเกินไปอยู่มาจนเกิดความแออัด ก็จะก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอีกในที่สุด

2.2 ปัจจัยเหตุของการเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัด

การที่ประชาชนต้องเลือกเข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชนแออัดนั้นมีปัจจัยที่แตกต่างกันออกไป จากการศึกษาที่ผ่านมา มีการเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับสาเหตุของการขยายตัวของชุมชนแออัดไว้ดังต่อไปนี้ คือ

ก) การที่ประชากรผู้มีรายได้น้อยทำการบุกรุกที่ดินของเอกชน และราชการที่ปล่อยให้ว่างเปล่าไว้โดยไม่ได้ใช้ประโยชน์ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากราคาที่ดินในเขตเมืองสูงขึ้น ผู้มีรายได้น้อยในเมือง และผู้อพยพเข้ามาไม่สามารถซื้อที่ดินได้ จึงทำการบุกรุกเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยขึ้น (วิญญู, 2519; 140 - 142 และ ทัศชัย, 2524; 38) เช่น กรณีของชุมชนแออัดคลองเตย มี

ประชาชนจำนวนมากเข้าไปบุกรุกที่อยู่อาศัยบริเวณนี้ ก็เพราะบริเวณดังกล่าวไม่ได้รับการเอาใจใส่จากเจ้าของ (ไพบูลย์, 2515; 193, จักรกฤษณ์, 2524; 201) บริเวณชุมชนแออัดหลังตลาดพิษณุเนตร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ก็มีประชากรเข้าไปบุกรุกที่ดินเพื่ออยู่อาศัยเช่นกัน (ศรีฟ้า, 2527; 8)

ในต่างประเทศก็มีการบุกรุกเข้าไปอาศัยในที่ว่างไม่ได้ใช้ประโยชน์เช่นกัน ดังการศึกษาของ Abrams พบว่า การอพยพเข้าสู่เมืองหลายๆ ของประชาชน ทำให้เกิดปัญหาที่อยู่อาศัยขึ้น ซึ่งมีผลทำให้ประชาชนเหล่านี้เข้าไปบุกรุกยึดครองที่สาธารณะมากกว่าการเข้าไปยึดครองในที่ของเอกชน (Abrams, 1964; 14 อ้างถึงใน Aiken, 1981; 158 - 159) และจากการสำรวจปี ค.ศ. 1966 ในประเทศมาเลเซียพบว่าชุมชนแออัดในกรุงกัวลาลัมเปอร์จะขยายตัวไปในที่ดินสาธารณะของรัฐโดยการบุกรุกเข้าไป (Esa, 1971; 100 - 101 อ้างถึงใน Aiken, 1981; 167) และจากการศึกษาของ Keles ใน Ankara ประเทศตุรกีก็พบว่า การขยายตัวของสลัมบุกรุกจะมีทั้งในเขตเมือง และใจกลางเมือง โดยพวกที่อพยพเข้ามานั้นจะเข้าไปบุกรุกพื้นที่ว่าง และสร้างที่อยู่อาศัยขึ้น (Keles, 1971; 104 อ้างถึงใน Smith, 1976; 233)

ข) การที่บริเวณดังกล่าวขาดการพัฒนา และขาดสิ่งบริการทางด้านสาธารณูปโภค ประกอบกับมีค่าเช่าบ้านและค่าเช่าที่ดินราคาถูก เช่น จากการศึกษาดังประวัติของชุมชนแออัดหมู่บ้านภูวนสหพานขาว ซึ่งถือว่าเป็นชุมชนแออัดที่เก่าแก่แห่งหนึ่ง พบว่าที่ดินบริเวณนี้ส่วนหนึ่งเคยเป็นของเอกชนเชื้อสายญวน และอีกส่วนเป็นของวัดญวนที่ได้สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อมาในรัชกาลที่ 6 วัดญวนได้แบ่งที่ดินของวัดออกเป็นแปลงเล็กๆ ให้เช่าในราคาถูก พอถึงรัชกาลที่ 7 เจ้าของที่ดินเอกชนได้สร้างเรือนแถวให้เช่าในราคาถูก (อดิน, 2522; 392) ต่อมาในปี พ.ศ. 2523 กองบังคับการสำนักงานปลัดกรุงเทพมหานคร ได้ทำการสำรวจชุมชนแออัดบริเวณซอยชัยพฤกษ์มาลา และซอยวัดสุวรรณาราม บริเวณริมคลองราชบุรีบูรณะ ใกล้สถานีตำรวจนครบาลสำเหร่ สลัมบริเวณริมคลองแสนแสบ ซอยภาษี 2 และซอยนวลน้อย ก็พบว่า ประชาชนเลือกเข้าไปอยู่ในบริเวณเหล่านี้ที่เหตุผลเดียวกัน คือ มีค่าเช่าราคาถูกกว่าที่อื่นๆ (กองบังคับการ, 2523; 43 พิฐชัย, 2524; 37 กองบังคับการ, 2525; 51-52, 55-56 และสมสุข, 2526; 68)

ในต่างประเทศเกี่ยวกับเรื่องนี้ Seeley ได้กล่าวว่า ผู้มีรายได้น้อยจะเลือกเข้าไปอยู่ในบริเวณที่มีระดับราคาและค่าเช่าถูก เพราะประชาชนเหล่านี้สามารถสู้กับราคาค่าเช่าได้ (Seeley, 1959; 471 และ Northam, 1979; 334) และจากการศึกษาของ Smith พบว่า ประชาชนที่อพยพจากชนเมืองใน Ankara เข้าไปอยู่ในสลัมเขตเมืองก็เนื่องมาจากต้องการที่อยู่อาศัยราคาถูก (Smith, 1976; 233) เช่นเดียวกับ Aiken ก็พบว่าการอพยพเข้ามาอยู่ในสลัมเพราะค่าเช่าราคาถูกเช่นกัน (Aiken, 1981; 172)

ค) การที่บริเวณดังกล่าวนี้อยู่ใกล้กับแหล่งจ้างงาน หรือแหล่งที่ทำงานเพราะจะได้ประหยัดค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปทำงาน หรือโอกาสที่จะหางานทำได้ง่าย ดังเช่นการศึกษา สัมภาษณ์ ดินแดง - หัวขวง พบว่าประชาชนเข้ามาอยู่ในบริเวณนี้ เพราะต้องการอยู่ใกล้กับ แหล่งงาน (จักรกฤษณ์, 2518; 201 และ ชิตติยา, 2522; 82) การสำรวจ สัมภาษณ์ บริเวณคลองบางกอกใหญ่ บริเวณมัสยิดบางหลวง ริมคลองบางกะปิ บริเวณบริเวณหลังวัดอุทัยธาราม สัมภาษณ์ริมคลองวัดเทพเดชะ ซอยศิลป์และซอยศักดิ์ พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่เข้ามาในสลัม เพราะ บริเวณเหล่านี้อยู่ใกล้กับแหล่งจ้างงาน (กองดังเมือง, 2525; 41, 45 และ 56) นอกจากนี้ จากการศึกษาสัมภาษณ์ 4 แห่ง บริเวณดินทร์เดชะ บางซื่อ ซอยถนนทรี และบ่อนไก่ ก็พบว่าประชากร ส่วนใหญ่ที่เข้ามาอาศัยในสลัมบริเวณนี้ เพราะต้องการที่จะอยู่ใกล้กับแหล่งงานเช่นกัน (โสภณ, 2528; 91)

ส่วนในต่างประเทศ มีการศึกษา สัมภาษณ์ในกรุงนิวเดลี ประเทศอินเดียพบว่า การที่ ประชาชนเข้ามาอาศัยในชุมชนแออัด เพราะจะได้ประหยัดค่าใช้จ่าย ในการเดินทางไปทำงาน (Samaj, 1959; 209) และจากการศึกษา สัมภาษณ์ในเมือง Cudal Quayana และเมือง Losaka ประเทศ Zambia ก็พบว่า การที่ประชาชนเข้ามาอาศัยในสลัมเหล่านี้ ก็เพราะเหตุผลเดียวกัน คือ ใกล้กับแหล่งงาน (Abrams, 1964; 108-109 และ Martin, 1973; 18) นอกจากนี้ Juppenlate ได้ศึกษา ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเมือง Cagayan de Oro บริเวณ ถนน Rector ประเทศมาเลเซีย เป็นการขยายตัวใกล้กับแหล่งจ้างงาน คือ โรงงานน้ำอัดลม Coca-Cola (Ulack, 1980; 540-542)

ง) การที่มีญาติพี่น้องหรือเพื่อนฝูงที่รู้จักกันชักชวนให้เข้ามาอาศัยอยู่ด้วยดังเช่น การสำรวจ สัมภาษณ์คลองเตย พบว่า นอกจากประชาชนที่เข้ามาอาศัยบริเวณสลัมนี้เพราะค่าเช่าราคาถูก และใกล้แหล่งงานแล้วอีกเหตุผลหนึ่งคือ ญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงชักชวน (การเคหะแห่งชาติ, 2520; 9) และกองดังเมืองได้ทำการสำรวจ สัมภาษณ์ริมคลองบางกอกใหญ่ บริเวณฝั่งขวาแยกคลอง บางแวกกับคลองบางกอกใหญ่ และ สัมภาษณ์ริมคลองบางกอกน้อย บริเวณเชิงสะพานอรุณอมรินทร์ พบว่า หัวหน้าครัวเรือนที่เข้ามาอาศัยในสลัมเหล่านี้ ส่วนใหญ่มีญาติพี่น้องชักชวน และต้องการ อยู่ใกล้กับญาติพี่น้อง (กองดังเมือง, 2525; 42-49)

ในต่างประเทศก็มีการพบลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดเนื่องมาจากประชาชน อพยพเข้ามาอยู่ในชุมชน เพราะญาติพี่น้องชักชวน เช่น การศึกษา ชุมชนแออัดของประเทศฟิลิปปินส์ บริเวณ Magsaysay (Hollstiener, 1975; 211) และบริเวณ Cagayan de Oro (Ulack, 1978; 546)

จ) การที่บริเวณที่ตั้งของชุมชนแออัดมีการคมนาคมขนส่งสาธารณะสะดวก จึงทำให้ประชาชนเลือกเข้าไปอยู่ในบริเวณดังกล่าว เนื่องจากประชาชนเหล่านี้ยากจน และไม่มียานพาหนะของตนเองที่จะใช้ในการเดินทางไปทำงาน (สมชาย, 2522; 85 และ Northam, 1979; 334)

ฉ) การที่เจ้าของบ้านในชุมชนแออัดทำการแบ่งพื้นที่บ้านโดยการกั้นห้องให้เช่าราคาถูก กล่าวคือ บ้านบางหลังที่เจ้าของบ้านสามารถสร้างบ้านได้ขนาดใหญ่จึงมีพื้นที่ของบ้านบางส่วนที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์เหลืออยู่ จึงทำการจัดพื้นที่เหล่านั้นโดยการกั้นห้องให้เช่า ดังเช่น การขยายตัวของชุมชนแออัดในฮ่องกง ซึ่งเกิดจากการที่คนอพยพลี้ภัยมาจากแผ่นดินใหญ่ ตั้งแต่ ค.ศ. 1943 ซึ่งมีมากกว่า 1 ล้านคน มาเช่าห้องอยู่ในเขตเมือง ซึ่งอยู่กันอย่างแออัดยัดเยียด และในกรุงลอนดอนประเทศอังกฤษก็เช่นเดียวกัน จะมีประชาชนอพยพเข้ามาหางานทำ และเลือกที่จะเช่าห้องซึ่งเจ้าของบ้านแบ่งให้เช่าในราคาถูก (Kearns, 1979; 596-597)

ช) การที่มีศูนย์กลางเมืองเกิดขึ้นใหม่หลายๆ ศูนย์กลาง เช่นการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางธุรกิจจากย่านคนจีนกลายเป็นชุมชนแออัด ซึ่งกระจายไปตามบริเวณที่มีการสร้างถนนสายใหม่ เช่น บริเวณชุมชนแออัด ย่านสุรวงศ์ ซึ่งต่อมากจะมีการขยายตัวเข้าไปในบริเวณศูนย์กลางธุรกิจต่างๆ เกิดขึ้นด้วย (ประภาภัทร, 2524; 102)

2.3 ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัด

การขยายตัวของชุมชนแออัด สามารถแยกพิจารณาได้ใน 2 ประเด็น คือ การขยายตัวของพื้นที่ภายในชุมชนและการขยายตัวโดยการเพิ่มขึ้นของประชากรภายในชุมชน

การขยายพื้นที่ของชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร เป็นที่สังเกตว่าชุมชนแออัดจะเกิดขึ้นในเขตชั้นในของกรุงเทพมหานคร ที่มีแหล่งงาน ตลอดจนสถานที่ราชการมากกว่าส่วนอื่นเนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีการคมนาคมที่สะดวก และส่วนใหญ่แล้วจะทำการบุกรุกที่ดินของรัฐมากกว่าของเอกชน (สมพงษ์, 2527; 119)

การขยายจำนวนประชากรในชุมชนแออัดใดแออัดหนึ่ง แยกได้เป็น 2 แหล่ง แหล่งที่หนึ่ง มาจากผู้อพยพมาจากที่อื่น อาจเป็นต่างจังหวัด หรือภายในจังหวัดนั่นเอง แหล่งที่สองมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรตามธรรมชาติของคนในชุมชนนั่นเอง จากงานวิจัยที่มีอยู่พบว่า การเพิ่มจำนวนโดยการอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร ทั้งจากในกรุงเทพ และชนบท เป็นการเข้ามาเพื่อหางานทำในแหล่งงาน และได้เข้าไปอาศัยในชุมชนแออัด เพราะมีค่าเช่าถูก ญาติพี่น้องหรือเพื่อนฝูงชักชวน เป็นต้น (โพบูลย์, 2518; 193 จักรกฤษณ์, 2524; 204 และ ศรีฟ้า, 2527; 8 Abrams, 1964; 14 อ้างถึงใน Aiken, 1981; 158-159 Kelex, 1971; 104 อ้างถึงใน Smith, 1976; 233 Northam, 1979; 334 Kearns, 1979;

596-597 และ Ulack, 1980:540-542) การเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชนแออัดมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการขยายพื้นที่ของชุมชนแออัด เมื่อชุมชนแออัดใดแออัดหนึ่งไม่สามารถจะรองรับประชากรที่เพิ่มขึ้นได้ ก็ต้องมีผู้แสวงหาที่อยู่อาศัยในแหล่งอื่น และเมื่อมาอยู่กันหนาแน่นขึ้นในที่แห่งใหม่นี้ ก็จะกลายเป็นชุมชนแออัดไปในที่สุด

ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัด โดยการเพิ่มขนาดของพื้นที่ภายในชุมชนนี้จะมีลักษณะการขยายตัวเป็น 3 รูปแบบ คือ เป็นแนว เป็นกลุ่ม และขยายตัวแบบกระจัดกระจาย ดังนี้

ก) การขยายตัวเป็นแนว (Line Pattern) เป็นการขยายตัวตามแนวเส้นทางคมนาคม เช่น สองฝั่งแม่น้ำลำคลอง ถนน และสองข้างเส้นทางรถไฟ

ข) การขยายตัวเป็นกลุ่ม (Cluster Pattern) เป็นการขยายตัวโดยเริ่มจากจุดใดจุดหนึ่งก่อนแล้วจึงค่อยๆ มีการขยายตัวเพิ่มความแออัดมากขึ้นเป็นกลุ่มๆ ไป เมื่อแต่ละกลุ่มมีการขยายตัวมากขึ้นจนมีอาณาบริเวณเชื่อมติดต่อกัน จะกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีความแออัดเยียดของบ้าน และประชากรในที่สุด จุดที่มีการขยายตัวในลักษณะนี้มากที่สุด คือ ย่านการค้าและศูนย์กลางธุรกิจ

ค) การขยายตัวแบบกระจัดกระจาย (Scatter Pattern) เป็นการขยายตัวโดยไม่มีรูปแบบที่แน่นอน รูปแบบการขยายตัวลักษณะนี้มักจะพบในย่านชุมชนแออัดที่มีอยู่ก่อนแล้วหากพอมีพื้นที่ว่างพอที่จะเข้าไปปลูกบ้านพักอาศัยได้ก็จะมีประชาชนเข้าไปอาศัยทันที

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการศึกษา

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีจุดประสงค์หลักเพื่อศึกษาการขยายตัวของชุมชนแออัด 6 แห่งในเขตพระนคร โดยแยกพิจารณาการขยายตัวใน 2 ประเด็น คือ การขยายพื้นที่ภายในชุมชนแออัดและการขยายตัวของประชากรในชุมชนแออัด ในการขยายตัวของพื้นที่ภายในชุมชนแออัดผู้ว่าทำการแบ่งช่วงการศึกษาออกเป็น 4 ช่วง โดยเน้นศึกษาถึงทำเลที่ตั้งของการขยายตัวของที่พักอาศัยในแต่ละช่วง ส่วนการขยายตัวของประชากร ได้แก่ การอพยพมาจากที่อื่น และการขยายตัวโดยการเกิดใหม่ภายในชุมชนนั่นเอง รวมทั้งปัจจัยเหตุของการเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด

การศึกษาเรื่องลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ครั้งนี้ เป็นการศึกษาโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ โดยใช้แบบสอบถาม ควบคู่ไปกับการสังเกตการณ์ และการศึกษาจากเอกสาร งานวิจัย ตลอดจนแผนที่แสดงการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร การวิจัยครั้งนี้มีหน่วยในการวิเคราะห์ คือ "ครัวเรือน"

ในลำดับต่อไปนี้จะได้นำเสนอในหัวข้อต่อไปนี้คือ 1. แหล่งข้อมูล 2. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา 3. ประชากรเป้าหมายและกลุ่มตัวอย่าง 4. การเก็บรวบรวมข้อมูล 5. การจัดทำและวิเคราะห์ข้อมูล และ 6. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

3.1) แหล่งข้อมูล

3.1.1) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากหน่วยงาน และสำนักหอสมุดต่าง ๆ ได้แก่ 1) กองผังเมือง สำนักงานปลัดกรุงเทพมหานคร 2) ศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัย และการตั้งถิ่นฐานมนุษยการเคหะแห่งชาติ 3) สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย 4) สำนักงานเขตพระนคร 5) สำนักบรรณสารการพัฒนา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 6) สำนักหอสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 7) สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 8) สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 9) ห้องสมุดกลางวิทยาลัยครูเชียงใหม่

3.1.2) แผนที่แสดงที่ตั้ง และการขยายตัวของชุมชนแออัด จาก 1) กองผังเมือง สำนักงานปลัดกรุงเทพมหานคร 2) ศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย การเคหะแห่งชาติ 3) สำนักผังเมืองกระทรวงมหาดไทย 4) กรมแผนที่ทหาร สำนักปลัดกระทรวงกลาโหม

3.1.3) เจ้าหน้าที่หน่วยงานโครงการปรับปรุงชุมชนแออัด คณะกรรมการชุมชนต่าง ๆ และผู้นำชุมชนแออัดทุกชุมชนของเขตพระนครที่ถูกเลือกให้เป็นกรณีศึกษา รวมทั้งเจ้าหน้าที่ฝ่ายแบบแผนของเขต

3.2) เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษารังนี้ได้ใช้เครื่องมือในการศึกษาคือ แผนที่ ผังบริเวณแบบสำรวจพื้นที่และแบบสอบถามหัวหน้าครัวเรือนในชุมชนที่ศึกษา ดังนี้คือ 1) แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนแออัดในเขตพระนครกรุงเทพมหานคร และแผนที่แสดงการใช้ที่ดินในเขตพระนคร 2) ผังบริเวณแสดงจำนวนและขนาดของบ้านในแต่ละชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา 3) แบบสำรวจพื้นที่ในชุมชนแออัดเกี่ยวกับที่ตั้ง ลักษณะทางกายภาพ และประวัติความเป็นมาต่าง ๆ 4) แบบสอบถามที่สร้างขึ้น ซึ่งได้จัดแบ่งเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้ คือ ลักษณะประชากร จำนวนประชากรและภูมิลำเนาเดิม การย้ายถิ่น การย้ายออกจากภูมิลำเนาเดิม และปัจจัยที่ทำให้ย้ายเข้ามาในชุมชนแออัดลักษณะการถือครองที่ดินและบ้าน ลักษณะทางเศรษฐกิจอาชีพ สถานที่ประกอบอาชีพ ระยะเวลาและค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปทำงาน

3.3 การเลือกตัวอย่าง

3.3.1) การเลือกเขตและเลือกชุมชน

ในการศึกษารังนี้ได้เลือกเขตพระนคร เนื่องจากเห็นว่า เป็นเขตเก่าแก่ชั้นในสุดของกรุงเทพ ที่มีชุมชนแออัดหลายรูปแบบ ทั้งชุมชนเก่าแก่ ชุมชนใหม่ ชุมชนบุกรุก ตลอดจนชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ใกล้ ๆ กับชุมชนเดิมจนกลายเป็นชุมชนเดียวกัน ซึ่งสามารถเห็นลักษณะการขยายตัวได้อย่างเด่นชัด ในการศึกษารังนี้ได้เลือกศึกษา 6 ชุมชน จาก 11 ชุมชน โดยใช้อายุและลักษณะการถือครองที่ดินเป็นเกณฑ์ ผลการเลือกปรากฏว่า ชุมชนที่เลือกทำการศึกษา ซึ่งได้แบ่งกลุ่มออกเป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ชุมชนเก่าแก่อายุ 150 ปีขึ้นไป ซึ่งผู้อาศัยในชุมชนส่วนใหญ่จะเช่าที่ดินและบ้าน ชุมชนที่เลือกให้เป็นตัวแทนคือ ชุมชนท่าวัง และชุมชนวัดเทพธิดาราม กลุ่มที่ 2 ชุมชนเก่าแก่อายุ 150 ปีขึ้นไป ซึ่งผู้อาศัยในชุมชนส่วนใหญ่จะทำการบุกรุกที่ดินเข้ามาตั้งบ้านเรือน ชุมชนที่เลือกให้เป็นตัวแทนคือชุมชนศิริอามาศย์ กลุ่มที่ 3 ชุมชนใหม่อายุไม่เกิน 150 ปี ซึ่งผู้อาศัยในชุมชนส่วนใหญ่จะเช่าที่ดินและบ้าน ชุมชนที่ถูกเลือกให้เป็นตัวแทนคือชุมชนกรมวังพระสมุติ และชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ และกลุ่มที่ 4 ชุมชนใหม่อายุไม่เกิน 150 ปี ซึ่งผู้อาศัยในชุมชนส่วนใหญ่จะทำการบุกรุกที่ดินเข้ามาตั้งบ้านเรือน ชุมชนที่เลือกให้เป็นตัวแทนคือชุมชนป้อมมหากาฬ (ดูตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ชุมชนแออัดที่เลือกให้เป็นตัวอย่างในการศึกษา

ชุมชนเก่า (150 ปี ขึ้นไป)	เช่า	ชุมชนท่าวัง, ชุมชนวัดเทพธิดาราม
	บุกรุก	ชุมชนศิริอัมมาตย์
ชุมชนใหม่ (150 ปีลงมา)	เช่า	ชุมชนกรมวังพระสมมุติและชุมชนสวัสดิจักรพงษ์
	บุกรุก	ชุมชนป้อมมหากาฬ

3.3.2) การเลือกครัวเรือนตัวอย่าง

การเลือกครัวเรือนตัวอย่างในการศึกษารั้งนี้มีขั้นตอน 2 ขั้นตอน คือ การสำรวจการขยายตัวของชุมชนแออัด และการเลือกสุ่มประชากรโดยวิธี Random Sampling ดังนั้นขั้นตอนที่ 1 ได้ทำการสำรวจการขยายตัวของชุมชนแออัด จากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ ของการเคหะแห่งชาติ และกองผังเมือง สำนักงานปลัดกรุงเทพมหานคร ซึ่งแสดงให้เห็นถึงจำนวนหลังคาเรือนของแต่ละชุมชน แล้วนำมาทำผังบริเวณเพื่อประกอบการสำรวจภาคสนามว่า บ้านแต่ละหลังสร้างขึ้นเมื่อใดทั้งนี้จะทำการจัดกลุ่มหลังคาเรือนที่สร้างขึ้นในแต่ละปีเหล่านี้ออกเป็น 4 ช่วงเวลา คือ ก) ช่วงก่อนปี พ.ศ.2503 ข) ตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 ถึงปี พ.ศ.2513 ค) ตั้งแต่ปี พ.ศ.2514 ถึงปี พ.ศ.2523 และ ง) ตั้งแต่ปี พ.ศ.2524 ถึงปัจจุบัน ในการแบ่งกลุ่มหลังคาเรือนออกเป็น 4 ช่วงเวลา ๆ ละ 10 ปีนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นระยะเวลาที่เหมาะสม เพื่อจะได้เห็นความแตกต่างของลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดแต่ละแห่ง อีกทั้งในช่วงระยะเวลาที่ 2 เป็นช่วงที่เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ซึ่งมีการเร่งพัฒนาด้านอุตสาหกรรมและการจ้างงาน ที่น่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชุมชนแออัดมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น

ขั้นตอนที่ 2 ได้ทำการเลือกประชากรตัวอย่าง โดยวิธี Random Sampling จากจำนวนครัวเรือนที่จัดช่วงเวลาเอาไว้ 4 ช่วงเวลา จำนวนร้อยละ 40 ของจำนวนครัวเรือนในแต่ละชุมชน ได้จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง 177 ครัวเรือน จากจำนวนครัวเรือนในชุมชนที่ศึกษาทั้งหมด 444 ครัวเรือน (ดูตารางที่ 2) ทั้งนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าจำนวนครัวเรือนตัวอย่างร้อยละ 40 นี้ น่าจะเป็นตัวแทนในการศึกษาได้ เพราะชุมชนแออัดทุกชุมชนในพื้นที่ศึกษามีความคล้ายคลึงกันในด้านการอยู่อาศัยในชุมชนทั้งอาชีพ ลักษณะบ้านที่นักอาศัย ตลอดจนลักษณะการครอบครองที่ดิน

ตารางที่ ๑ แสดงจำนวนครัวเรือนในชุมชนและครัวเรือนตัวอย่างที่ใช้ศึกษาลักษณะการอยู่อาศัยของ
ชุมชนแออัดในเขตนครหลวง กรุงเทพมหานคร

ช่วงเวลา	ทำรัง	วัดเพนียดารวม	ศิริอัมมาลค์	กรมวังนระสมมุติ	มีสิทธิการพวงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ครัวเรือน ตัวอย่าง)	จำนวน (ครัวเรือน ตัวอย่าง)	จำนวน (ครัวเรือน ตัวอย่าง)	จำนวน (ครัวเรือน ตัวอย่าง)	จำนวน (ครัวเรือน ตัวอย่าง)	จำนวน (ครัวเรือน ตัวอย่าง)	จำนวน (ครัวเรือน ตัวอย่าง)
ช่วงที่ 1 ก่อน.ศ. 2503- 2503)	73 (29)	30 (12)	43 (17)	25 (10)	65 (26)	38 (15)	274 (109)
ช่วงที่ 2 ตั้งแต่.ศ. 2504- 2513)	3 (1)	22 (9)	20 (8)	12 (5)	43 (17)	15 (6)	115 (46)
ช่วงที่ 3 ตั้งแต่.ศ. 2514- 2523)	0 (0)	0 (0)	5 (2)	5 (2)	10 (4)	10 (4)	30 (12)
ช่วงที่ 4 ตั้งแต่.ศ. 2524- ปัจจุบัน)	0 (0)	0 (0)	3 (1)	0 (1)	12 (4)	10 (4)	25 (10)
รวม (ครัวเรือน ตัวอย่าง)	76 (30)	52 (21)	71 (28)	42 (17)	100 (52)	73 (29)	444 (177)

แหล่งที่มา : จากการสำรวจภาคสนามระหว่างวันที่ 1 - 20 กันยายน 2532

3.4) การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.4.1 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยและตำราต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และแบบสำรวจพื้นที่ ตามข้อ 3.2

3.4.2 สัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามที่สร้างขึ้นตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ โดยสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือน จำนวนร้อยละ 40 จากครอบครัวทั้งหมด 444 ครอบครัว ได้ครอบครัวที่จะให้เป็นตัวอย่างในการศึกษา 177 ครอบครัว

3.4.3 จากการสังเกตการณ์ภาคสนามแล้วจัดทำผังบริเวณของแต่ละชุมชน ออกมา

3.5 การจัดทำข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

3.5.1 จัดทำตารางแจกแจงข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ ที่ได้ตั้งไว้ในการวิจัยครั้งนี้ จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือน ในกลุ่มช่วง เวลาในการสร้างบ้าน ตามแบบสอบถามที่สร้างขึ้น และข้อมูลจากการสำรวจพื้นที่ร่วมกัน

3.5.2 ทำการวิเคราะห์ปัจจัยที่สำคัญ ซึ่งทำให้ประชาชนเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัดที่ทำการศึกษา โดยใช้ข้อมูลที่ได้แจกแจงไว้

3.5.3 ทำการวิเคราะห์รูปแบบการขยายตัวของชุมชนแออัดในพื้นที่ศึกษา โดยใช้ข้อมูลที่ได้แจกแจงไว้ และแผนผังแสดงการขยายตัวของชุมชนแออัดในพื้นที่ศึกษา

3.6) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการจัดทำข้อมูลและเปรียบเทียบข้อมูล จะใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) โดยการหาอัตราส่วนร้อยละ (Percentage Distribution) และค่าเฉลี่ย (Means)

บทที่ 4

ผลและการวิเคราะห์ผล

ในการศึกษาค้างนี้ ได้ทำการศึกษาชุมชนแออัดในเขตพระนคร คือ ชุมชนท่าวัง แขวงพระบรมมหาราชวัง ชุมชนวัดเทพธิดาราม แขวงสำราญราษฎร์ ชุมชนศิริอัมมาตย์ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ ชุมชนกรมวังพระสมมุติ แขวงสำราญราษฎร์ ชุมชนมีสติจักรพงษ์ แขวงชนะสงคราม และชุมชนป้อมมหากาฬ แขวงบวรนิเวศน์ ในการกล่าวถึงผลและแสดงการวิเคราะห์ผล จะทำการกล่าวใน 4 หัวข้อ ตามลำดับ คือ 1) ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนแออัดที่ทำการศึกษา 2) ลักษณะของครัวเรือน 3) ลักษณะของหัวหน้าครัวเรือน และ 4) ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัด ดังนี้

4.1 ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนแออัดที่ทำการศึกษา

ในการกล่าวถึงข้อมูลเบื้องต้นที่จะกล่าวถึง รายละเอียดของชุมชนตามที่ผู้วิจัยได้ไปสำรวจ และสัมภาษณ์ข้อมูลเบื้องต้น โดยใช้แบบสำรวจพื้นที่ (ดูในภาคผนวก ก) ตามหัวข้อต่างๆ ตามลำดับคือ ก) ที่ตั้งและขนาด ข) ประวัติความเป็นมา ค) ลักษณะทางกายภาพ ง) สาธารณูปโภค ดังนี้

4.1.1 ชุมชนท่าวัง

ก) ที่ตั้งและขนาด

ชุมชนท่าวัง ตั้งอยู่บริเวณตรอกท่าวัง แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร ทางทิศเหนือของชุมชนติดต่อกับแปลงที่ดินทหารเรือ ทิศใต้ติดกับท่าช้าง ทิศตะวันออกติดกับถนนมหาธาตุ และทางทิศตะวันตกติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา (ดูแผนที่หมายเลข 2)

ชุมชนนี้มีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ ประกอบด้วยครอบครัว 86 ครอบครัว และมีบ้านที่อยู่อาศัย จำนวน 76 หลังคาเรือน ประชากรประมาณ 316 คน

ข) ประวัติความเป็นมา

บริเวณชุมชนท่าวังแห่งนี้ เดิมเป็นที่ดินของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ก่อสร้างห้องแถวให้ข้าราชการในพระองค์ที่รับราชการในพระบรมมหาราชวัง เมื่อประมาณ 200 ปี มาแล้วเมื่อครั้งแรกก่อตั้งชุมชนมีประชาชนบ้านเรือนที่ปลูกในชุมชนนี้ประมาณ 30 หลัง ประชากรประมาณ 120 คน ส่วนใหญ่จะเป็นข้าราชการที่รับราชการในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาถึงปี พ.ศ.2490 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้รับโอนกรรมสิทธิ์ทางทิศเหนือ และกรมศิลปากร ได้รับโอนกรรมสิทธิ์ทางทิศใต้ และได้ทำการดูแล

โดยการปลูกห้องแถวให้เช่าจึงมีประชาชนเข้ามาอยู่เพิ่มอีกเป็น 65 ครอบครัว ประชากรประมาณ 250 คน และต่อมาจนกระทั่งถึง ปี พ.ศ. 2503 มีประชาชนอพยพเข้ามาทำการบุกเบิกที่ดินอีก 8 ครอบครัว รวมเป็น 73 ครอบครัว ประชากรประมาณ 302 คน และมีประชากรสูงสุดสุดท้ายที่เข้ามาอยู่ในอาศัยในชุมชน คือ ระหว่าง ปี พ.ศ. 2504-2513 จำนวน 3 ครอบครัว จึงทำให้ชุมชนท่าวังไม่สามารถที่จะขยายตัวออกไปได้อีก เพราะมีการใช้ที่ดินเต็มพื้นที่หมดแล้ว

ชุมชนแห่งนี้ หากแบ่งแยกตามลักษณะของอายุของบ้านแล้วจะสามารถแยกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นบ้านทางทิศเหนือของชุมชน เป็นห้องแถวเป็นแนวยาว ตะวันออก - ตะวันตก 2 แนวขนานกัน เป็นเรือนไม้ชั้นเดียวซึ่งสร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 ประมาณ 25 ครัวเรือน ซึ่งเมื่อก่อนนี้ไม่เก็บค่าเช่าแต่อย่างใด แต่ต่อมาอยู่ในความดูแลของสำนักงานทรัพย์สิน มีการเก็บค่าเช่า ซึ่งมีอัตราระหว่าง 18-60 บาท อีกกลุ่มหนึ่งอยู่ทางทิศใต้ของชุมชนอยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร ส่วนใหญ่เป็นบ้านเดี่ยวชั้นเดียว ซึ่งมีความเก่าแก่พอสมควร แต่ก็ไม่เก่า ทางทิศเหนือ อายุของบ้านบริเวณนี้จะอยู่ในราวประมาณ 70-80 ปี เป็นลักษณะบ้านเช่าและ มีการเก็บค่าเช่าเดือนละ 18-60 บาท เช่นกัน

ปัจจุบันเจ้าของบ้านที่ได้รับช่วงการถือครองบ้านโดยได้รับมรดกนั้น มีอยู่ประมาณ 15 หลังคาเรือน จากทั้งหมด นอกนั้นเป็นผู้มาอยู่อาศัยใหม่ โดยเป็นผู้เช่าช่วงต่อ โดยเจ้าของเดิมไปซื้อบ้านใหม่หรือมีที่อาศัยที่ดีกว่าเก่าอยู่ จึงให้ผู้มาอยู่ใหม่เช่าจากตนอีกทอดหนึ่ง อีกกรณี คือ การให้คนที่มาอยู่ใหม่เสียเงินกินเปล่าให้แก่เจ้าของเดิม เพื่อสิทธิในการเข้ามาอาศัยแทน ซึ่งจะมีอัตราประมาณ 30,000-45,000 บาท ในการเช่าช่วงนั้นจะมีทั้งการเช่าช่วงที่ทั้งของเอกชนและราชการ ซึ่งจะพบได้ในช่วงปี พ.ศ. 2500 - ปี พ.ศ. 2503 ทั้งหมด

อย่างไรก็ตามปัจจุบันยังมีผู้อยู่อาศัยอยู่เรื่อยๆ บางรายก็เข้ามาอยู่กันญาติ หรือเจ้าของบ้านกันห้องเพื่อแบ่งให้เช่าอีกต่อหนึ่ง ทั้งนี้ชุมชนท่าวังจัดได้ว่าเป็นการคงสภาพเดิมของบ้านมากที่สุดชุมชนหนึ่ง

ค) ลักษณะทางกายภาพ

ลักษณะทางกายภาพของชุมชนท่าวัง จัดได้ว่าอยู่ในเกณฑ์ที่ไม่ค่อยดีนัก เพราะมีน้ำขัง เนื่องจากมีระดับเตี้ยทั่วกันกับแม่น้ำเจ้าพระยา ถึงแม้จะมีท่อระบายน้ำก็ตาม แต่ก็อยู่ในสภาพที่ระบายได้ไม่ดีเท่าที่ควร ในฤดูฝนมักจะมีน้ำท่วมจากการเพิ่มระดับน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาเสมอๆ แต่เส้นทางการคมนาคมของชุมชนจัดได้ว่าดีมาก เพราะมีทั้งถนนสายหลัก คือ ถนนมหาสาร ผ่านด้านหน้าชุมชน อีกทั้งยังสามารถออกทางแม่น้ำเจ้าพระยาได้อีกด้วย

สถานที่อยู่อาศัยในบริเวณนี้ส่วนใหญ่มีสภาพเก่าแก่และทรุดโทรม ฝาบ้านจะเป็นไม้ และหลังคาจะเป็นสังกะสี บ้านเรือนมีลักษณะเล็กและแคบชั้นเดียว เรียงรายไปตามแนวยาว บ้าน

ส่วนใหญ่จะมีขนาดประมาณ 15-20 ตารางเมตร มีทางเข้าชุมชนเป็นคอนกรีตกว้างประมาณ 1 เมตร

ง) สาธารณูปโภค

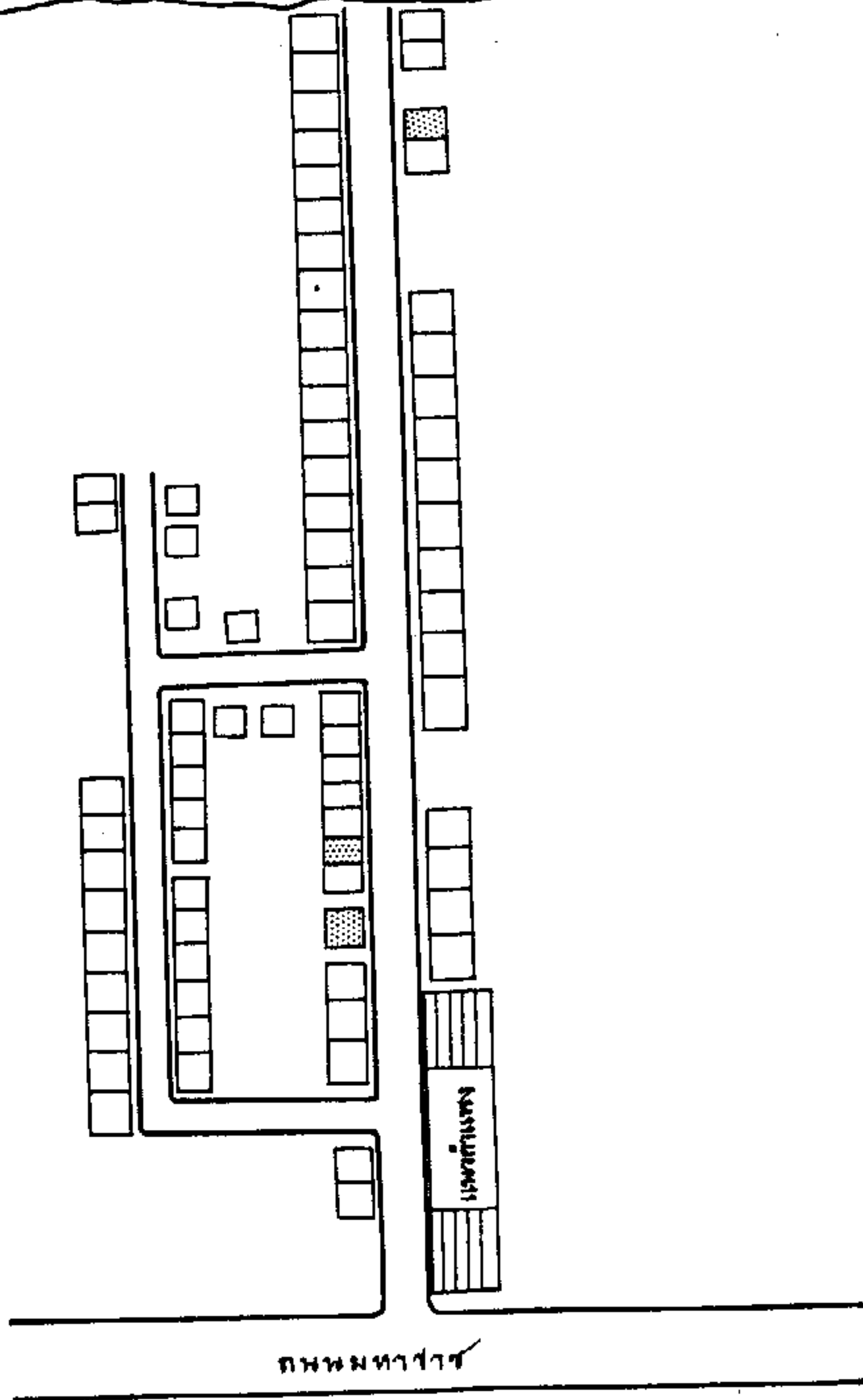
ในชุมชนนี้ถึงแม้จะมีสภาพต่างๆ ดีกว่าชุมชนอื่นๆ หลายแห่ง แต่ทว่าเรื่องน้ำขังและการระบายน้ำยังไม่ดีพอ เนื่องมาจากท่อระบายน้ำดิบแคบอีกทั้งประชาชนผู้อาศัยในชุมชนนี้ปล่อยน้ำเสียปนเศษวัสดุลงในท่อระบายน้ำด้วย ดังนั้นในอนาคตอาจเกิดปัญหาน้ำเน่าและกลิ่นรบกวนเกิดขึ้นได้

ไฟฟ้า บ้านในชุมชนป้อมมหากาฬที่ใช้ไฟฟ้าโดยมีมิเตอร์ของตนเอง 37 ครอบครัว ที่เหลือ 39 ครอบครัว ใช้ไฟฟ้าโดยต่อพ่วงจากบ้านอื่น บ้านที่ต่อไฟพ่วงนี้จะเสียค่าไฟประมาณ 50-70 บาท ต่อหลัง ต่อเดือน ซึ่งแต่ละหลังจะเสียในราคาที่แตกต่างกันออกไป แล้วแต่การใช้ไฟสำหรับไฟส่องสว่างตามทางเดินภายในชุมชนยังไม่ปรากฏว่ามีการติดตั้ง จึงทำให้บริเวณทางเดินเข้าชุมชนค่อนข้างมืด

ประปา ในชุมชนนี้มีน้ำประปาใช้ไม่ค่อยสะดวกสักเท่าไหร่ เพราะแรงดันของน้ำค่อนข้างต่ำมาก ซึ่งทางคณะกรรมการชุมชนได้ทำการติดต่อประสานงานกับการประปาจนหลวงแล้ว ขณะนี้กำลังอยู่ในช่วงของการดำเนินการแก้ไข ปัจจุบันมีบ้านที่มีมิเตอร์ประปาเป็นของตนเองเพียง 18 ครัวเรือนเท่านั้น ส่วนบ้านที่ใช้ประปาต่อจากบ้านอื่นมีถึง 26 ครอบครัว และใช้น้ำจากแม่น้ำลำคลอง 32 ครอบครัว บ้านที่ใช้น้ำประปามีเพียงส่วนน้อยก็เพราะ การที่จะต่อน้ำประปาเข้าบ้านนั้นต้องเสียเงินประมาณ 6,000-8,000 บาท ซึ่งเกินกำลังการจ่ายของประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน จึงต้องหันไปใช้น้ำวิชีอื่น

การกำจัดขยะ การกำจัดขยะภายในชุมชนนี้จะกระทำโดยการที่นำขยะมาใส่ถังรองรับขยะของเขตซึ่งจัดบริการไว้ข้างหน้าชุมชนจำนวน 4 ถัง แต่โดยทางปฏิบัติแล้วบ้านที่ลักเข้าไปในชุมชนเกือบทั้งหมดจะยอมเสียค่าบริการแก่พนักงานเก็บขยะของเขตให้เข้ามาเก็บขยะถึงข้างในชุมชน โดยเสียเงินหลังละ 10 บาท ซึ่งเจ้าหน้าที่จะมาเก็บขยะ 2 วันต่อครั้ง จึงทำให้การเดินเข้าไปในชุมชนไม่สะดวกเท่าใดนักเพราะประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขายอาหาร ดังนั้น จึงมีเศษวัสดุที่เหลือจากการประกอบอาหารมากมายกองข้างทางเดินทุกวัน แต่การระบายออกไปนั้นไม่มีวันเว้นวัน จึงทำให้เกิดปัญหาเรื่องความไม่ถูกสุขลักษณะอยู่บ้าง

แม่น้ำเจ้าพระยา

ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

แผนที่หมายเลข ๒ แสดงลักษณะการใช้ที่ดินในชุมชน ท่าวัง

มาตราส่วน ๑:๑,๐๐๐

(ที่มา : จากการสำรวจระหว่างเดือน กันยายน-ตุลาคม 2532)

4.1.2 ชุมชนวัดเทพธิดาราม

ก. ที่ตั้งและขนาด

ชุมชนวัดเทพธิดาราม ตั้งอยู่บริเวณตรอกไข่ ถนนมหาไชย แขวง. สำราญราษฎร์ เขตพระนคร มีพื้นที่ประมาณ 3 ไร่ 1 งาน 36 ตารางวา ทางทิศเหนือติดกับ คลองเขื่อน ทิศใต้ติดกับซอยสำราญราษฎร์ ทิศตะวันออกติดกับถนนมหาไชย และทางทิศตะวันตกติด กับศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร (ดูแผนที่หมายเลข 3)

ชุมชนนี้มีประกอบไปด้วยครอบครัวทั้งสิ้น 71 ครอบครัว และมีบ้านเรือนทั้งหมด 52 หลังคาเรือน ประชากรรวมทั้งหมด 303 คน

ข) ประวัติความเป็นมา

ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนเก่าแก่มาก มีอายุอยู่ในราว 150-160 ปี แต่เดิม บริเวณนี้ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของข้าราชการและมหาดเล็กในรัชกาลที่ 5 เนื่องจากตั้งอยู่ใกล้กับ พระบรมมหาราชวัง การเดินทางไปมาในสมัยก่อนที่การคมนาคมไม่สะดวก จึงไม่ลำบากนัก แต่พอ ภายหลังจากการที่มีการสร้างถนน และลำคลองย่านความเจริญต่างๆ ก็ตามมาจึงทำให้ประชาชนอพยพ เข้ามาอาศัยในบริเวณนี้มากขึ้นเรื่อย ๆ จนหนาแน่น และกลับกลายเป็นชุมชนแออัดที่ไม่ สามารถขยายตัวขึ้นได้อีกต่อไปในปัจจุบัน

บ้านและที่ดินในชุมชนนี้ประมาณครึ่งหนึ่งเป็นของเอกชนหลายๆ คน ซึ่งส่วนใหญ่จะได้ รับมรดกตกทอดติดต่อกันมาเป็นช่วงๆ จนถึงรุ่นลูกหลาน เหลน ส่วนใหญ่แล้วจะให้ประชาชนเช่าที่ บล็อกบ้าน แต่ก็ยังมีบางรายที่ยังคงอาศัยอยู่ที่เดิม ที่ดินอีกครึ่งหนึ่ง คือ ซีกที่ติดกับแนวกำแพงวัด เทพธิดารามนั้น ผู้อยู่อาศัยทุกคนมีบ้านเป็นของตนเอง แต่ได้เช่าที่ของวัดอยู่เป็นเวลานานโดยเสีย ค่าเช่าในอัตราที่ต่างกันโดยเฉลี่ยแล้วประมาณ 40-200 บาทต่อเดือน แล้วแต่ขนาดของที่ดิน

การเช่าช่วงบ้านที่อยู่อาศัยนั้น เริ่มมีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 โดยเจ้าของที่ดินหากมี ความสามารถหาที่อยู่ใหม่ที่ดีกว่าได้แล้วจึงย้ายออกไป นอถึงปี พ.ศ. 2514 มีประชาชนมาอาศัย อยู่อย่างหนาแน่นขึ้น จนไม่สามารถที่จะขยายตัวได้อีกต่อไป จึงเริ่มมีการต่อเติมได้ทุนบ้านซึ่งเป็น ได้ทุนสูง โดยการกันฝาบ้านด้านล่างเป็นห้องเช่า ส่วนด้านบนก็กันห้องแบ่งให้เช่าเช่นกัน พอถึงปี 2516 เกิดเพลิงไหม้ครั้งใหญ่ ทำให้บ้านเรือนถูกเพลิงไหม้ประมาณ 20 หลัง แต่ก็มีการสร้างใหม่ แทนบ้านเดิมที่ถูกไฟไหม้อย่างรวดเร็ว ก่อนที่เจ้าของที่ดินจะทำการกันแนวรั้วไม่ให้สร้างอีก โดย ใช้วัสดุเก่าที่จะหาได้ง่ายในทันที ในปี พ.ศ. 2524 มีการจัดตั้งเป็นชุมชนขึ้นมา โดยอยู่ในความ ควบคุมของกรุงเทพมหานคร มีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชนขึ้นมาบริหาร โดยมีตำแหน่งคราว ละ 2 ปี

ค) ลักษณะทางกายภาพ

ชุมชนวัดเทพธิดาราม มีลักษณะที่ตั้งเป็นที่สูง จึงทำให้ไม่มีปัญหาเรื่องการระบายน้ำภายในชุมชน ประชาชนที่อาศัยจะปล่อยน้ำเสียลงในคลองเขื่อนที่อยู่ทางทิศเหนือของชุมชน การปล่อยน้ำเสียลงคลองนี้ ทำให้เกิดมลภาวะในเรื่องกลิ่นของน้ำเน่า ซึ่งจะรุนแรงมากพอสมควรในฤดูร้อน

การคมนาคมภายในชุมชนวัดเทพธิดารามนี้ จัดได้ว่า มีความสะดวกพอสมควรเนื่องจากสามารถเข้าชุมชนได้ถึง 4 ช่องทางคือ ทางทิศตะวันออก เข้าทางถนนมหาไชย ทางทิศใต้ เข้าทางถนนสำราญราษฎร์ ทางทิศเหนือเข้าทางวัดเทพธิดาราม โดยมีสะพานข้ามคลองเขื่อนและทางทิศตะวันตกมีเส้นทางเข้าหลังศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร ถนนในชุมชนนั้นไม่มีแต่มีทางเดินคอนกรีตที่ประชาชนในชุมชนร่วมออกเงินสร้างขึ้น ขนาด 1.5 เมตร เชื่อมตลอดแนวที่มีบ้านเรือนตั้งอยู่

การคมนาคมติดต่อกับภายนอกชุมชนสะดวกมาก เพราะมีถนนผ่าน 3 สาย คือ ถนนมหาไชย ถนนสำราญราษฎร์ และถนนดินสอ โดยมีรถประจำทางวิ่งผ่านทุกสาย

ง) สาธารณูปโภค

ในชุมชนวัดเทพธิดารามนี้ สิ่งบริการสาธารณูปโภคมีครบทุกประเภท แต่ก็ยังมีบางหลังที่ยังมีไม่ครบ เนื่องจากเป็นลักษณะบ้านเช่า ซึ่งเจ้าของบ้านที่แท้จริงไม่มีความต้องการที่จะติดตั้งอาจเป็นเพราะกลัวความสิ้นเปลืองแต่ชาวบ้านในชุมชนก็สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าโดยขออาศัยต่อพ่วงมาจากบ้านใกล้เคียงที่มีสิ่งสาธารณูปโภคดังกล่าวเป็นของตนเอง

ทางระบายน้ำ ในชุมชนนี้มีที่ระบายน้ำ ซึ่งสร้างโดยความร่วมมือของประชาชนร่วมกับงบประมาณพัฒนาท้องถิ่นจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในเขตพระนคร ขนาด 0.5 เมตร เชื่อมทุกหลังคาเรือน และปล่อยไหลลงไปในคลองเขื่อน ในฤดูน้ำหลากและฤดูฝน น้ำไม่ท่วมถึง แต่ฤดูร้อนน้ำในคลองเขื่อนจากการปล่อยน้ำเสียลงไปจะเกิดการเน่าเหม็น ทำให้เกิดเป็นมลภาวะอีก

ไฟฟ้า การไฟฟ้าของประชาชนในชุมชนนี้ ส่วนใหญ่ต่อตรงจากสายไฟของการไฟฟ้านครหลวง มีเพียง 5 หลังคาเรือนเท่านั้นที่ยังไม่มีมิเตอร์ไฟของตัวเอง ซึ่งสามารถแก้ปัญหาได้โดยการขอต่อพ่วงจากข้างบ้าน แล้วเสียค่าใช้ไฟให้ในอัตราเดือนละ 100-200 บาท จึงทำให้ไม่มีปัญหาในส่วนนี้ แต่กว่าปัญหาใหญ่ๆ คือ เรื่องไฟส่องสว่างภายในชุมชนตามทางเดินยังไม่มี จึงไม่ค่อยมีความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินจากโจรภัย

ประปา ชุมชนนี้ใช้น้ำประปาทุกหลังคาเรือน โดยต่อตรงจากการประปาเขตพระนครที่มีป้ายที่ใช้มิเตอร์ร่วมกันประมาณ 5 หลัง เพราะเป็นบ้านเช่าของเอกชน โดยเจ้าของบ้านทำการต่อพ่วงไปให้ใช้ โดยเก็บในอัตราหลังละ 100 บาท ถึงแม้จะมีน้ำประปาใช้ทุกหลัง แต่น้ำไหลไม่

แรงนัก ทำให้เกิดปัญหามากในช่วงเช้าและเย็น ซึ่งเป็นช่วงที่มีประชาชนใช้น้ำกันมาก

การกำจัดขยะภายในชุมชนนั้น บ้านแต่ละหลังจะมีถังขยะหน้าบ้านของตัวเอง และจะมีเจ้าหน้าที่ของกรุงเทพมหานคร มาทำการเก็บให้ทุกวัน โดยประชาชนในชุมชนยอมจ่ายค่าอำนวยความสะดวกให้เจ้าหน้าที่ในการเข้ามาเก็บในชุมชนหลังละ 10 บาทต่อเดือน นอกจากนี้ยังมีถังขยะของทางเทศบาลนครจัดมาบริการให้อีก 10 ใบ ทำให้ประชาชนสามารถนำมาทิ้งได้สะดวกขึ้น และทางสำนักงานเขตก็จะจัดรถขยะมาเก็บทุกวัน จึงทำให้ไม่เกิดปัญหาเรื่องการกำจัดขยะแต่อย่างใด

ในชุมชนนี้มีโทรทัศน์ประมาณ 10 เครื่อง ซึ่งอยู่อาศัยในชุมชนมีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้บ้านใกล้เคียงที่ไม่มีโทรทัศน์ได้ใช้ร่วมด้วย แต่ในขณะนั้นคณะกรรมการชุมชนได้ดำเนินการขอย้ายองค์การโทรทัศน์ ให้มาติดตั้งโทรทัศน์สาธารณะที่ปากซอย ร้านค้าภายในชุมชนมีประมาณ 10 ร้าน ขายของที่จำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนโรงเรียนในรัศมี 1.5 กิโลเมตรที่เด็กในชุมชนไปเรียน คือ โรงเรียนวัดเทพธิดาราม

[illegible]

4.1.3 ชุมชนศิริอำมาตย์

ก) ที่ตั้งและขนาด

ชุมชนศิริอำมาตย์ ตั้งอยู่ที่ซอยศิริอำมาตย์ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนที่มีความเก่าแก่อสมสมควร อายุของชุมชนประมาณ 160 ปี ทางด้านเหนือของชุมชนติดต่อกับวัดบูรณศิริอำมาตยาราม ทิศใต้ติดกับศิษย์บุตรสถาน ทิศตะวันออกติดกับคลองเทพธิดาราม และทิศตะวันตกติดกับถนนบุญศิริ (ดูแผนที่หมายเลข 4)

ชุมชนนี้จัดได้ว่าเป็นชุมชนแออัดที่อยู่ใกล้กับสนามหลวงมากที่สุด ระยะทางประมาณ 300 เมตร ชุมชนศิริอำมาตย์ เป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ ขนาดของที่ดินของชุมชน 3 ไร่ 160 ตารางวา ประกอบด้วยบ้านเรือน 71 หลัง มีครอบครัว 84 ครอบครัว ประชากรประมาณ 300 คน

ข) ประวัติความเป็นมา

ในช่วงระหว่างปี 2370-2380 ซึ่งเป็นระยะเริ่มแรกของชุมชนศิริอำมาตย์ มีบ้านเรือนที่ปลูกสร้างในบริเวณนี้ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วผู้อยู่อาศัยเป็นเจ้าของบ้านและที่ดินเพียง 20 หลังคาเรือน ประชากรประมาณ 100 คนเศษ เท่านั้น ต่อมาภายหลังจนถึงปี พ.ศ. 2503 มีการปลูกบ้านให้เช่าประกอบกับมีผู้คนบุกรุกเข้ามาปลูกสร้างบ้านในที่ดินของวัดบูรณศิริอำมาตย์และที่ของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์อีก 23 หลังคาเรือน รวมเป็น 43 หลังคาเรือน บริเวณทิศตะวันออกตามแนวยาว ทอดเหนือใต้ ส่วนเหตุที่มีประชาชนเข้ามาอาศัยในบริเวณนี้มาก เพราะการอยู่ใกล้กับสนามหลวง ซึ่งในสมัยก่อนนั้นเป็นศูนย์กลางความเจริญและมีการคมนาคมขนส่งสะดวกมาก

พลถึงปี พ.ศ. 2510 ได้เกิดเพลิงไหม้ครั้งใหญ่ในชุมชนไปกว่าครึ่งหนึ่งของพื้นที่ชุมชน ทำให้ประชาชนอพยพไปอยู่ในชุมชนอื่นชั่วคราว แต่ต่อมาก็กลับมาทำการบุกรุกหรือขอเช่ากลับคืนจากเอกชนเพื่อทำการปลูกบ้าน ซึ่งในการกลับมาอยู่ใหม่นี้ ปรากฏว่ามีครอบครัวที่มาขออาศัยอยู่มากกว่าเดิม โดยมาทำการปลูกบ้าน จนทำให้ภายในชุมชนมีบ้านเรือนในช่วงเวลานี้ 63 หลังคาเรือน

ต่อมาในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2514-2523 เริ่มมีการบุกรุกพื้นที่ทางทิศใต้ของชุมชน ซึ่งเป็นที่ของวัด ที่ถูกไฟไหม้ในปี 2510 อีกประมาณ 5 หลังคาเรือน ทำให้ไม่สามารถขยายตัวในพื้นที่บริเวณนี้ได้อีก ต่อมาราวปี พ.ศ. 2528 มีประชาชนจากต่างจังหวัดเข้ามาอาศัยอยู่เนื่องจากการเข้ามาหางานทำเพราะดินฟ้าอากาศไม่อำนวย ทำให้ไม่สามารถทำการเกษตรได้จึงเข้ามาทำการบุกรุกในเขตพื้นที่ทางทิศตะวันออกของชุมชน โดยเช่าเศษไม้ และวัสดุเก่าๆ ทำที่จะหาได้มาปลูกสร้างบ้านที่จะอาศัยได้อีกจำนวน 3 หลังคาเรือน จึงทำให้ทุกพื้นที่ในชุมชนไม่สามารถขยายตัวได้อีก แต่ปัจจุบันนี้ยังมีผู้อพยพเข้ามาอยู่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยพวกที่เข้ามาอยู่ใหม่นี้ จะขอ

แบ่งพื้นที่ในบ้าน ซึ่งคับแคบอยู่แล้วอยู่อาศัย ส่วนใหญ่จะเป็นที่ของวัด ฉะนั้นการขยายตัวและเปลี่ยนแปลงของประชากรอยู่โดยตลอด เนื่องจากการเกิดของประชากรในชุมชนนี้เองและการอพยพเข้ามาใหม่ แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้ไม่สามารถที่จะปลูกสร้างบ้านเพิ่มใหม่ได้อีกในชุมชน เนื่องจากการใช้ที่ดินในการอยู่อาศัยเต็มพื้นที่ชุมชนหมดแล้ว

ค) ลักษณะทางกายภาพ

เนื่องจากชุมชนนี้เป็นที่ดอน จึงทำให้บริเวณโดยทั่วไปไม่มีน้ำขังเลย แต่ยังคงมีบางส่วนทางทิศใต้ของชุมชนมีลักษณะลาดต่ำลงไป ในช่วงฤดูฝนจึงทำให้มีน้ำขังอยู่บ้าง แต่ไม่นานนัก เพราะระบบระบายน้ำภายในชุมชนมีท่อระบายน้ำคอนกรีตขนาด 1.50 เมตร ระบายลงคลองเทพธิดาราม

ชุมชนศิริอัมมาตย์ มีการคมนาคมติดต่อกับภายนอกได้สะดวกมากพอสมควร เพราะมีถนนสาเก และถนนบุญศิริ ตัดผ่าน ถึงแม้จะไม่สะดวกนักในการขึ้นรถประจำทาง แต่ก็ไม่น่ายากเท่าใด หากเดินไปขึ้นที่ถนนอังวาศ์ ที่ตัดผ่านกับถนนสาเกทางตะวันตกเฉียงเหนือของชุมชน สำหรับทางสัญจรที่ใช้เดินเข้าไปในชุมชน สามารถเข้าได้ 3 ช่องทาง คือ ทางทิศเหนือเข้าชุมชนโดยผ่านวัดบูรณศิริอัมมาตยาราม เป็นทางคอนกรีตขนาดกว้าง 1 เมตร อีก 2 ช่องทางเป็นทางเดินคอนกรีตขนาด 2 เมตร โดยสามารถเข้าได้ทางทิศตะวันออก คือ ทางถนนสาเก แล้วข้ามสะพานข้ามคลองเทพธิดาราม และทางด้านตะวันตก เข้าทางถนนบุญศิริผ่านดิษยบุตรสถาน เข้ามา นอกจากนี้ยังมีทางเดินแยกเข้าบ้านอีก 2 ช่องทาง กว้าง 1 เมตร เช่นกัน

ง) สาธารณูปโภค

ในชุมชนนี้ สิ่งบริการสาธารณูปโภค ไม่ค่อยดีเท่าใดนัก ถึงแม้จะอยู่ใกล้ศูนย์รวมของความเจริญก็ตาม อาจจะเป็นเพราะว่าทางกรมทางหลวงมีนโยบายที่จะตัดถนนผ่านกลางชุมชนก็ไม่ได้ ดังนั้น สิ่งบริการสาธารณูปโภคต่างๆของรัฐจึงถูกยับยั้งไว้ก่อน แต่สิ่งสาธารณูปโภคที่มีอยู่เดิมแล้ว ก็ยังคงให้บริการที่สะดวกพอสมควร เช่น

ไฟฟ้า ทั้งชุมชนมีไฟฟ้าซึ่งต่อตรงจากการไฟฟ้านครหลวงเนื่อง 20 หลังคาเรือนเท่านั้น ส่วนบ้านอื่นๆ ต้องขอต่อพ่วงไฟฟ้าจากบ้านข้างเคียง โดยเสียค่าใช้จ่ายในอัตราดังละ 100-200 บาท แล้วแต่การใช้ไฟ ส่วนไฟฟ้าส่องสว่างภายในชุมชนยังไม่มี

ประปา เช่นเดียวกันกับไฟฟ้า คือ มีบ้านเพียง 10 กว่าหลังคาเรือนเท่านั้นที่มีมิเตอร์น้ำเป็นของตัวเอง ที่เหลือก็ต้องต่อพ่วงจากบ้านอื่น โดยจะมีเวลาเปิด-ปิด จากเจ้าของบ้านที่มีมิเตอร์ ผู้ที่ขอต่อพ่วงน้ำ จะต้องเสียค่าใช้จ่ายประมาณเดือนละ 150 บาท ต่อหลัง

การกำจัดขยะ ชุมชนแห่งนี้มีระบบสุขาภิบาลที่ไม่ค่อยถูกสุขลักษณะมากนัก เนื่องจากมีถังของทางสำนักงานเขตที่นำมาบริการให้เพียง 2 ถังเท่านั้น จึงไม่เพียงพอกับปริมาณความต้องการ

การ ทำให้มีการทิ้งสิ่งของวัสดุเหลือใช้เกื่อนกลาดในชุมชน ถึงแม้ว่าทางคณะกรรมการชุมชนจะจ้างรถขนขยะของเอกชนมาช่วยเก็บขยะ อาทิตย์ละ 1 ครั้งก็ตามก็ยังไม่สามารถช่วยแก้ปัญหาได้มากนัก

ในชุมชนนี้มีเครื่องโทรทัศน์เพียง 3 เครื่องเท่านั้น เนื่องจากประชาชนที่มาอยู่ที่นี่ เข้าๆ ออกๆ เสมอ หากมีความจำเป็นจริงๆ ก็สามารถเดินไปใช้โทรทัศน์สาธารณะที่ปากทางเข้าชุมชนได้

ชุมชนนี้มีร้านค้าขายของชำอยู่ 2 แห่ง เนื่องจากบริเวณที่ตั้งของชุมชนอยู่ใกล้กับร้านค้า จึงมีผู้นำเอาแต่ของที่จำเป็นสำหรับชีวิตประจำวันมาจำหน่ายเท่านั้น ส่วนโรงเรียนใกล้บ้านในรัศมี 1.5 กิโลเมตร มีเด็กในชุมชนไปเรียนก็คือ โรงเรียนวัดมหารรรณพาราม

โทรทัศน์ภายในชุมชนมีเพียง 2 เครื่องเท่านั้น เนื่องจากไม่มีบ้านใดเป็นเจ้าของที่ดิน และไม่มีความแน่ใจว่าตนจะได้รับการต่อสัญญาเช่าอีกหรือไม่ จึงไม่กล้าขอยืมโทรทัศน์จากองค์การโทรทัศน์แห่งประเทศไทย แต่ก็มีทางออกโดยการใช้โทรทัศน์สาธารณะที่ใกล้กับชุมชน

ชุมชนนี้มีร้านค้าอยู่ 2 แห่ง ขายของชำบริการแก่คนในชุมชน เป็นของที่ใช้ในชีวิตประจำวัน สาเหตุที่มีร้านไม่มากนักก็เพราะอยู่ใกล้กับตลาดสำราญราษฎร์ ส่วนโรงเรียนที่อยู่ใกล้กับชุมชนในรัศมี 1.5 กิโลเมตร ที่เด็กในวัยเรียนมักจะไปศึกษาก็คือ โรงเรียนวัดราชันดดา โรงเรียนศุภมาส โรงเรียนเทเวศน์วิทยาลัย และโรงเรียนการตะวิทยา

4.1.4 ชุมชนกรมวังพระสมมุติ

ก) ที่ตั้งและขนาด

ชุมชนกรมวังพระสมมุติตั้งอยู่ใกล้ๆ กับตลาดสดสำราญราษฎร์ ตั้งอยู่ที่ถนนมหาไชย แขวงสำราญราษฎร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ทางทิศเหนือติดต่อกับซอยสำราญราษฎร์ ทิศใต้ติดกับถนนบำรุงเมือง ทิศตะวันออกติดกับตลาดสำราญราษฎร์ และทางทิศตะวันตกติดกับโรงเรียนเทเวศร์วิทยาลัย ชุมชนนี้เป็นชุมชนขนาดเล็ก มีบ้านเรือนไม่มากนัก เพียง 42 หลังคาเรือน ประกอบด้วยครอบครัว 52 ครอบครัว และมีประชาชน 211 คน ในพื้นที่ประมาณ 1 ไร่ (ดูแผนที่หมายเลข 5)

ข) ประวัติความเป็นมา

พื้นที่ภายในบริเวณชุมชนนี้จะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนด้านหน้าของชุมชน บริเวณซอยสำราญราษฎร์ เป็นที่ของเอกชนประมาณ 5 หลังคาเรือน ส่วนทางด้านในเข้ามาซึ่งมีแนวกำแพงของวังเก่า คือวังพระสมมุติ ซึ่งเป็นของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมุติอมรินทร์ เข้ามานั้นมีบ้านซึ่งพระองค์ท่านทรงโปรดให้ปลูกเพื่อให้มหาดเล็กในพระองค์ได้อาศัย โดยมีวังของพระองค์อยู่ตรงกลาง อายุของชุมชนนี้อยู่ในราว 130 ปี โดยประมาณ

เดิมทีเมื่อ 130 ปีก่อน เป็นบริเวณวังหลวง ซึ่งเป็นที่ประทับของกรมพระสมมุติอมรินทร์ และเป็นที่ตั้งของโรงเรียนเทเวศร์วิทยาลัย ต่อมาพระองค์ท่านโปรดให้ปลูกบ้านพักให้เหล่าราชบริพาร และมหาดเล็ก ตลอดถึงทหารรักษาพระองค์ได้อาศัย

ในช่วงระหว่างปี 2440-2490 บริเวณชุมชนนี้ได้โอนให้เป็นกรรมสิทธิ์ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ วังนี้จึงเปลี่ยนจากการใช้เป็นที่พักอาศัยเป็นโรงเรียนเลิศประสพวิทยวิชา เป็นโรงเรียนเอกชนเข้าที่ดำเนินการ

ในปี พ.ศ. 2506 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เช่าบ้านประมาณ 11 หลังคาเรือน เพื่อให้ข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจนครบาลสำราญราษฎร์ได้มาพักอาศัยประมาณ 10 หลังคาเรือน เพราะบริเวณนี้เป็นที่เปลี่ยว ไม่ค่อยมีคนพลุกพล่านเช่นปัจจุบันนี้

ปี 2524 เป็นต้นมาทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เห็นว่าผู้เช่าอาศัยมักจะทำตามใจตัวเอง โดยทำการกั้นห้อง และให้เช่าช่วงพักอาศัย ทำให้เกิดปัญหาอยู่เรื่อยๆ จึงออกกฎให้ผู้เช่าแต่ละรายทำสัญญาเช่า 3 ปี ต่อครั้ง และไม่อนุญาตให้ทำการต่อเติม และโอนช่วงกันอีกต่อไป โดยเก็บค่าเช่าบ้านประมาณเดือนละ 150-600 บาท แล้วแต่ขนาดของบ้านแต่ละหลัง

ปัจจุบันนี้มีการย้ายเข้าย้ายออกอยู่เรื่อยๆ เป็นไปในลักษณะคนเก่าออกไป คนใหม่เข้ามาแทนที่ ส่วนใหญ่ผู้อพยพเข้ามาเป็นคนในกรุงเทพมหานคร ย้ายเข้ามาเพราะใกล้กับแหล่งงาน รองลงมา คือ ย้ายมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ ตามลำดับ

ค) ลักษณะทางกายภาพ

ลักษณะทางกายภาพของชุมชนการมวังพระสมมุติ ดีกว่าชุมชนแออัดอื่นๆ เพราะไม่มีบริเวณใดที่มีน้ำขังหรือน้ำเน่าเสีย ตลอดจนไม่มีคลองหรือคูที่มีน้ำเน่าไหลผ่าน มีเส้นทางคมนาคมสะดวก สามารถติดต่อกันได้ทั้งชุมชน และนอกชุมชนได้สะดวกด้วย

ชุมชนนี้มีการคมนาคมสะดวกทั้งภายในชุมชนเอง และติดต่อกับสังคมภายนอกสามารถเข้าออกชุมชนได้ 1 ช่องทาง คือ บริเวณด้านหน้าทางทิศเหนือ ทางถนนสำราญราษฎร์ เป็นถนนขนาด 2 ช่องทาง มีรถประจำทางของ ขสมก. ผ่านส่วนภายในชุมชนมีถนนถึงทางเดินลาดคอนกรีตกว้างประมาณ 2.5 เมตร เป็นแนวขาดลอดเหนือได้ ส่วนทางแยกเข้าบ้านพักอาศัยนั้นเป็นทางคอนกรีตซึ่งประชาชนช่วยกันออกเงินจัดสร้างขึ้น

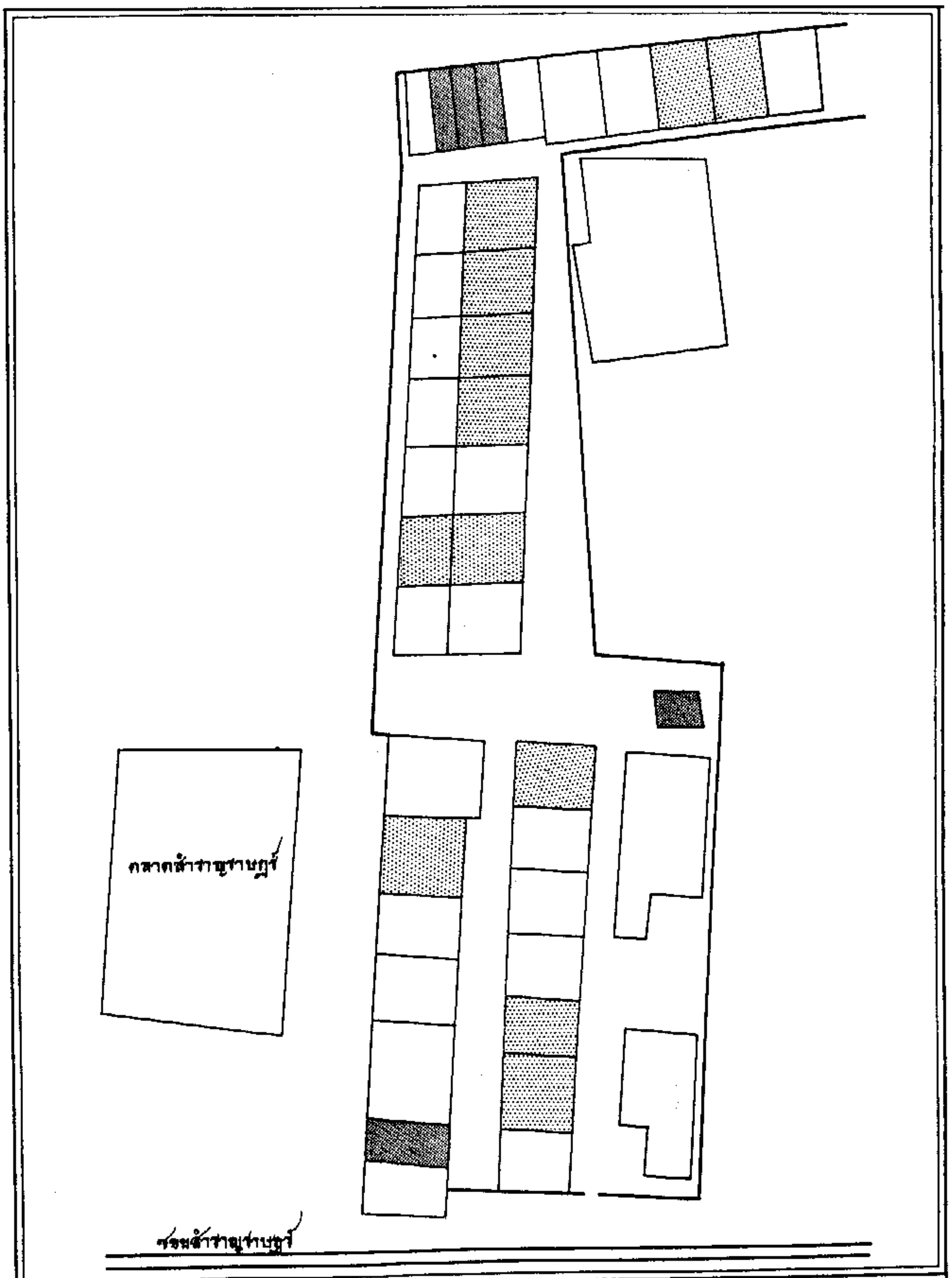
ง) สาธารณูปโภค

ในชุมชนนี้ถึงแม้จะมีสภาพดีกว่าชุมชนอื่นๆ แห่ง แต่กว่าทางระบายน้ำของชุมชนซึ่งต่อต่อไป เชื่อมกับท่อระบายน้ำใหญ่ของถนนมีลักษณะเล็ก และค่อนข้างจะอุดตัน ในอนาคตอาจจะมีปัญหาในเรื่องน้ำเน่าขัง เนื่องจากระบายไม่ทัน ซึ่งเป็นสาเหตุมาจากชุมชนนี้มีการเพิ่มของประชากรเรื่อยๆ นั้นเอง

ไฟฟ้า การใช้ไฟฟ้าของประชาชนในชุมชนนี้ส่วนใหญ่ต่อโดยตรง และมีมิเตอร์เป็นของตนเองครบทุกหลัง ไฟส่องสว่างตามทางเดินภายในชุมชนมีเฉพาะทางด้านหน้าของชุมชนเท่านั้น ด้านในยังคงมีปัญหาเรื่องไฟส่องสว่างอยู่บ้าง แต่ภายในชุมชนมีการแก้ปัญหาโดยการให้ผู้ที่ มีหน้าบ้านตรงทางเดินผลิตกันเปิดไฟหน้าบ้านไว้เป็นวันๆ ไป

ประปา ในชุมชนนี้มีประปาใช้มานานแล้ว โดยทุกหลังที่มีมิเตอร์ของการประปานครหลวงครบทั้งหมดทุกหลัง เป็นเพราะว่าชุมชนนี้อยู่ใกล้กับเส้นทางคมนาคม

กำจัดขยะ การกำจัดขยะของประชาชนในชุมชนนี้ได้รับการจากทางสำนักงานเขตพระนครเป็นอย่างดี โดยมีการนำเอาถังขยะมาไว้ในชุมชน 3 ถัง และด้านนอกชุมชนตรงบริเวณทางเข้าชุมชนอีก 2 ถัง โดยแต่ละหลังจะนำเอาขยะมาใส่ไว้ในที่รองรับขยะ มีบางบ้านที่นำเอาถังขยะไว้ที่หน้าบ้านของตนแล้วจะมีเจ้าหน้าที่มาเก็บให้ทุกวัน โดยเสียค่าบริการในอัตราบ้านละ 10 บาทต่อเดือน จึงทำให้ไม่เกิดปัญหาเรื่องการจัดขยะแต่อย่างใด

ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

แผนที่หมายเลข ๕ แสดงลักษณะการใช้ที่ดินในชุมชน กรมวังพระลัทธิ

มาตราส่วน ๑ : ๑,๐๐๐

(ที่มา : จากการสำรวจระหว่างเดือน กันยายน-ตุลาคม 2532)

4.1.5 ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์

ก) ที่ตั้งและขนาด

ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ เป็นชุมชนที่เป็นที่ดินของเอกชนทั้งหมด มีอายุประมาณ 50-60 ปี มาแล้ว ตั้งอยู่บริเวณซอยตรอกสุเหร่า แขวงชนะสงคราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ทางด้านเหนือติดกับถนนพระสุเมรุ ทางทิศใต้ติดกับวัดชนะสงคราม ทิศตะวันออกติดกับถนนจักรพงษ์ และทางทิศตะวันตกติดกับตรอกไก่แจ้ บางลำภู ชุมชนนี้อยู่ติดกับย่านการค้าบางลำภู ทางด้านตะวันออกของชุมชน ประชาชนส่วนใหญ่จึงมีอาชีพค้าขาย และมีการอพยพเข้ามาอยู่เรื่อยๆ จนเป็นชุมชนที่ใหญ่ที่สุดในชุมชนที่ศึกษา มีจำนวนหลังคาเรือน 130 หลังคาเรือน ประกอบไปด้วยครอบครัว 175 ครอบครัว และมีประชากรทั้งหมด 503 คน ในเนื้อที่ 4 ไร่ 225 ตารางวา (ดูแผนที่หมายเลข 6)

ข) ประวัติความเป็นมา

ชุมชนนี้เดิมประกอบด้วยชุมชนที่อยู่รอบๆ มัสยิดจักรพงษ์เป็นที่ดินของเอกชนทั้งหมด ซึ่งมีอายุประมาณ 50-60 ปีแล้ว เจ้าของที่ดินส่วนใหญ่เป็นประชาชนนับถือศาสนาอิสลาม และเนื่องจากเป็นแหล่งชุมชนย่านใจกลางเมือง ประกอบกับเจ้าของที่ดินปลูกบ้านเป็นห้องให้เช่า จึงมีผู้เข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าวอย่างหนาแน่น

เดิมทีเดียวในชุมชนนี้มีบ้านเรือนตั้งชั้นเป็นเรือนไม้ 2 ชั้น มีอาณาบริเวณ และบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ อยู่เรียงกันไม่หนาแน่นเท่าใดนัก ประมาณ 30 หลังคาเรือน ราวๆ ปี พ.ศ. 2470 แต่พอมาถึงในภายหลัง มีการค้า และธุรกิจมากขึ้นในบริเวณนี้จึงมีประชาชนเข้ามาอาศัยเพิ่มขึ้นอย่างมาก จนในปี พ.ศ. 2505 จึงเริ่มมีการปลูกบ้านเพื่อให้ประชาชนได้เช่าเพื่อพักอาศัยโดยเก็บค่าเช่าประมาณ 450-800 บาทต่อเดือน

ครั้นช่วงถึงปลายปี พ.ศ. 2510 เกิดไฟไหม้ครั้งใหญ่บริเวณชุมชนเสาวรส ซึ่งอยู่ด้านหลังห้างตั้งฮ้างเล็งในปัจจุบันนี้ จึงทำให้ประชาชนส่วนใหญ่อพยพเข้ามาขอเช่าห้องเช่าในชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ที่เดียวจนรวมกันประมาณ 20 ครอบครัว จึงทำให้ชุมชนนี้มีความหนาแน่นมากขึ้น จนอยู่ในฐานะที่จะขยายตัวไปไม่ได้อีกแล้ว ช่วงนี้ก็มีบ้านเรือนเพิ่มขึ้นจากเดิมเป็น 100 กว่าหลัง

ช่วงปี พ.ศ. 2514-2523 มีการเช่าช่วงกันเป็นจำนวนมาก เพราะมีประชาชนบางส่วนที่มีอาชีพอื่นที่ไม่ใช่อาชีพค้าขาย คนความแออัดไม่ไหวจึงเห็นความแออัดออกไปหาที่อยู่ใหม่ แต่ก็ยังมีการเพิ่มประชากรเข้ามาอยู่ตลอดเวลา ปัจจุบันนี้ไม่สามารถที่จะปลูกบ้านได้เพิ่มอีกแล้ว ส่วนใหญ่ก็จะทำการต่อเติมบ้านในทางตั้ง และทำการกันห้องให้เช่า และเก็บค่าเช่าในอัตราที่แพงกว่าชุมชนอื่นประมาณ 800-1,000 บาท ต่อเดือน เนื่องจากอยู่ใกล้กับแหล่งเศรษฐกิจ และย่านการค้านั่นเอง

ชุมชนนี้หากจะแบ่งเป็นประเภทของผู้อยู่อาศัย จะสามารถแบ่งได้เป็น 2 พวกใหญ่ๆ คือ พวกแรกนับถือศาสนาอิสลาม จะอยู่บริเวณด้านหน้าของชุมชน ตั้งแต่ถนนจักรพงษ์เข้ามาทางด้านหน้าชุมชนจนมาถึงมัสยิดจักรพงษ์ที่อยู่ตรงกลางจำนวน 65 ครอบครัว มีอาชีพค้าขายเป็นส่วนใหญ่ ที่เหลืออีกประมาณ 50 ครอบครัว นับถือศาสนาพุทธ กลุ่มนี้ประกอบอาชีพค้าขายไม่มากเท่าใดนัก ส่วนใหญ่จะรับจ้างทำทอง งานฝีมือ และทำงานเอกชน

ค) ลักษณะทางกายภาพ

เนื่องจากชุมชนนี้มีท่อระบายน้ำที่เล็กมาก ซึ่งกว้างเพียง 0.5 เมตร เท่านั้น จึงทำให้น้ำเสียจากบ้านต่างๆ ซึ่งมีอยู่แออัด ระบายลงท่อสาธารณะไม่ทัน จึงทำให้มีน้ำเน่าเหม็นเป็นบางครั้ง และค้างอยู่เป็นเวลานาน โดยเฉพาะฤดูฝน ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ต่ำอยู่แล้ว ยิ่งมีน้ำค้างอีก ทำให้บางบ้านเข้าออกได้ลำบาก ต้องทำทางเดินเป็นไม้กระดานต่อๆ กัน

ชุมชนนี้มีการคมนาคมติดต่อภายในชุมชนสะดวกมาก มีทางเข้าออกชุมชน 2 ช่องทาง ช่องทางหลักคือ ทางด้านหน้าชุมชน ทางทิศตะวันออกซึ่งจะไปออกยังถนนจักรพงษ์ ทางนี้เป็นเส้นทางเข้าออกที่ใช้มากที่สุด เพราะส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขาย จึงต้องนำผลผลิตของคนออกทางนี้เพราะออกไปก็ถึงที่ประกอบการทันที อีกช่องทางหนึ่งเข้าทางถนนพระสุเมรุ เป็นด้านทิศเหนือของชุมชน ในชุมชนจะมีทางเดินสายเล็กๆ เชื่อมติดต่อกันหมดโดยมีทางเดินเท้าเป็นคอนกรีตกว้างประมาณ 1 เมตร และนอกจากทางเดินสายหลักนี้จะมีทางเดินที่ทำเป็นสะพานไม้ เป็นทางแยกเข้าบ้านหลังด้วย 2 สาย คือ ถนนจักรพงษ์ และถนนพระสุเมรุ มีรถประจำทางผ่านตลอดคืน ทำให้ประชาชนใช้บริการได้โดยสะดวก

ง) สาธารณูปโภค

เนื่องจากชุมชนนี้เป็นชุมชนที่ใหญ่ และใกล้กับแหล่งการค้าและย่านชุมชนจึงมีสิ่งบริการครบถ้วนหมดทุกอย่าง ดังนี้

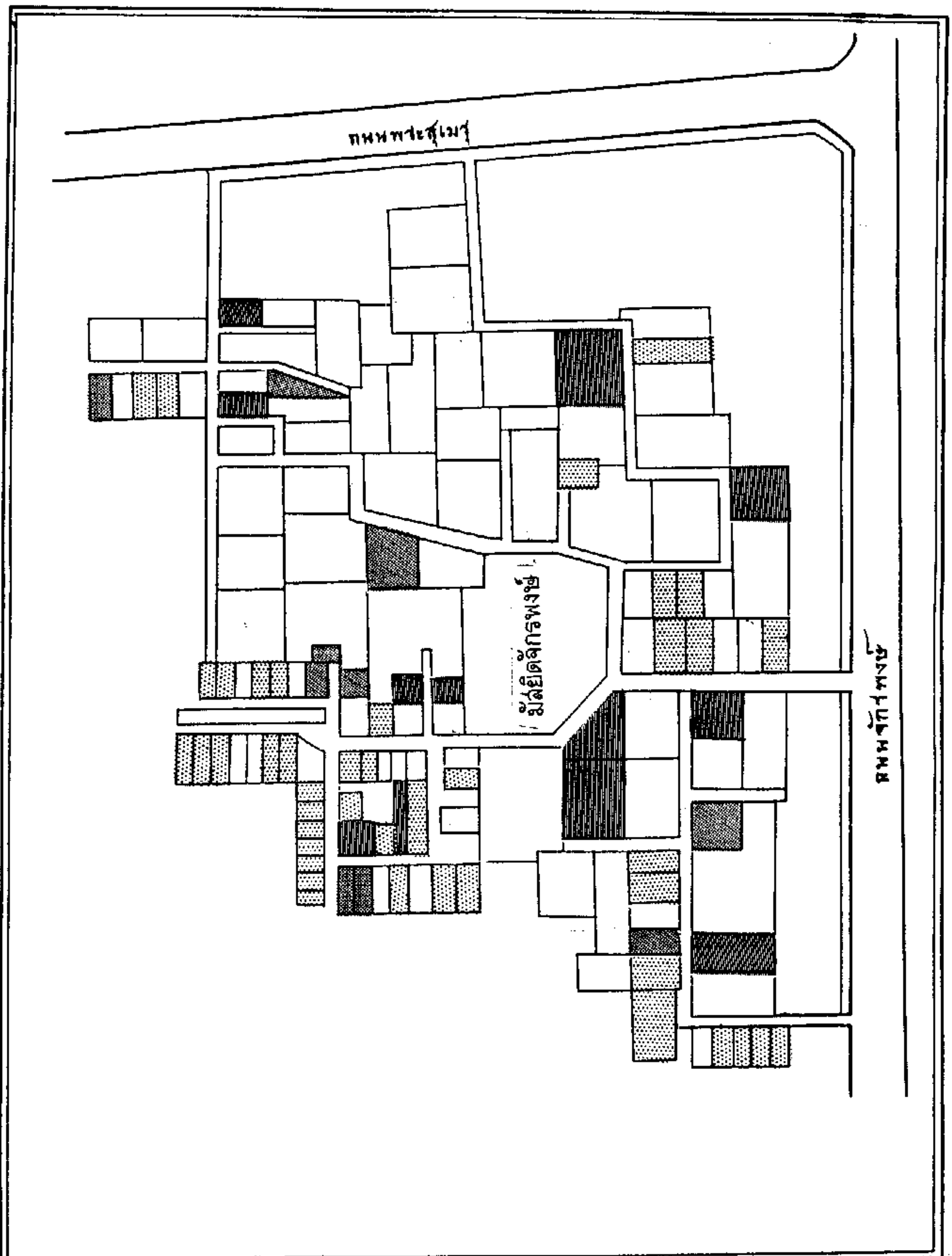
ไฟฟ้า ประชาชนในชุมชนนี้ ใช้ไฟฟ้าที่ต่อตรงโดยมิมิเตอร์เป็นของตนเองเป็นส่วนใหญ่ บางบ้านที่ใช้ไฟ่วงนั้นมิเป็นส่วนน้อย และส่วนใหญ่จะพ่วงมาจากบ้านญาติ หรือเพื่อนบ้าน

ประปา เกือบทุกหลังคาเรือน จะต่อน้ำโดยมิมิเตอร์ของตนเองจากการประปา นครหลวง แต่ก็ยังมีบ้านอีกส่วนหนึ่งประมาณ 25 หลังคาเรือน ก็ยังต้องอาศัยพ่วงจากบ้านใกล้เคียงอยู่โดยเสียค่าน้ำในอัตราเดือนละ 150-200 บาท

การกำจัดขยะ ในชุมชนนี้มีครอบครัวที่ทำอาหารขายอยู่จำนวนหลายหลัง อีกทั้งอยู่ลึกเข้าไปในชุมชน จึงมีปัญหามากในการทิ้งขยะ เพราะถังขยะทางสำนักงานเขตที่จัดบริการให้ภายนอกชุมชนเพียง 3 ใบ นั้นยังไม่พอ อีกทั้งยังต้องรองถังขยะจากบ้านครัวและแผงลอยที่ขายริมถนนจักรพงษ์อีกด้วย แต่ทางคณะกรรมการชุมชนก็มีการแก้ไขโดยการจ้างรถขนขยะให้เจ้าหน้าที่

ชนชยะมาทำการชนที่หน้าบ้านแต่ละหลัง ทำให้สะดวก และไม่เสียเวลาในการนำมาทั้งด้านนอก ชุมชนให้เสียเวลาเตรียมอาหารขาย โดยบ้านแต่ละหลังยอมเสียค่าบริการในการชนชยะบ้านละ 10 บาทต่อเดือน แต่ก็ยังมีบางบ้านที่อยู่ลึกเข้าไปโดยไม่มีกระดานข้าม ดังนั้นการเก็บชยะจึงทำได้ลำบาก และเจ้าของบ้านเองไม่สะดวกที่จะนำชยะมาทั้ง ฉะนั้นบางบ้านเหล่านี้จึงทิ้งลงใต้ถุนบ้าน หรือกองไว้ใกล้ๆ บ้าน ทำให้ส่งกลิ่นเหม็น

โทรศัพท์ ของเอกชนในชุมชนนี้มีประมาณ 15 หลังคาเรือน และมีโทรศัพท์สาธารณะอยู่ในชุมชน 2 จุด คือ ด้านนอกติดไว้ที่รั้วของมัสยิดจกนงษ์ และทางด้านในติดไว้ข้างๆ แนวทางเดินที่เข้ามาทางถนนพระสุเมรุ ส่วนโรงเรียนที่อยู่ใกล้บ้านในรัศมี 1.5 กิโลเมตร ที่เด็กไปเรียนก็ คือ โรงเรียนมัสยิดจกนงษ์ในชุมชนนี้เอง และโรงเรียนวัดชนะสงคราม

ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

แผนที่หมายเลข ๖ แสดงลักษณะการใช้ที่ดินในชุมชน มัลลียัดจักรพงษ์

มาตราส่วน ๑ : ๓,๐๐๐

(ที่มา : จากการสำรวจระหว่างเดือน กันยายน-ตุลาคม 2532)

4.1.6 ชุมชนป้อมมหากาฬ

ก) ที่ตั้งและขนาด

ชุมชนป้อมมหากาฬ ตั้งอยู่ในแขวงบวรนิเวศน์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ทางด้านเหนือของชุมชนติดกับที่ดินของ นายไสวรินทร์ ทางด้านทิศใต้ติดกับคลองหลอด ด้านตะวันออกติดกับคลองโอ่งอ่าง และด้านทิศตะวันตกติดกับแนวกำแพงป้อมมหากาฬ (ดูแผนที่หมายเลข 7)

ชุมชนป้อมมหากาฬ มีเนื้อที่ทั้งหมด 3 ไร่ 61 ตารางวา มีบ้านเรือนอยู่อาศัย 73 หลังคาเรือน และมีประชากรจำนวน 535 คน

ข) ประวัติความเป็นมา

บริเวณชุมชนนี้เดิมเป็นที่อยู่อาศัยของข้าราชการในวังหลวง ได้แก่ นางลิเก และนางละคร ประมาณ 10 ครอบครัว ซึ่งถือได้ว่าเป็นชุมชนกลุ่มแรกที่เข้ามาอาศัยเมื่อ 65 ปีล่วงมาแล้ว ในพื้นที่ของวัดราชนัฑดาโดยการเช่าที่ปลูกบ้าน ต่อมาเมื่อความเจริญของกรุงเทพเริ่มมีมากขึ้น ก็มีประชาชนเข้ามาบุกรุกที่ดินของวัดราชนัฑดาและของนายเล็ก นานา ซึ่งอยู่ถัดไป อีกจำนวน 25 หลังคาเรือน ในช่วงระหว่างปี.ศ.2500-2503 ต่อมาทางวัดราชนัฑดาและนายเล็ก นานา เริ่มเก็บค่าเช่าที่ดิน และทำการปลูกบ้านให้เช่าในส่วนหนึ่งพื้นที่ว่างอีกส่วนหนึ่งทางทิศใต้ของชุมชนอีก ประมาณ 10 หลังคาเรือน โดยเก็บค่าเช่าในอัตราหลังละ 18-30 บาทต่อเดือน

พอถึงช่วงระหว่างปี 2513 นายเล็ก นานา เริ่มไม่เก็บค่าเช่า อาจเป็นเพราะว่าตามเก็บเงินลำบาก ประชาชนที่อาศัยไม่ค่อยจะมีเงินให้เก็บค่าเช่า จึงให้อยู่ฟรีๆ ตั้งแต่นั้นมา จึงทำให้มีประชาชนอพยพเข้ามาอีกประมาณ 10 หลังคาเรือน

ในปี พ.ศ.2514 ได้เกิดเพลิงไหม้ในชุมชนจนเหลือบ้านเพียง 2 หลังเท่านั้น แต่ประชาชนที่อาศัยเหล่านี้ก็รีบสร้างบ้านเพื่อพักอาศัยในทันที โดยใช้วัสดุเก่าเก่าที่จะหาได้ จนกระทั่งในช่วงตั้งแต่ปี 2524 เป็นต้นมาก็มีประชาชนเข้ามาทำการบุกรุกอยู่เรื่อยๆ ทำการปลูกสร้างบ้านเพื่อที่จะพักอาศัยได้อีกประมาณ 10 หลังคาเรือน จนเต็มพื้นที่ของชุมชนทั้งหมด ไม่สามารถขยายตัวไปได้อีกแล้ว

ปัจจุบันทางกรุงเทพมหานคร ได้ทำการเวนคืนที่ดินจากที่ดินของ นายไสวรินทร์ ทางทิศเหนือของชุมชน และที่ของ นายเล็ก นานา เพื่อที่จะอนุรักษ์พื้นที่บริเวณที่ติดกับกำแพงเมืองด้านนอกให้สวยงาม และป้องกันการก่อกวน และน้ำเสียจากการใช้รูปโคตบริโคต ลงสู่คลองโอ่งอ่าง ซึ่งได้ดำเนินการได้แล้วประมาณ ร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งหมด คิดเป็นเนื้อที่ 1 ไร่เศษ แต่ประชาชนที่อาศัยในบริเวณนี้เองยังไม่ยอมย้ายออกไป ทางกรุงเทพมหานครเองก็เคยฟ้องร้องไล่ที่ประชาชนที่อยู่บริเวณนี้ในปี พ.ศ.2521 ประชาชนก็ยังไม่ยอมออกไป และยอมเสียค่าปรับตาม

คำสั่งศาลในอัตราปีละ 500 บาท เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ค) ลักษณะทางกายภาพ

ชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ในช่วงระหว่างแนวกำแพงป้อมมหากาฬ กับคลองผดุงกรุงเกษม (คลองโองอ่าง) ทางเข้าออกของชุมชนสามารถเข้าได้ 5 ช่องทาง คือ ด้านประตูป้อมมหากาฬแนวกำแพง 3 ช่องทาง และสามารถเข้าทางติดกับคลองหลอด ทำให้การสัญจรภายในชุมชนมีความสะดวกพอสมควร เนื้อที่ของชุมชนสามารถแบ่งได้เป็น 3 เจ้าของคือ พงศวัดราชนิคดา ที่ดินของกรุงเทพมหานคร และที่ดินของเอกชน

ชุมชนนี้มีปัญหาตรงที่ปล่อยน้ำเสียจากการใช้ของคนในชุมชนลงในคลองผดุงกรุงเกษม และคลองหลอด ทำให้คลองตื้นเขิน ตลอดจนน้ำในลำคลองเกิดเน่าเสียขึ้น นอกจากนี้ยังมีประชาชนบางส่วนที่ทิ้งของเสียต่างๆ ลงในลำคลอง ซึ่งทำให้ส่งกลิ่นมากในช่วงฤดูร้อน แต่อย่างไรก็ตามคณะกรรมการของชุมชนก็ได้ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานเขตพระนคร เพื่อจัดรถเก็บขยะมาเก็บโดยชาวบ้านในชุมชนเรียกเงินในการจ้าง

การคมนาคมภายในชุมชนสะดวกมาก เนื่องจากมีถนนมหาไชยผ่านทางทิศตะวันตกของชุมชน และถนนราชดำเนินผ่านทางทิศเหนือ ส่วนถนนในชุมชนนั้นไม่มี แต่มีทางเดินคอนกรีตกว้าง ประมาณ 1 เมตร เชื่อมต่อกันโดยรอบชุมชน ทำให้การเดินทางเข้าออกในชุมชนสะดวกขึ้น

ง) สาธารณูปโภค

ในชุมชนมีขาดแคลนสิ่งสาธารณูปโภคต่างๆ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ เป็นสภาพโดยทั่วไปของชุมชนแออัด สิ่งบริการสาธารณูปโภคในชุมชนมีดังนี้ คือ

ทางระบายน้ำ มีการสร้างทางน้ำให้ไหลไปลงคลองผดุงกรุงเกษม โดยทำทางด้วยปูนเป็นร่องเชื่อมไปทั่วบริเวณ

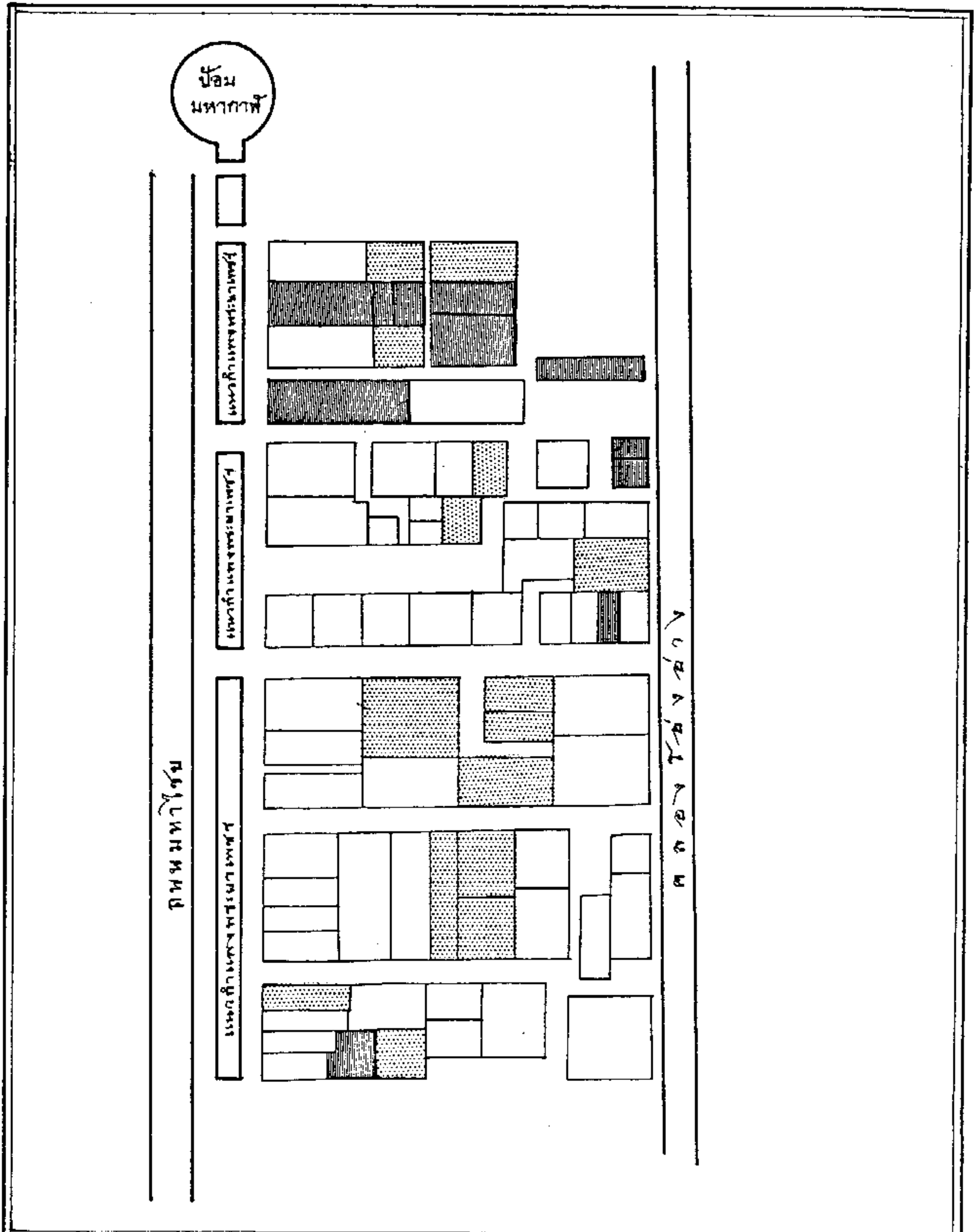
ไฟฟ้า ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนนี้ใช้ไฟฟ้าโดยต่อพ่วงจากบ้านอื่น ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดิน (ที่ดินของเอกชน) ในชุมชนเดียวกัน ในการต่อพ่วงนี้เจ้าของบ้าน คิดค่าไฟเป็นหน่วยต่อเครื่องใช้ไฟฟ้าในบ้าน ประมาณเดือนละ 15-50 บาท ต่อเครื่องใช้ไฟฟ้า 1 ชิ้น ซึ่งแต่ละเจ้าของบ้านจะคิดราคาแตกต่างกันไป

ประปา ทั้งชุมชนมีเจ้าของบ้านที่ต่อน้ำประปาจากการประปานครหลวงเพียง 12 หลังเท่านั้น ส่วนบ้านอื่นๆ ในชุมชนจะซื้อน้ำจากบ้านที่มีน้ำประปาโดยเสียค่าน้ำ ประมาณวันละ 5 บาท แล้วแต่เจ้าของแต่ละคนจะตั้งราคาโดยมีเวลาเปิดให้เก็บส่วน คือ 06.00 น. ไปจนถึง 15.00 น. เป็นส่วนใหญ่

การกำจัดขยะ เดิมทีเตี่ยวในชุมชนไม่มีถังขยะของทางเขตพระนครมาจัดตั้งไว้ให้ประชาชนเลยทั้งข้างล่างบริเวณบ้าน ต่อมาภายหลังเมื่อมีการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน จึงมีการขอไปทางสำนักงานเขตให้ส่งถังขยะมาให้ 10 ถัง และทางเขตพระนครส่งรถมาเก็บขยะ 4-5 วันต่อครั้ง ซึ่งจัดว่าไม่พอเนื่องกับความต้องการของประชาชน จึงได้จ้างรถขนขยะของเอกชนมาช่วยอีกแรงหนึ่ง โดยเสียค่าขนขยะเฉลี่ยกันบ้านละ 6 บาทต่อเดือน

ในชุมชนนี้มีโทรทัศน์อยู่เพียง 2 หลังเท่านั้น เนื่องจากว่าคนส่วนใหญ่เป็นผู้บุกรุก จึงไม่สามารถที่จะขอติดตั้งได้ ส่วนร้านค้าในชุมชนมีทั้งหมด 16 แห่ง ซึ่งล้วนแล้วแต่ขายของที่จำเป็นต้องใช้ประจำวัน และลูกค้าส่วนใหญ่ก็คือ ประชาชนในชุมชนนั่นเอง

โรงเรียนในชุมชนนี้ไม่มี แต่ในรัศมี 1.5 กิโลเมตรมีโรงเรียนที่เด็กในวัยเรียนเข้าไปศึกษา คือ โรงเรียนวัดสระเกศ โรงเรียนวัดราชโหนดดา และโรงเรียนสตรีวิทยา

ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

แผนที่หมายเลข ๗ แสดงลักษณะการใช้ที่ดินในชุมชน บ้านหมากหญ้า

มาตราส่วน ๑:๑,๐๐๐

(ที่มา : จากการสำรวจระหว่างเดือน กันยายน-ตุลาคม 2532)

4.2 ลักษณะทั่วไปของครัวเรือนที่ศึกษา

จากการศึกษาลักษณะของครัวเรือนจากกลุ่มตัวอย่างที่เลือกให้เป็นตัวแทนในการศึกษาทั้งหมด 177 ครัวเรือน จากชุมชนแออัดในเขตพระนคร 6 ชุมชน สามารถแยกพิจารณาในประเด็นที่สำคัญ คือ ลักษณะทางประชากรของครัวเรือน ลักษณะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน และลักษณะทางสังคมของครัวเรือน ซึ่งจะได้แยกกล่าวในรายละเอียดของแต่ละประเด็น

4.2.1 ลักษณะทางประชากรของครัวเรือน

ในหัวข้อนี้จะทำการศึกษาถึงขนาดของสมาชิกในครัวเรือน ลักษณะของครัวเรือน และจำนวนบุตรของหัวหน้าครัวเรือน ตามลำดับ คือ

4.2.1.1 ขนาดของสมาชิกในครัวเรือน

ในจำนวนครัวเรือนที่ศึกษา 177 ครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา นั้น จะมีสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยในช่วงระหว่าง 4-5 คน คิดเป็นร้อยละ 57.6 ของจำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่ศึกษา ที่เหลือเป็นครัวเรือนที่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนระหว่าง 2-3 คน ร้อยละ 16.4 และครัวเรือนที่มีสมาชิก 6-8 คน มีจำนวนร้อยละ 26.0

ขนาดของสมาชิกในครัวเรือนของชุมชนที่ศึกษาทุกชุมชน จะมีสมาชิก 4 คน และ 5 คน รวมเป็นร้อยละ 57.6 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดที่ศึกษาโดยสภาพทั่ว ๆ ไป หากเปรียบเทียบกับจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยโดยทั่วไปของครัวเรือนในกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีค่าเฉลี่ยครัวเรือนละ 5.8 คน แล้ว จะเห็นได้ว่าตัวเลขเฉลี่ยของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนของชุมชนแออัดที่ศึกษามีขนาดครอบครัวเล็กกว่า แต่อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงจำนวนสมาชิกในครัวเรือนกับจำนวนพื้นที่ของบ้านในแต่ละครัวเรือน ซึ่งมีพื้นที่คับแคบ เฉลี่ยครัวเรือนละ 2.5 ตารางวา ก็จะเป็นอยู่อย่างแออัดมาก โดยเฉพาะครัวเรือนที่มีสมาชิกในครัวเรือนละ 6-8 คน ซึ่งมีจำนวนร้อยละ 26.0 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดที่ศึกษาจะเห็นภาพของความแออัดยิ่งขึ้นไปอีก (ดูตารางที่ 3)

ตารางที่ 3. ขนาดของสมาชิกในครัวเรือน

ลักษณะข้อมูล	ทำวัจ	วัดเทพ บริหาราม	ศิริอำนาศย์	กรมวังพระ สมมติ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
2 คน	1 (3.3)	1 (4.8)	0 (0.0)	0 (0)	2 (3.8)	2 (6.9)	6 (3.4)
3 คน	6 (20.0)	1 (4.8)	2 (7.3)	3 (17.6)	9 (17.3)	2 (6.9)	23 (13.0)
4 คน	8 (26.7)	7 (33.3)	10 (35.7)	2 (11.8)	13 (25.0)	12 (41.4)	52 (29.4)
5 คน	8 (26.7)	8 (28.5)	11 (38.4)	7 (41.1)	12 (23.1)	6 (20.7)	50 (28.2)
6 คน	3 (10.0)	4 (19.0)	3 (10.3)	2 (11.8)	5 (9.6)	5 (13.2)	22 (12.4)
7 คน	4 (13.3)	1 (4.8)	2 (7.3)	1 (5.9)	11 (21.2)	2 (6.9)	21 (11.9)
8 คน	0 (0.0)	1 (4.8)	0 (0.0)	2 (11.8)	0 (0.0)	0 (0.0)	3 (1.7)
รวม ร้อยละ	30 (100.0)	21 (100.0)	28 (100.0)	17 (100.0)	52 (100.0)	29 (100.0)	177 (100.0)
เฉลี่ย	4.6	4.8	4.7	5.1	4.8	4.5	4.7

4.2.1.2 ลักษณะของครัวเรือน

ครัวเรือนในชุมชนที่ศึกษาส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากกว่าครอบครัวขยาย โดยครัวเรือนที่เป็นครอบครัวเดี่ยวจะมีร้อยละ 79.1 ของครัวเรือนที่ศึกษา ในขณะที่ครัวเรือนที่เป็นครอบครัวขยายมีเพียง ร้อยละ 21.9 เท่านั้น

ในจำนวนครัวเรือนที่เป็นครอบครัวเดี่ยว 140 ครัวเรือนนั้น ครัวเรือนในชุมชนกรมวังพระสมมติ มีจำนวนครัวเรือนที่เป็นครอบครัวเดี่ยวมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 88.2 ทั้งนี้เป็นเพราะพื้นที่ของบ้านคับแคบ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นห้องแถวให้เช่า ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 20 ตารางเมตรเท่านั้น

ส่วนครัวเรือนที่เป็นครอบครัวขยาย 37 ครัวเรือนจากครัวเรือนที่ศึกษาทั้งหมด 177 ครัวเรือนนั้นมีจำนวนครัวเรือนที่มีครอบครัวที่มาอาศัยอยู่ร่วมด้วย 1 ครอบครัว จำนวนมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 75.6 ของครัวเรือนที่เป็นครอบครัวขยายทั้งหมด ทั้งนี้เป็นครัวเรือนในชุมชนท่าวังมากที่สุด เนื่องจากในบริเวณชุมชนนี้ไม่มีที่ว่างพอที่จะขยายตัวได้อีกต่อไป ประกอบกับฐานะของประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนยากจน จึงจำเป็นต้องอาศัยอยู่ร่วมกัน ส่วนครัวเรือนที่มีครอบครัวเข้ามาอาศัยร่วมด้วย 2 ครอบครัวนั้น จะมีสาเหตุมาจากการที่ประชาชนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้เป็นผู้อพยพมาจากที่อื่น จึงมีการชักชวนญาติพี่น้อง หรือเพื่อนบ้านให้เข้ามาอาศัยร่วมด้วย (ดูตารางที่ 4)

4.2.1.3 จำนวนบุตรของหัวหน้าครัวเรือน

จากจำนวนครัวเรือนที่ศึกษาทั้งหมด 176 ครัวเรือนนั้น มีจำนวนบุตรของหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด 513 คน ในจำนวนนี้เป็นบุตรที่ยังคงอาศัยอยู่กับหัวหน้าครัวเรือน 329 คน คิดเป็นร้อยละ 64.2 ของจำนวนบุตรทั้งหมด ที่เหลืออีกร้อยละ 35.8 เป็นบุตรย้ายออกไปอาศัยอยู่ในชุมชนแออัดอื่นภายในกรุงเทพมหานคร 35 คน คิดเป็นร้อยละ 6.9 และเป็นบุตรที่ย้ายออกไปอยู่สถานที่อื่นที่ไม่ใช่ชุมชนแออัด 149 คน คิดเป็นร้อยละ 29.6 ของจำนวนบุตรทั้งหมด

ในจำนวนบุตรของหัวหน้าครัวเรือนที่ศึกษา จำนวน 513 คน ดังกล่าวนี้นั้น เป็นบุตรที่ไม่ได้อยู่ร่วมกับบิดามารดา จำนวน 184 คน ทั้งนี้จะเป็นบุตรที่ออกไปอยู่ภายในชุมชนแออัดอื่นภายในกรุงเทพมหานคร คิดเป็นร้อยละ 19.0 ของจำนวนบุตรที่แยก

ครอบครัวออกไปอยู่ตามลำพัง ที่เหลืออีกร้อยละ 81.0 เป็นผู้ไปอาศัยอยู่บริเวณอื่นที่ไม่ใช่ชุมชนแออัด

การที่บุตรของหัวหน้าครัวเรือนในชุมชนที่ศึกษาส่วนใหญ่ อาศัยกับบิดามารดาภายในชุมชนเป็นจำนวนมากที่สุดในจำนวนบุตรทั้งหมด เพราะยังอยู่ในวัยเด็กซึ่งยังไม่เหมาะสมที่จะออกไปประกอบอาชีพ ส่วนบุตรที่ไปอาศัยอยู่ทั้งในชุมชนแออัดแห่งอื่นและบริเวณอื่นที่ไม่ใช่ชุมชนแออัด จะไปอาศัยอยู่บ้านของพ่อแม่คู่สมรสหรือเป็นการแยกตัวออกไปตั้งบ้านอยู่กันด้วยกัน (ดูตารางที่ 5)

ตารางที่ 4 ลักษณะครอบครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา

ลักษณะข้อมูล	ท้าววัง	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริอัมมาลัย	กรมวังพระ สมมุติ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
<u>ลักษณะครอบครัว</u>							
- ครอบครัวเดี่ยว	22 (73.3)	18 (85.7)	22 (78.6)	15 (88.2)	39 (75.0)	24 (82.0)	140 (79.1)
- ครอบครัวขยาย	8 (26.7)	2 (14.3)	6 (21.4)	2 (11.8)	13 (25.0)	5 (18.0)	37 (21.9)
รวม	30 (100.0)	20 (100.0)	28 (100.0)	17 (100.0)	52 (100.0)	29 (100.0)	137 (100.0)
<u>จำนวนครอบครัว ที่อาศัยอยู่ด้วยกัน</u>							
0	22 (73.3)	18 (85.7)	22 (78.6)	15 (88.2)	39 (75.0)	24 (82.8)	140 (79.1)
1	6 (20.0)	1 (4.8)	3 (10.7)	2 (11.8)	10 (19.2)	4 (17.2)	27 (15.3)
2	2 (6.7)	2 (9.5)	2 (7.1)	0 (0)	3 (5.8)	0 (0.0)	9 (5.0)
3	0 (0)	0 (0)	0 (3.6)	0 (0)	0 (0)	0 (0.0)	1 (0.6)
รวม ร้อยละ	30 (100.0)	21 (100.0)	28 (100.0)	17 (100.0)	52 (100.0)	29 (100.0)	177 (100.0)

ตารางที่ 5 จำนวนบุตรในครัวเรือน

ลักษณะข้อมูล	ท่าวัง	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริอัมมาลัย	กรมวังพระ สมมุติ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
จำนวนบุตรที่ย้าย อยู่ในชุมชนแห่งนี้	53 (54.1)	39 (60.9)	52 (61.9)	34 (68.0)	95 (67.8)	56 (83.9)	329 (64.2)
จำนวนบุตรที่ย้ายอยู่ใน ชุมชนแออัดแห่งอื่นภายใน กทม.	7 (7.1)	6 (3.4)	7 (8.3)	1 (2.0)	11 (7.8)	3 (4.5)	35 (6.8)
จำนวนบุตรที่ไม่ได้ย้ายอยู่ใน ชุมชนแออัด	38 (38.8)	19 (29.7)	25 (29.8)	15 (30.0)	44 (31.4)	8 (11.6)	149 (29.0)
รวม ร้อยละ	98 (100.0)	64 (100.0)	84 (100.0)	50 (100.0)	140 (100.0)	67 (100.0)	513 (100.0)

4.2.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน

ในหัวข้อนี้จะได้กล่าวถึงรายละเอียดของประเด็นที่น่าสนใจ เกี่ยวกับลักษณะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน 3 ประเด็น คือ การประกอบอาชีพของสมาชิกในครัวเรือน และรายได้เฉลี่ยของครัวเรือน และสมาชิกวัยแรงงานและวัยพึ่งพิงของครัวเรือน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

4.2.2.1 การประกอบอาชีพ

ในครัวเรือนตัวอย่างที่ศึกษา 177 ครัวเรือน จากชุมชนแออัดในเขตพระนคร 6 แห่ง ที่ศึกษานี้ มีสมาชิกในครัวเรือนทั้งหมด 836 คน ในจำนวนนี้มีสมาชิกที่ไม่ได้ทำงาน 317 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเด็กและคนชรา คิดเป็นร้อยละ 37.9 ส่วนผู้ที่ทำงานจะประกอบอาชีพค้าขายมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 43.9 ของผู้ทำงานทั้งหมด รองลงมา คือ อาชีพรับจ้างทั่วไป ร้อยละ 39.3 ส่วนอาชีพรับจ้างและรับราชการมีจำนวนใกล้เคียงกัน คือ ร้อยละ 7.32 และ 5.4 ตามลำดับ ส่วนอาชีพที่มีผู้ทำน้อยที่สุด คือ อาชีพลูกจ้างหน่วยงานต่าง ๆ

อาชีพหลักที่สมาชิกในชุมชนแออัดดังกล่าวประกอบอาชีพ คือ อาชีพค้าขาย และอาชีพรับจ้างนั้น จากการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนถึงอาชีพของสมาชิกในครัวเรือนของตน พบว่า เป็นงานที่หลากหลาย เช่น รับจ้างซักรีดเสื้อผ้า รับเลี้ยงเด็ก พนักงานทำความสะอาด เสริมสวย ลูกจ้างร้านขายอาหาร รับผ้ามาเย็บที่บ้าน หาบเร่ หรือเป็นพนักงานในโรงแรม ร้านขายของ โรงพิมพ์ และนอกจากนี้ยังเป็นงานที่ต้องใช้ฝีมือ เช่น ช่างไฟฟ้า ช่างเครื่องยนต์ ช่างศิลป์ ฯลฯ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม อาชีพต่าง ๆ เหล่านี้ มีการเปลี่ยนแปลงได้บ่อย ๆ ในกลุ่มอาชีพดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นความต้องการอิสระในการเลือกงานซึ่งเหมาะสมกับความสามารถของตนเองสูง อีกทั้งมีความจำเป็นที่จะต้องเลือกงานที่ใช้ทักษะน้อย เพราะความด้อยโอกาสในการศึกษา (ดูตารางที่ 6)

ตารางที่ 6. อาชีพของสมาชิกในครัวเรือน

ลักษณะข้อมูล	ทำาง	วัดเทพ ศิหาราม	ศิริอัมภคย์	กรมวังพระ สมมุติ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อมเมฆกาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
ไม่ได้ทำงาน	53 (38.1)	40 (43.1)	47 (34.8)	35 (46.7)	80 (32.5)	62 (45.2)	317 (37.9)
รับจ้างทั่วไป	18 (38.1)	21 (43.1)	35 (34.8)	34 (40.7)	60 (32.5)	36 (45.2)	204 (24.4)
ค้าขาย	48 (34.2)	20 (21.5)	39 (28.9)	3 (3.5)	87 (35.3)	31 (22.6)	228 (27.3)
ขับรถรับจ้าง	14 (10.2)	4 (4.2)	5 (3.6)	7 (8.1)	10 (4.1)	2 (1.5)	38 (4.6)
รับราชการ	4 (2.9)	1 (2.1)	5 (3.6)	2 (2.4)	3 (2.8)	2 (1.5)	28 (3.3)
ทำงานรัฐวิสาหกิจ	1 (0.7)	5 (5.0)	3 (2.2)	2 (2.4)	1 (0.4)	0 (0)	12 (1.4)
ลูกจ้างประจำ	1 (0.7)	1 (1.0)	1 (0.8)	1 (1.2)	1 (0.4)	4 (3.0)	9 (1.1)
รวม ร้อยละ	139 (100.0)	93 (100.0)	135 (100.0)	86 (100.0)	246 (100.0)	137 (100.0)	836 (100.0)

4.2.2.2 รายได้ต่อเดือนของครัวเรือน

ครัวเรือนในชุมชนแออัด 6 ชุมชน จำนวน 177 ครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา มีค่าเฉลี่ยของรายได้ต่อเดือนต่อครอบครัว จำนวน 9,496.47 บาท ซึ่งจัดได้ว่าเป็นจำนวนที่ค่อนข้างสูง ทั้งนี้เนื่องมาจาก ในแต่ละครอบครัวมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมาก และส่วนใหญ่เมื่อสำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษาแล้ว มักจะออกมาทำงานช่วยเหลือครอบครัว สืบเนื่องมาจากความยากจน อีกทั้งในชุมชนที่ศึกษาทุกชุมชนอยู่ใกล้กับแหล่งงานและย่านการค้า จึงเป็นเหตุจูงใจให้มาทำงาน

ชุมชนกรมวังพระสมมุติ เป็นชุมชนที่มีครัวเรือนตัวอย่างที่มีรายได้ 6,001 บาทขึ้นไป จำนวนมากที่สุด คือ ร้อยละ 94.1 ทำให้ค่าเฉลี่ยรายได้ต่อครอบครัวสูงกว่าทุกชุมชน คือ จำนวน 12,967.64 บาทต่อเดือน ทั้งนี้มีเหตุผลมาจากสมาชิกของครัวเรือนตัวอย่างในชุมชนนี้จะเป็นผู้ที่ทำงานกันเกือบหมด อีกทั้งยังเป็นชุมชนเดียวที่จำนวนรายได้ต่อครัวเรือนตั้งแต่ 6,001 บาทขึ้นไปมากที่สุด ในขณะที่ชุมชนอื่น ๆ นั้น มีครัวเรือนที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนตั้งแต่ 6,001 บาทขึ้นไปจำนวนน้อย จึงทำให้ค่าเฉลี่ยของรายได้ต่อครอบครัวของชุมชนนี้มีค่าน้อย ทั้งนี้เป็นเพราะสมาชิกส่วนใหญ่ของครัวเรือนในชุมชนเหล่านี้ เป็นผู้อพยพมาจากแหล่งอื่น ลักษณะการเข้ามาอาศัยในชุมชนเป็นลักษณะของการบุกรุก จึงไม่มีสำเนาทะเบียนบ้านที่ถูกต้อง เป็นเหตุให้ผู้ที่ย้ายมาอาศัยในชุมชนเหล่านี้ขาดโอกาสในการศึกษาจึงจำเป็นต้องประกอบอาชีพที่มีการใช้ทักษะน้อย ค่าแรงงานถูก จึงทำให้ค่าเฉลี่ยของรายได้ต่อครัวเรือนเฉลี่ยมีค่าน้อย (ดูตารางที่ 7)

ตารางที่ 7. รายให้ส่อเหื่อนของครัวเรือน

ลักษณะข้อมูล	ทำวัง	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริอ้ามาดย์	กรมวังพระ สมมุติ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
(บาท / เดือน)							
1,001-1500 บาท	1 (3.3)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (0.6)
2,001-2,500 บาท	1 (3.3)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (3.4)	2 (1.1)
2,501-3,000 บาท	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (3.4)	1 (0.6)
3,501-4,000 บาท	0 (0)	1 (4.8)	2 (7.1)	0 (0)	0 (0)	3 (10.3)	6 (3.4)
4,001-4,500 บาท	1 (3.3)	2 (9.5)	1 (3.6)	0 (0)	2 (3.8)	2 (6.9)	8 (4.5)
4,501-5,000 บาท	0 (0)	0 (0)	1 (3.6)	0 (0)	0 (0)	2 (6.9)	3 (1.7)
5,001-5,500 บาท	2 (6.7)	1 (4.7)	1 (3.6)	0 (0)	3 (5.8)	2 (6.9)	9 (5.1)
5,501-6,000 บาท	2 (6.7)	3 (14.3)	1 (3.6)	1 (5.9)	2 (3.8)	1 (3.4)	10 (5.6)
6,001 ขึ้นไป	23 (78.7)	14 (66.7)	22 (78.5)	16 (94.1)	45 (86.6)	17 (58.8)	137 (77.4)
รวม ร้อยละ	30 (100.0)	21 (100.0)	38 (100.0)	17 (100.0)	52 (100.0)	29 (100.0)	177 (100.0)
เฉลี่ย (บาท) / เดือน	9,230.0	8,865.0	9,448.5	12,967.6	9,933.4	6,534.1	9,496.4

4.2.2.3 วัยแรงงาน

ในจำนวนสมาชิกทั้งหมดของครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา

177 ครัวเรือน จำนวน 836 คน เป็นผู้ที่อยู่ในวัยแรงงาน (อายุระหว่าง 16-60 ปี) จำนวน 594 คน คิดเป็นร้อยละ 71.0 ของสมาชิกในครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด แต่ในจำนวนผู้อยู่ในวัยแรงงานนี้ เป็นผู้มีงานทำ จำนวน 519 คน ที่เป็นเช่นนี้เพราะผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานบางส่วนเป็นผู้ที่กำลังศึกษาเล่าเรียนจึงยังไม่ได้ทำงานและยังมีบางคนที่ไม่สามารถทำงานได้ เนื่องจากเป็นผู้พิการหรือไม่สามารถทำงานได้เนื่องจากโรคภัยไข้เจ็บ

หากพิจารณาถึงสมาชิกวัยพึ่งพิง ซึ่งมี 242 คน คิดเป็นร้อยละ 28.9 ของประชากรตัวอย่างทั้งหมด ในจำนวนนี้มีคนชรา (อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป) จำนวน 20 คน ที่เหลือเป็นผู้ที่อยู่ในวัยเด็ก จำนวน 222 คน ซึ่งเฉลี่ยครอบครัวละ 1.2 คน แสดงให้เห็นถึงภาระที่ต้องเลี้ยงดูสมาชิกวัยพึ่งพิงของแต่ละครอบครัวไม่มากนัก

สมาชิกวัยแรงงานส่วนใหญ่ที่ทำงานอยู่ในขณะนี้ จะทำงานในกรุงเทพมหานครเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ไม่ได้ไกลจากชุมชนแออัดของตัวเองมากนัก ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่ต้องประหยัดรายจ่ายทุก ๆ ทางเท่าที่จะเป็นไปได้ สมาชิกวัยแรงงานที่ทำงานในชุมชนแออัดของตัวเอง มีจำนวนร้อยละ 19.1 ของผู้ทำงานทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพค้าขายอาหาร รับจ้างซักรีดเสื้อผ้า รับถูกระดาดขาย ฯลฯ เป็นต้น ทั้งนี้ผู้ที่ประกอบอาชีพนี้ในชุมชนแออัดของตัวเอง สามารถทำงานหลาย ๆ อย่างในขณะเดียวกันได้ (ดูตารางที่ 8)

ตารางที่ 8. จำนวนสมาชิกวัยแรงงานและวัยพึ่งพิงครอบครัว

ลักษณะข้อมูล	ทั่วทั้ง	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริอัมมาศัย	กรมวังพระ สมเด็จ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
<u>จำนวนสมาชิกวัยแรงงาน</u> <u>ในครัวเรือน</u>							
- สมาชิกวัยแรงงานใน ครัวเรือนที่ไม่ได้ทำงาน	13 (9.4)	6 (6.3)	11 (8.1)	15 (17.4)	8 (3.3)	22 (16.1)	75 (8.9)
- สมาชิกวัยแรงงานที่ทำงาน จริงในชุมชนแออัดแห่งนี้	18 (12.9)	14 (15.3)	17 (12.6)	4 (4.7)	25 (10.2)	21 (15.3)	99 (11.8)
- สมาชิกวัยแรงงานที่ทำงาน จริงในกรุงเทพมหานคร นอกเหนือชุมชนแออัด	63 (45.3)	39 (41.9)	68 (50.4)	46 (53.4)	141 (57.3)	48 (35.0)	405 (48.4)
- สมาชิกวัยแรงงานที่ทำงาน จริงในเขตกรุงเทพ มหานคร	5 (3.6)	0 (0)	3 (2.2)	1 (1.2)	0 (0)	6 (4.4)	15 (1.9)
<u>สมาชิกวัยพึ่งพิงใน</u> <u>ครัวเรือน</u>	40 (28.8)	34 (36.5)	36 (26.7)	20 (23.3)	72 (29.2)	40 (29.2)	242 (29.0)
รวม ร้อยละ	139 (100.0)	93 (100.0)	135 (100.0)	86 (100.0)	246 (100.0)	137 (100.0)	836 (100.0)

4.2.3 ลักษณะทางสังคมของครัวเรือน

ในหัวข้อนี้จะได้นำเสนอลักษณะทางสังคมของครัวเรือนใน 3 ประเด็น คือ ระดับการศึกษาของสมาชิกในครัวเรือน ลักษณะของบ้านที่อยู่อาศัย และปัญหาเร่งด่วนของแต่ละครอบครัวในชุมชนแออัดที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

4.2.3.1 ระดับการศึกษาของสมาชิกในครัวเรือนตัวอย่าง

ในจำนวนสมาชิกครัวเรือนในชุมชนแออัดที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา จำนวน 836 คน นี้ เป็นผู้ที่เคยศึกษาอย่างน้อยชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ขึ้นไป จำนวน 760 คน คิดเป็นร้อยละ 91.9 ของสมาชิกในครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด ในจำนวนนี้จะมีผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 41.1 ของผู้มีการศึกษาทั้งหมด แสดงให้เห็นถึงความด้อยโอกาสทางการศึกษา และความจำเป็นในการทำมาหาเลี้ยงชีพรวมกัน เนื่องจากความยากจน จึงทำให้สมาชิกที่จบการศึกษามาครบชั้นแล้ว จำเป็นต้องออกมาทำงาน เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระให้กับครอบครัว

แต่อย่างไรก็ตาม ก็มีสมาชิกในครัวเรือนตัวอย่างถึง 53 คน ในจำนวนผู้ที่มีการศึกษา 760 คน ที่มีโอกาสศึกษาในระดับอนุบาลขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 6.9 และมีแนวโน้มในปีต่อ ๆ ไป จะมีผู้เข้ารับการศึกษาระดับนี้เพิ่มขึ้นอีก เพราะมีค่านิยมว่าหากเรียนสูง ๆ แล้วจะสามารถหางานทำที่ดีและได้รับค่าตอบแทนมากขึ้น (ดูตารางที่ 9)

ตารางที่ 9 ระดับการศึกษาของสมาชิกในครัวเรือนตัวอย่าง

ลักษณะข้อมูล	ท่าวัง	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริ อำมาตย์	กรมวัง พระสมมุติ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อม มหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
ไม่เคยศึกษา & ยังไม่ถึงเกณฑ์ ต่ำกว่า ป.4	17 (12.2)	4 (5.4)	13 (9.6)	5 (5.8)	24 (9.7)	12 (8.8)	76 (9.1)
	9 (6.5)	10 (10.8)	9 (6.7)	4 (4.7)	13 (5.3)	24 (17.5)	69 (8.3)
ป.4	51 (36.8)	37 (39.8)	55 (40.7)	18 (20.9)	105 (42.7)	47 (34.3)	313 (37.4)
ป.5-ป.6	19 (13.7)	8 (8.6)	21 (15.6)	8 (9.3)	35 (14.2)	18 (13.2)	109 (13.0)
ป.7	6 (4.3)	3 (3.2)	2 (1.5)	3 (3.5)	17 (6.9)	4 (2.9)	35 (4.2)
มศ.1-มศ.3	24 (17.2)	13 (14.0)	22 (16.3)	11 (12.8)	17 (6.9)	15 (10.9)	102 (12.2)
มศ.5	10 (7.2)	9 (9.7)	8 (5.9)	21 (24.5)	21 (8.5)	21 (7.3)	70 (9.4)
อนุปริญญา	0 (0)	6 (6.4)	2 (1.5)	10 (11.6)	7 (2.9)	5 (3.6)	30 (3.6)
ปริญญา	3 (2.1)	2 (2.1)	3 (2.2)	6 (6.9)	7 (2.9)	2 (1.5)	23 (2.8)
รวม	139 (100.0)	93 (100.0)	135 (100.0)	86 (100.0)	246 (100.0)	137 (100.0)	836 (100.0)

4.2.3.2 สภาพบ้านของครัวเรือนตัวอย่างในชุมชนที่ศึกษา

ลักษณะของบ้านในครัวเรือนตัวอย่างในชุมชนที่ศึกษา ส่วนใหญ่จะเป็นบ้านไม้ชั้นเดียว หลังคามุงด้วยสังกะสีเป็นส่วนใหญ่ มีลักษณะเป็นบ้านที่ไม่แข็งแรงเท่าใดนัก บ้านในบางชุมชน เช่น ชุมชนท่าวัง ชุมชนวัดเทพธิดาราม มีการใช้เศษวัสดุเก่าเก่าที่พอจะหาได้มาประกอบเป็นตัวบ้าน ทั้ง ๆ ที่เป็นชุมชนที่มีอายุประมาณ 150-200 ปี แต่ก็ยังคงอยู่ในสภาพเดิม เพราะเป็นการเช่าที่ดินจากวัด และมีบางส่วนได้ทำการบูรณเข้ามาอยู่อาศัย จึงจำเป็นที่จะต้องใช้วัสดุง่าย ๆ ในการทำบ้าน เพื่อที่จะสะดวกในการรื้อถอน หากเกิดกรณีถูกเลิกสัญญาเช่าและถูกไล่รื้อ แต่บ้านเรือนในบางชุมชนก็มีการสร้างอย่างถาวรให้เช่าอาศัย ได้แก่ บ้านในชุมชนกรมวังพระสมมุติ ซึ่งมีสภาพเป็นห้องแถว และชุมชนมีสยัดจักรพงษ์ มีบ้านตึกและบ้านไม้ทั้งชั้นเดียวและสองชั้นที่ถาวร

อย่างไรก็ตาม หากจะสรุปเป็นภาพรวมของบ้านตัวอย่างที่ศึกษา จะเห็นได้ว่าเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวสภาพเก่าแก่ ที่เป็นเช่นนี้เพราะประชาชนผู้นักอาศัยจะเป็นผู้เช่าหรือทำการบูรณที่ดินเข้ามาสร้างบ้านอาศัยอยู่เป็นส่วนใหญ่ จึงไม่สร้างบ้านเรือนให้มีสภาพดีและถาวรเนื่องจากเกรงว่าอาจถูกทำการไล่รื้อในภายหลัง (ดูตารางที่ 10)

ตารางที่ 10 ลักษณะของบ้านในชุมชน

ลักษณะข้อมูล	ท่าวัง	วัดเทพ ฮิตาราม	ศิริ อำมาตย์	กรมวัง พระสมมุติ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อม มหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
จำนวนชั้นของบ้าน							
1 ชั้น	27 (93.1)	8 (38.1)	23 (82.1)	13 (76.5)	24 (46.2)	19 (65.5)	114 (64.8)
2 ชั้น	3 (6.9)	13 (61.9)	5 (17.9)	4 (23.5)	28 (53.8)	10 (34.5)	63 (35.2)
รวม (ร้อยละ)	30 (100.0)	21 (100.0)	28 (100.0)	17 (100.0)	52 (100.0)	29 (100.0)	177 (100.0)
<u>วัสดุที่ใช้ทำ</u> <u>หลังคาบ้าน</u>							
สังกะสี	28 (93.3)	19 (90.5)	26 (92.9)	15 (88.2)	35 (67.3)	29 (100.0)	152 (58.9)
กระเบื้อง	2 (6.7)	2 (9.5)	2 (7.1)	2 (11.8)	17 (32.7)	0 (0)	25 (14.1)
รวม (ร้อยละ)	30 (100.0)	21 (100.0)	28 (100.0)	17 (100.0)	52 (100.0)	29 (100.0)	177 (100.0)

ตารางที่ 10. (ต่อ)

ลักษณะข้อมูล	ท่าวัง	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริอัมมคัย	กรมวังพระ สมมุติ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
<u>วัสดุที่ใช้ทำฝาบ้าน</u>							
ไม้	28 (93.4)	20 (95.2)	14 (50.0)	16 (94.1)	35 (67.3)	22 (75.9)	135 (76.3)
ครึ่งปูนครึ่งไม้	1 (3.3)	0 (0)	2 (7.1)	1 (5.9)	8 (17.3)	0 (0)	13 (7.3)
เศษวัสดุเก่าที่เหลือหาได้	1 (3.3)	1 (4.8)	12 (42.9)	0 (0)	8 (15.4)	7 (24.1)	29 (16.4)
รวม ร้อยละ	30 (100)	21 (100)	28 (100)	17 (100)	52 (100)	29 (100)	177 (100)
<u>ลักษณะของบ้าน</u>							
บ้านเดี่ยว	4 (13.4)	6 (28.6)	4 (14.3)	3 (17.6)	17 (32.7)	17 (58.6)	51 (28.8)
บ้านที่ใช้กับบ้านร่วมกัน แต่ไม่ใช่ห้องแถว	1 (3.3)	15 (71.4)	23 (82.1)	0 (0)	34 (65.4)	12 (41.4)	85 (48.0)
ห้องแถว	25 (83.3)	0 (0)	1 (3.6)	14 (82.4)	1 (1.9)	0 (0)	81 (23.2)
รวม ร้อยละ	30 (100)	21 (100)	28 (100)	17 (100)	52 (100)	29 (100)	177 (100)

4.2.3.3 ลักษณะการครอบครองที่ดินและบ้าน

ก. ลักษณะการครอบครองที่ดินของหัวหน้าครัวเรือน

ลักษณะการครอบครองที่ดินและบ้านของชุมชนแออัดที่ศึกษา 6 ชุมชนนี้ มีการครอบครองที่อยู่อาศัยในชุมชนแต่ละชุมชน 9 ประการ คือ เป็นเจ้าของที่ดินเอง บุกรุกที่ดินของวัด บุกรุกที่ดินของราชการ เข้าจากเอกชน เข้าจากวัด เข้าจากหน่วยราชการ เข้าช่วงที่ดินของเอกชน เข้าช่วงที่ดินของวัด และเข้าช่วงที่ดินของหน่วยราชการ ทั้งนี้จากการสำรวจและสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนที่ศึกษาและได้ครอบครองที่ดินที่อาศัยอยู่ปัจจุบันจะเป็นการเช่าและบุกรุกมากที่สุด ร้อยละ 77.4 ของลักษณะการครอบครองที่ดินทั้งหมด รองลงมาเป็นการเช่าช่วงจากเอกชน วัด และหน่วยราชการ ร้อยละ 15.8 ทั้งนี้เป็นการเช่าช่วงจากผู้ที่เคยอยู่เดิมซึ่งขณะนี้ย้ายไปอยู่ในบริเวณอื่นโดยครัวเรือนที่เช่าช่วงที่ดินนี้จะยอมเสียเงินให้แก่ผู้ที่เคยอยู่เดิมประมาณ 5,000-10,000 บาท แล้วแต่กรณี

ในส่วนของที่ดินของหัวหน้าครัวเรือนบุกรุกเข้าไปอาศัยอยู่ในปัจจุบันนี้ พบเพียงร้อยละ 15.8 ของลักษณะการครอบครองที่ดินทั้งหมด คือ เพียง 29 ครัวเรือนเท่านั้น กลุ่มผู้บุกรุกส่วนใหญ่จะเข้ามาอยู่ในภายหลังประมาณ 3-5 ปี ซึ่งอยู่ในช่วงของเจ้าของที่ดินละเลยไม่เอาใจใส่ ทั้งนี้จะเป็นที่ดินว่างเปล่าพื้นที่ไม่มากนัก แต่ก็พอที่จะปลูกบ้านอาศัยอยู่ได้

เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดที่เป็นเจ้าของที่ดินเอง มีน้อยมากเพียง 12 ครัวเรือน จากครัวเรือนที่ศึกษาทั้งหมด 177 ครัวเรือน ทั้งหมดนี้จะเป็นครัวเรือนที่ได้รับมรดกจากบรรพบุรุษสืบทอดกันมา และส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าของที่ดินเดิมในบริเวณชุมชนก่อนที่จะเกิดความแออัด มีพื้นที่ของที่ดินที่เป็นเจ้าของมากกว่าครัวเรือนอื่นที่บุกรุกหรือเช่า พวกเขາเหล่านี้มีความรู้สึกผูกพันกับที่อาศัยเดิมและมีความคิดว่าอยู่ใกล้กับแหล่งงานหรือมีญาติพี่น้องอยู่ในบริเวณใกล้เคียง แต่ทว่าในชุมชนท่าวังและชุมชนกรมวังพระสมมุติไม่มีครัวเรือนใดที่เป็นเจ้าของที่ดินเลยเนื่องมาจากเป็นสถานที่ของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และเป็นที่ของหน่วยราชการ (ดูตารางที่ 11 และ 12)

ตารางที่ 11. ลักษณะการครองครองที่ดินบริเวณที่พักอาศัยของหัวหน้าครัวเรือน

ลักษณะข้อมูล	ทำวัง	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริอัมมาลัย	กรมวังพระ สมมุติ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
เป็นเจ้าของเอง	0 (0)	3 (14.3)	3 (10.7)	0 (0)	4 (7.7)	2 (6.9)	12 (6.8)
บุกรุกของวัด	1 (3.3)	0 (4.8)	0 (28.6)	0 (0)	4 (7.7)	10 (34.5)	15 (7.9)
บุกรุกหน่วยราชการ	1 (3.3)	2 (9.5)	9 (32.1)	1 (5.9)	1 (1.9)	0 (0)	14 (6.4)
เช่าจากเอกชน	0 (0)	3 (14.3)	4 (14.3)	0 (0)	30 (57.1)	7 (24.5)	44 (34.9)
เช่าจากวัด	0 (0)	8 (38.0)	2 (7.1)	3 (17.6)	0 (1)	7 (24.2)	20 (11.3)
เช่าจากหน่วยงานราชการ	21 (70.0)	1 (4.8)	0 (0)	6 (35.5)	0 (0)	2 (6.9)	30 (18.9)
เช่าช่วงจากเอกชน	3 (10.0)	3 (14.3)	1 (3.6)	1 (5.9)	9 (17.3)	0 (0)	17 (9.6)
เช่าช่วงจากวัด	0 (0)	0 (0)	1 (3.6)	1 (5.9)	0 (0)	0 (0)	2 (1.1)
เช่าช่วงจากหน่วยราชการ	4 (13.4)	0 (0)	0 (0)	5 (29.0)	0 (0)	0 (0)	9 (5.1)
รวม ร้อยละ	30 (100.0)	21 (100.0)	28 (100.0)	17 (100.0)	52 (100.0)	29 (100.0)	177 (100.0)

ตารางที่ 12. ค่าเช่าที่ดินเพื่ออยู่อาศัยเพื่อตนเองครัวเรือน

ลักษณะบ้าน	ทำนอง	วัดเทพ วิศวกรรม	ศิริอัมมาตย์	กรมวังพระ สมบัติ	มัสยิด จักรพงษ์	นิคมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
ไม่เสียและเป็นเจ้าของ	1 (3.3)	6 (28.6)	22 (78.5)	1 (5.9)	9 (17.3)	13 (44.8)	52 (29.4)
1 บาท - 50 บาท	24 (80.0)	0 (0)	0 (0)	10 (58.8)	0 (0)	1 (3.4)	35 (19.8)
51 บาท - 100 บาท	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	4 (13.8)	4 (2.3)
101 บาท - 150 บาท	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (3.8)	2 (6.9)	4 (2.3)
151 บาท - 200 บาท	0 (0)	0 (0)	1 (3.6)	1 (5.9)	4 (7.7)	4 (13.8)	10 (5.6)
201 บาท - 250 บาท	0 (3.3)	4 (9.5)	2 (3.6)	3 (0)	25 (11.5)	4 (13.8)	34 (7.9)
251 บาท - 300 บาท	0 (0)	4 (19.0)	2 (7.1)	3 (17.6)	25 (48.1)	0 (0)	34 (19.2)
301 บาท - 350 บาท	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (5.9)	1 (1.9)	0 (0)	2 (1.1)
351 บาท - 400 บาท	3 (10.0)	2 (9.5)	0 (0)	0 (0)	1 (1.9)	0 (0)	6 (3.4)
401 บาท - 450 บาท	1 (3.3)	3 (14.3)	1 (3.6)	0 (0)	4 (7.7)	0 (0)	9 (5.1)
451 บาท - 500 บาท	0 (0)	3 (14.3)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	3 (1.7)
500 บาท ขึ้นไป	0 (0)	1 (4.8)	1 (3.6)	1 (5.9)	0 (0)	0 (0)	4 (2.3)
รวม ร้อยละ	30 (100.0)	21 (100.0)	28 (100.0)	17 (100.0)	52 (100.0)	28 (100.0)	177 (100.0)
เฉลี่ย	75.76	278.57	80.00	140.95	231.15	107.58	152.28

ข) ลักษณะการครอบครองที่อยู่อาศัยของหัวหน้าครัวเรือน

หัวหน้าครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา 177 ครัวเรือน มีลักษณะการครอบครองบ้านที่อยู่อาศัยเป็นลักษณะการเช่าบ้านทั้งจากเอกชน วัด และหน่วยราชการมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 51.4 ของครัวเรือนที่ศึกษาทั้งหมด รองลงมาเป็นบ้านที่หัวหน้าครัวเรือนเป็นเจ้าของเอง จำนวน 75 หลัง คิดเป็นร้อยละ 42.4 ในจำนวนนี้เป็นบ้านที่ปลูกในที่ดินของตนเองจำนวน 12 หลัง และที่เหลือ 63 หลัง ปลูกในที่ดินที่เช่าหรือบุกรุกเข้ามาอาศัยอยู่ ส่วนบ้านที่เช่าช่วงต่อจากเจ้าของเดิมนั้นมีเพียงร้อยละ 6.2 ของครัวเรือนที่ศึกษาทั้งหมดเท่านั้น

ในการที่มีการเช่าช่วงบ้านเพื่อการอยู่อาศัยมีจำนวนน้อยนั้น เป็นเพราะชาวชุมชนแออัดเดิมเป็นผู้มีฐานะยากจน เมื่อให้ผู้อื่นมาทำการเช่าช่วงต่อจากตนเองนั้นก็ยากที่จะไปหาที่อยู่ใหม่ เพราะในชุมชนแออัดอื่น ๆ ก็ไม่มีที่ว่างในชุมชนพอเพียงให้เข้าไปปลูกสร้างบ้านได้อีก แต่เท่าที่ปรากฏว่ามีการเช่าช่วงบ้านจำนวน 11 หลังในกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาขึ้นเพื่อเพราะครัวเรือนที่อาศัยอยู่เดิมนั้น หาที่อยู่ได้ใหม่หรือสามารถซื้อบ้านในบริเวณอื่นได้ ก่อนย้ายออกไปก็จะติดต่อให้ผู้อื่นเช่าช่วงเพื่อจะได้เข้ามาอาศัยอยู่แทน

กรณีของค่าเช่าบ้านต่อเดือนของครัวเรือนตัวอย่างที่ต้องเช่าบ้านนั้น จะเห็นได้ว่ามีราคาไม่สูงมากนัก ทั้งนี้อาจเป็นผลมาจาก การคิดค่าเช่าในอัตราเดิมตั้งแต่อดีตคือ 40-50 ปี มาแล้ว และเจ้าของบ้านก็ไม่ได้สนใจที่จะเก็บค่าเช่าเพิ่ม แต่ก็มีบางหลังที่เจ้าของเป็นเอกชน เช่น ชุมชนมิสซิดจากรพช. มีการเก็บค่าเช่าเพิ่มเนื่องจากเป็นบริเวณที่ใกล้กับย่านศูนย์การค้า แต่ก็มีค่าเฉลี่ยค่าเช่าบ้านของชุมชนเพียง 189.4 บาท ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับบริเวณอื่นที่ไม่ใช่ชุมชนแออัดก็จัดได้ว่าเป็นค่าเช่าที่ถูกลงมาก (ดูตารางที่ 13 และ 14)

ตารางที่ 13. ลักษณะการครอบครองที่อยู่อาศัยของหัวหน้าครัวเรือน

ลักษณะข้อมูล	ทำวัง	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริอัมมาศย์	กรมวังพระ สมมุติ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
เป็นเจ้าของเอง	0 (0)	12 (57.1)	26 (92.9)	7 (41.2)	15 (28.8)	15 (51.6)	75 (42.4)
เช่า	29 (98.7)	8 (38.1)	2 (7.1)	9 (52.9)	34 (65.4)	9 (31.2)	91 (51.4)
เช่าช่วง	1 (3.3)	1 (4.8)	0 (0)	1 (5.9)	3 (5.8)	5 (17.2)	11 (6.2)
รวม ร้อยละ	30 (100.0)	21 (100.0)	28 (100.0)	17 (100.0)	52 (100.0)	29 (100.0)	177 (100.0)

ตารางที่ 14. ค่าเข้าบ้านต่อเนื่องของครัวเรือน

ลักษณะข้อมูล	ทำวัง	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริอัมมวดี	กรมวังพระ สมมุติ	มัสยิด จักรพงษ์	บ่อนมหาเทพ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
ต่ำกว่า 100 บาท	25 (82.4)	14 (66.5)	27 (96.4)	15 (88.2)	17 (32.7)	24 (82.8)	122 (69.1)
101 บาท - 150 บาท	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (3.8)	2 (6.9)	4 (2.3)
151 บาท - 200 บาท	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	4 (7.7)	1 (3.4)	5 (2.8)
201 บาท - 250 บาท	0 (0)	0 (0)	1 (3.8)	0 (0)	3 (5.8)	2 (6.9)	6 (3.4)
251 บาท - 300 บาท	0 (0)	2 (9.5)	0 (0)	2 (11.8)	20 (38.5)	0 (0)	24 (13.6)
301 บาท - 350 บาท	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (1.9)	0 (0)	1 (0.6)
351 บาท - 400 บาท	3 (10.0)	1 (4.8)	0 (0)	0 (0)	1 (1.9)	0 (0)	5 (2.8)
401 บาท - 450 บาท	1 (3.3)	1 (4.8)	0 (0)	0 (0)	4 (7.7)	0 (0)	6 (3.4)
451 บาท - 500 บาท	0 (0)	2 (9.5)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (1.5)
500 บาท ขึ้นไป	1 (3.3)	1 (4.0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (1.5)
รวม ร้อยละ	30 (100.0)	21 (100.0)	28 (100.0)	17 (100.0)	52 (100.0)	29 (100.0)	177 (100.0)

4.2.3.4 ปัญหาที่สำคัญของประชาชนที่พักอาศัยในชุมชนที่ต้องการแก้ไขเร่งด่วน

ในจำนวนครัวเรือนตัวอย่าง 177 ครัวเรือนของชุมชนแออัดที่ทำการศึกษา 6 ชุมชน มีครัวเรือนที่ตอบว่ามีปัญหา จำนวน 115 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 65.0 ส่วนที่ตอบว่าไม่มีปัญหาอะไรมีร้อยละ 35.0

ปัญหาที่สำคัญของครัวเรือนโดยส่วนรวมแล้วจะเป็นปัญหาด้านกายภาพ คือ ปัญหาเรื่องทางระบายน้ำไม่ดี ปัญหามลภาวะภายในชุมชน ปัญหาเรื่องไฟส่องสว่างตามทางเดินเข้าชุมชน ความต้องการที่จะมีมิเตอร์น้ำและไฟเป็นของตนเอง และปัญหาทางเดินเข้าออกในชุมชนคับแคบ รวมกันคิดเป็นร้อยละ 41.7 ของปัญหาทั้งหมด ทั้งนี้ในความเป็นจริงแล้วน่าจะเป็นปัญหาการเกิดเพลิงไหม้ภายในชุมชน และปัญหาการไล่รื้อที่ภายในชุมชน แต่กลับมีผู้ที่วิตกกังวลกับปัญหานี้น้อยมาก จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและผู้พักอาศัยในชุมชน ได้รับคำตอบว่า เกี่ยวกับเพลิงไหม้ภายในชุมชนนี้ไม่ค่อยจะเกิดขึ้นบ่อยนัก หากเกิดก็จะสามารถทำการดับได้ทัน เนื่องจากจากบ้านเรือนแต่ละหลังภายในชุมชนต่างก็ระวังกันเอง และนอกจากนี้ยังมีคณะกรรมการชุมชนผลัดเปลี่ยนกันตรวจตราตลอดเวลา สำหรับปัญหาการเสพยาเสพติดภายในชุมชนของวัยรุ่นและกลุ่มผู้เสพยาตลอดถึงปัญหาการลักขโมยภายในชุมชนมีเพียงเล็กน้อย เนื่องจากทางเจ้าหน้าที่ตำรวจและทางกรุงเทพมหานคร ได้มีการเอาใจใส่ในการตรวจตราและจับกุม อีกทั้งยังมีคณะทำงานของชุมชนและชาวบ้านในชุมชนแออัดแต่ละแห่งช่วยกันดูแลอยู่เสมอ จึงไม่เกิดปัญหามากนัก

หากพิจารณาเป็นรายชุมชนแล้ว จะเห็นได้ว่าชุมชนที่มีปัญหาเกี่ยวกับการเสพยาเสพติดภายในชุมชนมากที่สุด คือ ชุมชนท่าวัง และชุมชนป้อมมหากาฬ ทั้งนี้เพราะในชุมชนดังกล่าวมีกลุ่มวัยรุ่นที่ไม่ได้ทำงานมาก ซึ่งอาจจะทำให้เกิดการมั่วสุมเสพยาเสพติดได้ ปัญหาที่เด่นชัดอีกปัญหาหนึ่งของชุมชนแออัดที่ศึกษา คือ ปัญหาการเกิดเพลิงไหม้ภายในชุมชน โดยเฉพาะชุมชนวัดเทพธิดาราม ชุมชนป้อมมหากาฬ ชุมชนศิริอัมมาตย์ และชุมชนมีสยิดจักรพงษ์ มีความวิตกกังวลกับปัญหาเรื่องนี้มากเป็นพิเศษ เพราะมีบ้านเรือนที่เป็นไม้หนาแน่น อีกทั้งมีทางออกหนีไฟที่คับแคบ หากเกิดเพลิงไหม้ขึ้นมา ก็เกรงว่าจะเกิดความเสียหายซึ่งไม่สามารถที่จะแก้ไขได้ทัน (ดูตารางที่ 15)

ตารางที่ 15. ปัญหาที่สำคัญที่สุดของชุมชนที่โครงการแก้ไขเร่งด่วนในชุมชนนี้

ลักษณะข้อมูล	ท่าวัง	วัดเทพ ศิคาราม	ศิริอัมมาตย์	กรมวังพระ สมมุติ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
ไม่มีปัญหา	10 (33.3)	6 (28.6)	6 (21.2)	11 (64.7)	17 (32.3)	12 (41.4)	62 (30.0)
ปัญหาเรื่องยาเสพติดในชุมชน	4 (13.5)	0 (0)	1 (3.6)	1 (5.9)	4 (7.7)	4 (13.8)	14 (3.9)
ทางระบายน้ำในชุมชนไม่ดี	1 (3.3)	3 (14.3)	9 (32.4)	3 (17.6)	2 (3.8)	0 (0)	18 (10.2)
ปัญหามลภาวะในชุมชน	1 (3.3)	2 (9.5)	0 (0)	0 (0)	4 (7.6)	0 (0)	7 (4.0)
ปัญหาการใส่รองเท้าในชุมชน	9 (30.0)	1 (4.8)	0 (0)	1 (5.9)	4 (7.6)	3 (10.3)	8 (10.2)
ปัญหาเรื่องไฟส่องสว่าง ตามทางเดิน	1 (3.3)	0 (0)	2 (7.2)	0 (0)	3 (5.8)	0 (0)	6 (3.4)
ปัญหาการลักขโมย	1 (3.3)	1 (4.8)	1 (3.6)	0 (0)	3 (5.8)	1 (3.4)	7 (4.0)
ปัญหาเพลิงไหม้ในชุมชน	3 (10.0)	6 (28.5)	6 (21.2)	1 (5.9)	9 (17.6)	7 (24.2)	32 (17.9)
ต้องการมีบิโตร์น้ำไฟให้ ครบทุกหลังคาเรือน	0 (0)	0 (0)	1 (3.6)	0 (0)	4 (7.6)	2 (6.9)	7 (4.0)
ทางเดินเข้าออกในชุมชน คับแคบไม่สะดวก	0 (0)	2 (9.5)	2 (7.2)	0 (0)	2 (3.8)	0 (0)	6 (3.4)
รวม ร้อยละ	30 (100.0)	21 (100.0)	24 (100.0)	17 (100.0)	52 (100.0)	29 (100.0)	177 (100.0)

4.3 ลักษณะของหัวหน้าครัวเรือน

ในหัวข้อนี้จะได้กล่าวถึงประเด็นที่สำคัญ 2 ประเด็น คือ ลักษณะทางประชากรของหัวหน้าครัวเรือน และลักษณะทางเศรษฐกิจของหัวหน้าครัวเรือน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

4.3.1 ลักษณะทางประชากร

ลักษณะทางประชากรของหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมดที่เป็นตัวอย่างในการศึกษาในที่นี้จะพิจารณาใน 3 ประเด็น คือ อายุ วัยแรงงาน และภูมิลำเนาเดิม ซึ่งจะได้นำเสนอทีละประเด็นตามลำดับ คือ

4.3.1.1 อายุของหัวหน้าครัวเรือน

ในจำนวนหัวหน้าครัวเรือนที่ศึกษาทั้งหมด 177 คนนั้น จะเป็นผู้มีอายุอยู่ในวัยกลางคนมากที่สุด คือ อายุตั้งแต่ 30-59 ปี จำนวน 150 คน โดยค่าเฉลี่ยอายุของหัวหน้าครัวเรือนที่ศึกษาคือ 45.5 ปี ทั้งนี้หัวหน้าครัวเรือนที่มีอายุระหว่าง 40-45 ปี จำนวนครึ่งหนึ่งของหัวหน้าครัวเรือนที่ศึกษาทั้งหมด คิดเป็นร้อยละ 50.2 โดยที่ชุมชนกรมวังพระสมุติซึ่งจัดเป็นชุมชนใหม่ที่หัวหน้าครัวเรือนเข้ามาเข้าบ้านอาศัยอยู่จำนวนมากที่สุดของกลุ่มหัวหน้าครัวเรือนที่มีอายุอยู่ในช่วงนี้ คิดเป็นร้อยละ 70.5

เป็นที่น่าสังเกตว่า หัวหน้าครัวเรือนที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปมีจำนวนน้อย ซึ่งเมื่อคิดเป็นร้อยละแล้วจะมีจำนวนร้อยละ 11.3 ของหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมดที่ทำการศึกษา ทั้งนี้เป็นเพราะหัวหน้าครัวเรือนดังกล่าวนี้หากคนที่มีอายุอยู่ในวัยชราแล้ว ก็จะทำให้ลูกเป็นหัวหน้าครัวเรือนแทน หรืออาจจะเป็นเพราะมีอายุไม่ยืนยาว เนื่องจากความไม่มีสุขอนามัยที่ดีในการอยู่อาศัยภายในชุมชน (ดูตารางที่ 16)

ตารางที่ 16. อายุของหัวหน้าครัวเรือน

ลักษณะข้อมูล	ทั่วทั้ง	วัดเทพธิดาราม	ศิริอัมภักดิ์	กรมวังพระสมบัติ	มัสยิดจักรพงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
20-24	1 (3.3)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (0.6)
25-29	2 (6.7)	0 (0)	1 (3.6)	0 (0)	1 (1.9)	2 (6.9)	6 (3.4)
30-34	3 (10.0)	3 (14.3)	1 (3.6)	2 (11.8)	4 (7.7)	6 (20.7)	19 (10.7)
35-39	4 (13.3)	3 (14.3)	6 (21.4)	1 (5.9)	6 (11.2)	7 (24.2)	27 (15.2)
40-44	6 (30.0)	6 (28.5)	6 (21.4)	2 (11.8)	5 (9.6)	4 (13.8)	29 (16.3)
45-49	5 (16.7)	3 (14.3)	3 (10.7)	8 (46.9)	10 (19.2)	5 (17.2)	34 (19.2)
50-54	6 (20.0)	2 (9.5)	4 (14.3)	2 (11.8)	12 (23.2)	0 (0)	26 (14.7)
55-59	0 (0)	1 (4.8)	3 (10.7)	0 (0)	8 (15.4)	3 (10.3)	15 (8.5)
60-64	2 (6.7)	2 (9.5)	3 (10.7)	0 (0)	5 (9.6)	0 (0)	12 (6.8)
65-69	1 (3.3)	1 (4.8)	0 (0)	1 (5.9)	1 (1.9)	2 (6.9)	6 (3.4)
70 ปีขึ้นไป	0 (0)	0 (0)	1 (3.6)	1 (5.9)	0 (0)	0 (0)	2 (1.0)
รวมร้อยละ	30 (100)	21 (100)	28 (100)	17 (100)	52 (100)	29 (100)	177 (100)
ค่าเฉลี่ย	43.8	45.5	46.4	47.4	48.7	42.0	45.5

4.3.1.2 ภูมิลาเนาเดิมของหัวหน้าครอบครัว

หัวหน้าครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษาทั้งหมด 177 คน จากชุมชนแออัดในเขตพระนครที่เลือกศึกษา 6 ชุมชน เป็นผู้เกิดในชุมชนแห่งนี้ 53 คน คิดเป็นร้อยละ 29.9 ของจำนวนหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมดที่ศึกษา ส่วนผู้ที่อพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนใหม่ร้อยละ 71.1 เป็นผู้ที่ย้ายมาจากชุมชนแออัดอื่นมาอยู่ในชุมชนแออัดใหม่ที่อาศัยอยู่ในขณะนี้มากที่สุด จำนวน 45 คน คิดเป็นร้อยละ 25.4 ของจำนวนหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด รองลงมาคือ หัวหน้าครัวเรือนที่ย้ายมาจากบริเวณอื่นในกรุงเทพมหานครที่ไม่ใช่ชุมชนแออัด

ในจำนวนหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด ที่เป็นผู้เกิดในชุมชนที่ตนกำลังอาศัยในขณะนี้ 53 คน จะสังเกตเห็นได้ว่า ในชุมชนท่าวัง และชุมชนกรมวังพระสมมุติ มีอัตราร้อยละมากที่สุดในบรรดาชุมชนอื่น ๆ มีสาเหตุมาจากชุมชนทั้งสองนี้เป็นชุมชนเก่าแก่ และส่วนใหญ่จะได้รับช่วงการถือครองบ้านจากรุ่นปู่และพ่อตามลำดับ

ส่วนหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นผู้อพยพมาจากที่อื่นนั้น เป็นที่น่าสังเกตว่า จะเป็นผู้อพยพมาจากชุมชนแออัดอื่นภายในกรุงเทพมหานครเสียเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เนื่องมาจากการสมรส โดยที่คู่สมรสที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนย้ายมาอยู่บ้านสามีหรือภรรยาที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดนี้แต่เดิม และนอกจากนี้ยังมีหัวหน้าครัวเรือนบางส่วนที่เลือกเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัด เนื่องจากการถูกไล่ที่จากชุมชนแออัดเดิม แล้วจึงย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัดที่อยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากมีค่าเช่าถูก หรือสามารถปลูกบ้านในลักษณะบุกรุกที่ดินที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ภายในชุมชน

ในกรณีของผู้ที่อพยพมาจากต่างจังหวัด และเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด จะเป็นผู้อพยพมาจากจังหวัดในภาคกลางใกล้เคียงกับกรุงเทพมหานครมากที่สุด คือ จังหวัดอยุธยา ปทุมธานี นนทบุรี อุทัยธานี และสระบุรี ทั้งนี้เนื่องจากความยากจนและไม่สามารถหางานในจังหวัดของตนเองได้ จึงอพยพเข้ามาหางานทำในกรุงเทพมหานคร และเนื่องจากความยากจนดังกล่าว จึงจำเป็นต้องเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เพราะค่าเช่าถูก ใกล้แหล่งงาน หรืออาจไม่เสียค่าเช่าเลย คิดเป็นจำนวนร้อยละ 48.8 ของหัวหน้าครอบครัวที่มีภูมิลาเนาเดิมเป็นคนต่างจังหวัดทั้งหมด

ส่วนหัวหน้าครัวเรือนที่มีภูมิลำเนาจากภาคอีสาน จากจังหวัดกาฬสินธุ์ อุดรธานี บุรีรัมย์ ชัยภูมิ อุบลราชธานี นครราชสีมา ซึ่งมีจำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 28.9 ของหัวหน้าครัวเรือนที่อพยพมาจากต่างจังหวัดทั้งหมด จะเป็นผู้ที่มาทำงานในกรุงเทพมหานคร และมาแต่งงานกับคู่สมรสที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดเป็นส่วนใหญ่ และกรณีของผู้ที่มีภูมิลำเนาเดิมจากภาคเหนือ คือ จังหวัดเชียงใหม่ สุโขทัย เพชรบูรณ์ และแพร่ คิดเป็นร้อยละ 15.6 ภาคตะวันออกร้อยละ 13.3 และภาคใต้ มีจังหวัดเดียว คือ จังหวัดสงขลา ร้อยละ 2.2 ที่เข้ามาอยู่ในชุมชนแออัดที่ศึกษา ส่วนใหญ่ก็มีเหตุผลมาจากการมาอยู่กับคู่สมรสที่มีบ้านอยู่ในชุมชนแออัดเช่นกัน (ดูตารางที่ 17)

ตารางที่ 17 ภูมิสำเนาเดิมของหัวหน้าครัวเรือน

ลักษณะข้อมูล	ท่าวัง	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริ อำมาตย์	กรมวัง พระสมมุติ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อม มหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
เกิดที่นี่	15 (50.0)	5 (23.8)	4 (14.3)	7 (41.2)	16 (30.8)	6 (20.7)	53 (29.9)
ในชุมชนแออัดอื่น ใน กทม.	2 (6.7)	4 (19.0)	9 (32.1)	4 (23.5)	19 (36.5)	7 (24.1)	45 (25.4)
บริเวณอื่นใน กทม. ที่ไม่ใช่ชุมชนแออัด	5 (16.7)	2 (9.5)	2 (7.1)	1 (5.9)	15 (28.8)	9 (31.0)	34 (19.2)
ภาคกลาง	4 (13.4)	2 (9.5)	8 (28.5)	1 (5.9)	1 (1.9)	2 (6.8)	18 (10.2)
ภาคตะวันออก	1 (3.3)	1 (5.9)	1 (3.6)	2 (11.8)	1 (1.9)	0 (0)	6 (3.6)
ภาคเหนือ	2 (6.7)	0 (0)	0 (0)	2 (11.8)	0 (0)	3 (10.2)	7 (4.2)
ภาคอีสาน	1 (3.3)	6 (28.8)	4 (14.4)	0 (0)	0 (0)	2 (6.8)	2 (1.1)
ภาคใต้	0 (0)	1 (4.8)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (0.6)
รวม (ร้อยละ)	30 (100.0)	21 (100.0)	28 (100.0)	17 (100.0)	52 (100.0)	29 (100.0)	177 (100.0)

4.3.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจของหัวหน้าครัวเรือน

ในหัวข้อนี้ จะได้กล่าวถึงลักษณะทางเศรษฐกิจที่สำคัญของหัวหน้าครัวเรือนใน 3 ประเด็น คือ อาชีพและสถานที่ประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือน ระยะทางและพาหนะที่ใช้ในการเดินทางไปทำงาน และช่วงเวลาดำเนินการงานและรายได้

ช่วงเวลาดำเนินการงานและรายได้ ลักษณะการครอบครองที่ดินและบ้าน และค่าเช่าหรือที่ดินของครอบครัว ดังจะได้เสนอรายละเอียดในแต่ละประเด็น ดังนี้

4.3.2.1 อาชีพและสถานที่ประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือน

หัวหน้าครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษาจำนวน 124 คน ที่ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัดในภายหลัง ส่วนใหญ่จะทำงานภายนอกชุมชนแออัดที่อาศัย จำนวนร้อยละ 47.3 ของผู้ทำงานทั้งหมด ในจำนวนนี้จะประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป และค้าขายมากที่สุด โดยเฉพาะอาชีพค้าขายนั้นจะเป็นการขายของในบริเวณใกล้ ๆ ชุมชนแออัดของตนเอง โดยการตั้งแผงขายสินค้า ขายอาหาร และหาบเร่ เป็นต้น ส่วนอาชีพรับจ้างนั้น จะไม่ค่อยแน่นอนแล้วแต่ว่าจะมีงานให้ทำเมื่อใดก็จะไปรับจ้างเมื่อนั้น

ในปัจจุบันนี้หัวหน้าครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา เป็นผู้ทำงาน 158 คน คิดเป็นร้อยละ 89.3 ในจำนวนนี้จะเป็นผู้ทำงานนอกชุมชนแออัดของตนเองแต่ยังคงอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร และมีอาชีพรับจ้างทั่วไป และค้าขายมากที่สุดเช่นเดียวกับตอนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ ๆ ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่ชาวชุมชนแออัดเหล่านี้ไม่ได้รับการศึกษาที่ดีหรือขาดโอกาสที่จะได้เข้ารับการศึกษ จึงจำเป็นต้องทำงานในอาชีพที่ไม่ต้องใช้ความชำนาญมากนัก (ดูตารางที่ 18 และ 19)

ตารางที่ 18. อาชีพของหัวหน้าครัวเรือน

ลักษณะข้อมูล	ทำวัง	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริอัมภักย์	กรมวังพระ สมมุตติ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
ตอนย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ ๆ							
ไม่ได้ทำงาน	1 (6.7)	0 (0)	0 (0)	1 (9.1)	3 (8.6)	1 (4.3)	6 (4.8)
รับจ้างทั่วไป	3 (20.0)	9 (56.3)	9 (37.6)	1 (9.1)	11 (31.4)	14 (60.9)	47 (37.9)
ค้าขาย	7 (46.7)	4 (25.0)	11 (45.8)	1 (9.1)	18 (51.4)	5 (21.7)	46 (37.1)
ขับรถรับจ้าง	2 (13.2)	2 (12.5)	2 (8.3)	1 (9.1)	0 (0)	2 (8.6)	9 (7.3)
รับราชการ	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (9.1)	2 (5.7)	1 (4.3)	4 (3.2)
ทำงานรัฐวิสาหกิจ	1 (6.7)	0 (0)	2 (8.3)	4 (36.3)	0 (0)	0 (0)	7 (5.6)
ลูกจ้างประจำ	1 (6.7)	1 (6.2)	0 (0)	2 (18.2)	1 (2.9)	0 (0)	5 (4.0)
รวม ร้อยละ	15 (100.0)	16 (100.0)	24 (100.0)	11 (100.0)	35 (100.0)	23 (100.0)	124 (100.0)

ตารางที่ 18. (ต่อ)

ลักษณะข้อมูล	ท่าวัง	วัดเทพ ธิดาราม	สิริอำนาจชัย	กรมวังพระ สมมุติ	นัสซิด จักรพงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
<u>ปัจจุบันนี้</u> ไม่ได้ทำงาน	4 (13.3)	3 (14.3)	1 (3.6)	2 (11.8)	5 (9.6)	4 (13.8)	19 (10.8)
รับจ้างทั่วไป	3 (10.0)	6 (28.5)	11 (39.3)	5 (29.3)	21 (40.4)	12 (41.4)	58 (32.8)
ค้าขาย	13 (43.3)	7 (33.3)	10 (35.7)	1 (5.9)	20 (38.6)	9 (31.1)	60 (33.8)
ขับรถรับจ้าง	6 (20.1)	2 (9.5)	2 (7.1)	2 (11.8)	2 (3.8)	2 (6.9)	16 (9.1)
รับราชการ	2 (6.7)	1 (4.8)	3 (10.7)	4 (23.5)	2 (3.8)	12 (3.4)	13 (7.3)
ทำงานรัฐวิสาหกิจ	1 (3.3)	1 (4.8)	0 (3.6)	2 (11.8)	1 (1.9)	0 (0)	5 (3.4)
ลูกจ้างประจำ	1 (3.3)	1 (4.8)	1 (3.6)	1 (5.9)	1 (1.9)	1 (3.4)	6 (3.4)
รวม ร้อยละ	30 (100.0)	21 (100.0)	28 (100.0)	17 (100.0)	52 (100.0)	29 (100.0)	177 (100.0)

ตารางที่ 19. สถานที่ประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือน

ลักษณะข้อมูล	ทำวัง	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริอัมมดัย	กรมวังพระ สมมุติ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
ไม่ได้ทำงาน	4 (13.3)	3 (14.3)	1 (3.6)	2 (11.8)	5 (9.6)	4 (13.8)	19 (10.8)
ทำงานที่บ้าน	5 (16.7)	5 (23.8)	2 (7.1)	0 (0)	2 (3.8)	4 (13.8)	18 (10.1)
ทำงานนอกบ้านแต่ใน ชุมชนนี้	3 (10.0)	1 (4.8)	3 (10.7)	0 (0)	5 (9.6)	6 (20.7)	18 (10.0)
นอกเขตชุมชนแต่ในเขต กทม.	18 (60.0)	12 (57.1)	21 (75.0)	15 (88.2)	40 (77.0)	15 (51.7)	121 (68.1)
ต่างจังหวัด	0 (0)	0 (0)	1 (3.6)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (0.6)
รวม ร้อยละ	30 (100)	21 (100)	28 (100)	17 (100)	52 (100)	29 (100)	177 (100.00)

4.3.2.2 ระยะทางและพาหนะที่ใช้ในการเดินทางไปทำงาน

ในการไปทำงานของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นผู้ทำงานจะใช้วิธีการเดินทางไปทำงานมากกว่าไปโดยวิธีอื่น ทั้งนี้เนื่องจากอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนที่ทำงานนั้นจะเป็นอาชีพรับจ้างและค้าขาย ซึ่งระยะทางในการเดินทางนั้นประมาณ 0.1-1.0 กิโลเมตร จึงใช้วิธีการเดินไป เพราะระยะทางไม่ไกลมากนัก ในบางชุมชน เช่น ชุมชนมีสัจจกรพวงษ์ อาชีพส่วนใหญ่ของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา คือ ค้าขาย ซึ่งเกือบทุกคนจะมีแผงลอยหรือหาบเร่ขายบริเวณตลาดบางลำพู ซึ่งอยู่ข้างหน้าชุมชนนั่นเอง

ถึงแม้ปัจจุบันนี้รถบริการสาธารณะจะมีอย่างพอเพียงและราคาถูก แต่ทว่าไม่ได้เปลี่ยนพฤติกรรมในการเดินทางไปทำงานของชาวชุมชนแออัดที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา เนื่องจาก พวกเขาเองยังประกอบอาชีพใกล้ ๆ กับชุมชนแออัดของตัวเองอยู่นั่นเอง อย่างไรก็ตาม ก็มีหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษาบางส่วนที่เดินทางไปทำงานโดยรถโดยสารประจำทาง หากที่ทำงานของตนเองอยู่ไกลเกินกว่าที่จะเดินไปได้

เป็นที่น่าสังเกตว่าหัวหน้าครัวเรือนที่ศึกษาบางคนเดินทางไปทำงานโดยรถยนต์ส่วนตัว ทั้ง ๆ ที่เป็นคนที่ยากอยู่ในชุมชนแออัด ซึ่งตามสภาพความเป็นจริงแล้ว น่าจะเป็นประชาชนที่มีรายได้น้อยและยากจน แต่อย่างไรก็ตาม พวกเขามีรถยนต์เป็นของตัวเองนี้ แต่เดิมบริเวณที่อยู่อาศัยของเขาไม่ได้เป็นชุมชนแออัด และมีฐานะดีพอสมควร แต่เมื่อความเจริญของชุมชนบริเวณนี้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงมีประชาชนเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณนี้อย่างมากมาย จนกลายเป็นชุมชนแออัดไปในที่สุด (ดูตารางที่ 20)

ตารางที่ 20. ระยะทางจากบ้านถึงที่ทำงานของหัวน้ำครัวเรือน

ลักษณะข้อมูล	ท่าวัง	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริอัมมัตย์	กรมวังพระ สมมติ	มัสยิด จักรพงษ์	นิคมเอกภาพ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
<u>ระยะทางจากบ้านถึงที่ทำงาน</u> <u>เดิมตอนย้ายเข้ามาอยู่ใหม่</u>							
ไม่ได้ทำงาน	1 (6.7)	0 (0)	0 (0)	1 (9.0)	3 (8.6)	1 (4.3)	6 (4.8)
ทำงานที่บ้าน	2 (13.4)	4 (25.0)	2 (8.3)	0 (0)	5 (14.3)	3 (13.2)	16 (12.8)
0.1 - 1.0 กม.	5 (33.3)	2 (12.6)	11 (45.9)	2 (18.2)	15 (42.8)	10 (13.2)	45 (36.1)
1.1 - 2.0 กม.	1 (6.7)	5 (31.2)	1 (4.2)	3 (27.3)	3 (8.6)	1 (4.3)	14 (11.1)
2.1 - 3.0 กม.	0 (0)	0 (0)	3 (12.5)	0 (0)	2 (5.7)	2 (8.6)	7 (5.4)
3.1 - 4.0 กม.	1 (6.7)	0 (0)	3 (12.5)	2 (18.2)	4 (11.4)	3 (13.2)	13 (10.3)
4 กม. ขึ้นไป	5 (33.3)	5 (31.2)	4 (16.6)	3 (27.3)	3 (8.6)	3 (13.2)	25 (3.5)
รวม ร้อยละ	15 (100)	16 (100)	24 (100)	11 (100)	35 (100)	23 (100)	124 (100.00)

ตารางที่ 20. (ต่อ)

ลักษณะข้อมูล	ทำวัง	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริอัมมาลัย	กรมวังพระ สมมุตติ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
<u>ระยะทางจากบ้านถึงที่ทำงาน</u>							
<u>ปัจจุบัน</u>							
ไม่ได้ทำงาน	4 (13.3)	3 (14.3)	1 (3.6)	2 (11.8)	5 (9.6)	4 (13.8)	19 (10.9)
ทำงานที่บ้าน	5 (16.7)	5 (23.8)	2 (7.1)	0 (0)	2 (3.8)	4 (13.8)	18 (10.1)
0.1 - 1.0 กม.	9 (30.0)	4 (19.0)	12 (42.9)	4 (23.5)	29 (55.9)	5 (17.2)	63 (35.7)
1.1 - 2.0 กม.	1 (3.3)	4 (19.1)	1 (3.6)	3 (17.6)	3 (5.8)	5 (17.2)	17 (9.6)
2.1 - 3.0 กม.	1 (3.3)	0 (0)	3 (10.7)	1 (5.9)	1 (1.9)	2 (6.9)	8 (4.4)
3.1 - 4.0 กม.	1 (3.3)	0 (0)	4 (14.3)	1 (5.9)	2 (3.8)	0 (0)	8 (4.4)
4.1 กม. ขึ้นไป	9 (30.0)	5 (23.8)	5 (17.8)	6 (35.3)	10 (19.2)	9 (31.1)	44 (24.9)
รวม ร้อยละ	30 (100.0)	21 (100.0)	28 (100.0)	17 (100.0)	52 (100.0)	29 (100.0)	177 (100.0)

4.3.2.3 ช่วงเวลาการทำงานและรายได้

หัวหน้าครัวเรือนในชุมชนแออัดที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา จำนวน 177 ครัวเรือน เป็นผู้ทำงานหาเลี้ยงครอบครัว จำนวน 158 คน คิดเป็นร้อยละ 89.2 ของจำนวนหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด ในจำนวน 158 คนนี้ เป็นผู้ทำงานตลอดทั้งปี 136 คน ที่เหลือเป็นผู้ทำงานไม่แน่นอน แล้วแต่ว่าจะได้รับการจ้างงานหรือไม่ แต่ส่วนใหญ่ก็จะม้งานทำในช่วง 8-11 เดือนต่อปี

หากพิจารณาถึงรายได้เฉลี่ยต่อเดือนของหัวหน้าครัวเรือนในแต่ละชุมชนแล้ว จะเห็นได้ว่า หัวหน้าครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษาของชุมชนกรมวังพระสมุติ มีตัวเลขเฉลี่ยสูงที่สุด คือ เฉลี่ย 4,811.8 บาท ทั้งนี้เนื่องมาจากในชุมชนนี้ถึงแม้ว่าจะจัดว่าเป็นชุมชนแออัด แต่ประชาชนในชุมชนนี้ส่วนใหญ่จะม้งานทำที่มั่นคง เช่น เป็นพนักงานบริษัท ร้านค้า ข้าราชการ หรือแม้กระทั่งขับรถรับจ้าง และรถโดยสารประจำทาง ซึ่งจัดว่าเป็นงานมั่นคง ไม่เหมือนกับหัวหน้าครัวเรือนในชุมชนแออัดอื่นที่ศึกษา ที่มีจำนวนหัวหน้าครัวเรือนที่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปและค้าขายมาก (ดูตารางที่ 21 และ 22)

ตารางที่ 21. ช่วงเวลาการทำงานของหัวหน้าครัวเรือน

ลักษณะข้อมูล	ทำวัง	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริอัมภคย์	กรมวังพระ สมมุติ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
<u>ระยะเวลาในการทำงานใน</u> <u>1 ปี</u>							
ไม่ทำ	4 (13.3)	3 (14.3)	1 (3.6)	2 (11.8)	5 (9.6)	4 (13.8)	19 (10.7)
1 เดือน	1 (3.4)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (0.6)
8 เดือน	0 (0)	0 (0)	1 (3.7)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (0.6)
9 เดือน	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (3.4)	1 (0.6)
10 เดือน	0 (0)	0 (0)	3 (11.1)	0 (0)	6 (11.5)	2 (6.8)	11 (6.2)
11 เดือน	0 (0)	0 (0)	2 (7.4)	0 (0)	6 (11.5)	0 (0)	8 (4.5)
12 เดือน	25 (83.3)	18 (85.7)	21 (77.8)	15 (88.2)	35 (67.4)	22 (86.0)	136 (76.8)
รวม ร้อยละ	30 (100.0)	21 (100.0)	28 (100.0)	17 (100.0)	52 (100.0)	29 (100.0)	177 (100.0)

ตารางที่ 22. รายได้ต่อเดือนของหัวหน้าครัวเรือน

ลักษณะข้อมูล	ทำวัง	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริอัมภคย์	กรมวังพระ สมมุติ	มีสยิด จักรพงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน	จำนวน
รายได้ของหัวหน้าครัวเรือน ต่อเดือน							
รายได้สูงสุด	8,000	9,000	9,00	6,600	6,600	6,000	7,535.0
รายได้ต่ำสุด	2,100	2,400	2,100	1,800	2,100	2,000	2,083.3
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	1,826.0	2,177.4	2,605.5	1,466.6	2,143.7	1,505.0	1,954.03
รายได้เฉลี่ย	1,534.48	3,465.0	4,811.8	3,061.5	3,342.9	2,793.8	3,548.7
จำนวนครัวเรือนที่ศึกษา	29	30	17	52	21	28	177

4.4 ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัด

ในหัวข้อนี้ จะได้นำเสนอถึงลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดใน 2 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ การขยายตัวของพื้นที่ในชุมชนแออัด และการขยายตัวโดยการเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชนแออัด ซึ่งในแต่ละประเด็นมีรายละเอียดปลีกย่อย ดังนี้

4.4.1 ลักษณะการขยายตัวโดยการเพิ่มพื้นที่ภายในชุมชนแออัด

ในการศึกษาค้นคว้าวิจัยได้ทำการแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาออกเป็น 4 ช่วงเวลา เพื่อที่จะมีความเด่นชัดในการวิเคราะห์ คือ ช่วงที่ 1 ก่อนปี พ.ศ.2503 ถึงปี พ.ศ.2503 ช่วงที่ 2 ตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 ถึง พ.ศ.2513 ช่วงที่ 3 ตั้งแต่ปี พ.ศ.2514 ถึงปี พ.ศ.2523 และช่วงสุดท้ายตั้งแต่ปี พ.ศ.2524 ถึงปัจจุบัน

ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะการขยายตัวโดยการเพิ่มพื้นที่ภายในชุมชนแออัด ที่ทำการศึกษาค้นคว้า วิจัยได้ทำการสำรวจลักษณะการใช้ที่ดินและที่ตั้งของบ้านในแต่ละชุมชน โดยใช้แผนที่ซึ่งทำการแปลความหมายจากภาพถ่ายทางอากาศ โดยการจัดทำของกองผังเมือง กรุงเทพมหานคร ในปี พ.ศ.2495 แล้วนำไปตรวจสอบในภาคสนามถึงความเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้ที่ดิน และจำนวนบ้านที่เพิ่มขึ้นในแต่ละช่วงเวลาที่ทำการแบ่งไว้ก่อนแล้ว 4 ช่วงดังข้างต้น

จากการแปลภาพถ่ายทางอากาศ ซึ่งได้ทำการบินถ่ายภาพเมื่อปี พ.ศ.2495 ในบริเวณเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร และผู้วิจัยได้ไปสำรวจภาคสนามบริเวณชุมชนแออัดที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา 6 แห่ง ได้พบว่า จำนวนบ้านในชุมชนแออัดแต่ละแห่งดังกล่าวมีการเพิ่มขึ้น ดังนี้

ในชุมชนแออัดที่ศึกษาทั้งหมด 6 ชุมชน ในช่วงระยะเวลาแรก คือ ก่อน พ.ศ. 2503 มีจำนวนบ้านทั้งหมด 274 หลัง คิดเป็นร้อยละ 61.7 ของบ้านทั้งหมดในปัจจุบัน ซึ่งมี 444 หลัง จำนวนบ้านที่เพิ่มขึ้นในช่วงที่สอง คือ อีก 10 ปีต่อมา คิดเป็นร้อยละ 26.0 ของจำนวนบ้านทั้งหมดในปัจจุบัน การที่บ้านเพิ่มขึ้นในช่วงนี้มีสัดส่วนค่อนข้างมาก เนื่องจากในช่วงระยะเวลานี้อยู่ในช่วงเริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ซึ่งรัฐมุ่งเน้นโครงการพัฒนาขั้นพื้นฐาน และสร้างความเจริญในด้านต่าง ๆ ของเมืองหลวง เพื่อดึงดูดการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ จึงทำให้เกิดการหลั่งไหลของแรงงานจากที่ต่าง ๆ เข้ามาหางานทำในกรุงเทพมหานคร

และพวกที่อพยพเข้ามาเหล่านี้ก็มาอาศัยอยู่ในบริเวณชุมชนที่มีพื้นที่ว่างเปล่าหรือที่เช่าราคาถูกที่อยู่ใกล้แหล่งงาน อีกทั้งยังประหยัดค่าใช้จ่ายในการเดินทางอีกด้วย แต่พอถึงช่วงที่ 3 และช่วงที่ 4 การอพยพเข้ามาในชุมชนกลับน้อยลงตามลำดับ เนื่องจากการเข้ามาอยู่ของประชาชนในช่วงที่ 2 มากในพื้นที่ที่ยังว่างเปล่าจนเกือบเต็มพื้นที่ ผู้ที่เข้ามาอยู่ใหม่นี้จะเป็นการเข้ามาปลูกบ้านในพื้นที่ที่ยังเหลืออยู่ ซึ่งเป็นพื้นที่ว่างระหว่างบ้านไม่เกิน 20 ตารางเมตร จึงทำการปลูกบ้านอยู่อาศัยจนในปัจจุบันนี้ทุกชุมชนที่ศึกษา ไม่มีพื้นที่ว่างพอที่จะให้ประชาชนรายอื่นเข้ามาปลูกบ้านได้อีกแล้ว (ดูตารางที่ 23)

ตารางที่ 23. จำนวนหลังคาเรือนที่เพิ่มขึ้นในแต่ละช่วงเวลา

ลักษณะข้อมูล	ท่าวัง	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริอำมาตย์	กรมวังพระ สมเด็จ	มัสยิด จักรพงษ์	ป้อมมหากาฬ	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
ช่วงที่ 1	73 (96.1)	30 (57.7)	43 (60.6)	25 (59.6)	65 (50.0)	38 (52.1)	274 (61.7)
ช่วงที่ 2	3 (3.9)	22 (42.3)	20 (28.2)	12 (28.5)	43 (33.1)	15 (20.5)	115 (26.0)
ช่วงที่ 3	0 (0)	0 (0)	5 (7.0)	5 (11.3)	10 (7.7)	10 (13.7)	30 (6.8)
ช่วงที่ 4	0 (0)	0 (0)	3 (4.2)	0 (0)	12 (8.2)	10 (13.7)	25 (5.5)
รวม ร้อยละ	76 (100.0)	52 (100.0)	71 (100.0)	42 (100.0)	130 (100.0)	73 (100.0)	444 (100.0)

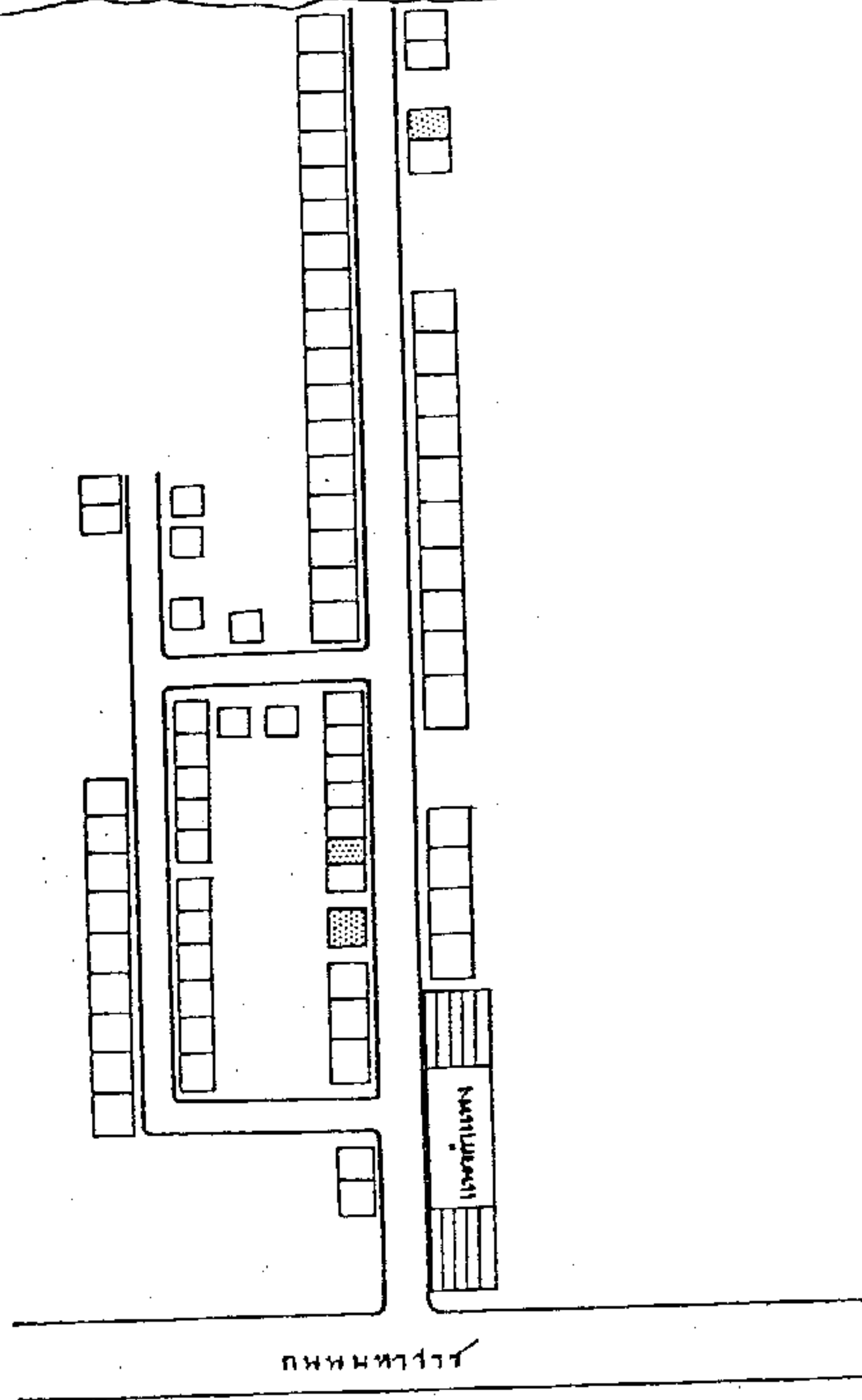
ในชุมชนท่าวัง เนื่องจากเป็นชุมชนเก่าแก่อายุรุ่นราวคราวเดียวกับพระบรมหาราชวัง ในขณะแรกเริ่มชุมชนมีบ้านทั้งหมด 30 หลัง แต่ก็มี การเพิ่มขึ้นมาในภายหลังเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงปี พ.ศ.2503 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของช่วงที่ 1 มีบ้านเพิ่มขึ้นอีก 42 หลัง รวมเป็น 73 หลัง ในช่วงที่ 2 มีบ้านเพิ่มขึ้นอีกเพียง 3 หลังเท่านั้น ซึ่งก็เป็นการปลูกบ้านที่พื้นดินแคบ ๆ และหลังจากนั้นมาชุมชนท่าวังนี้ก็ไม่สามารถขยายตัวเพิ่มขึ้นได้อีก เพราะมีการปลูกบ้านเต็มพื้นที่ชุมชนหมดแล้ว (ดูแผนผังหมายเลข 1)

ชุมชนวัดเทพธิดาราม เริ่มก่อสร้างชุมชนในปี พ.ศ.2373 ในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 เดิมเป็นที่พักอาศัยของข้าราชการบริพารและมหาดเล็กในพระองค์ ในระยะแรกเริ่มชุมชน มีบ้านเรือนประมาณ 20 หลังคาเรือน ในพื้นที่ 3 ไร่เศษ ต่อมา มีประชาชนเริ่มทยอยเข้ามาอาศัยในบริเวณชุมชนแห่งนี้ จึงถึงปี พ.ศ.2503 มีจำนวนบ้านทั้งหมด 30 หลังคาเรือน เนื่องจากมีการสร้างถนนราชดำเนินและชุดคลองวัดเทพธิดาราม จึงทำให้บริเวณดังกล่าวนี้มีการคมนาคมที่สะดวก ต่อมาในระหว่างปี พ.ศ.2504-พ.ศ.2513 ซึ่งเป็นช่วงที่ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 และ 2 ซึ่งมุ่งเน้นที่จะยกระดับเศรษฐกิจของประเทศให้สูงขึ้น โดยการสร้างแหล่งงานและมีการจ้างแรงงานในภาคอุตสาหกรรมรวมทั้งการบริการ จึงเป็นเหตุให้มีประชาชนเข้ามาหางานทำในเมืองหลวงโดยไปอาศัยในที่ใกล้แหล่งงาน ซึ่งมีค่าเช่าถูก เช่น ในชุมชนวัดเทพธิดารามแห่งนี้ ในช่วงเวลาที่ 2 มีการเข้ามาขอเช่าพื้นที่ในชุมชน ซึ่งวัดเทพธิดารามเป็นเจ้าของ ในอัตรา 40-200 บาทต่อเดือน แล้วแต่ขนาดที่ดิน จนถึงปี พ.ศ.2513 พื้นที่ในชุมชนนี้ก็ถูกใช้จนเต็มและไม่สามารถขยายตัวได้อีกต่อไป (ดูแผนผังหมายเลข 2)

ชุมชนศิริอัมมาตย์ จากการศึกษาโดยการสำรวจภาคสนาม พบว่า ในชุมชนนี้มีบ้านสร้างขึ้นในทุกช่วง แต่จะมีมากที่สุดในช่วงที่ 1 ซึ่งมีอายุประมาณ 150 ปีมาแล้ว จำนวน 43 หลังคาเรือน โดยตอนแรกเริ่มชุมชนมีบ้านเพียง 20 หลัง ซึ่งเป็นบ้านและที่ดินของตนเองทั้งหมด แต่ต่อมาเมื่อสนามหลวงเป็นศูนย์กลางความเจริญ เป็นแหล่งตลาดนัด และมีการคมนาคมสะดวก จึงมีประชาชนเข้ามาปลูกบ้านในบริเวณนี้อีก 23 หลัง โดยส่วนใหญ่จะมีอาชีพค้าขายแบบหาบเร่ในบริเวณสนามหลวงนั่นเอง ต่อมาในปี พ.ศ.2501 มีประชาชนเข้ามาอาศัยในบริเวณชุมชนอีก 20 ครัวเรือน ทั้งนี้เป็นการอพยพมาจากชุมชนหลังโรงแรมรอยัล ซึ่งมีการไล่รื้อที่ทั้งชุมชน ครัวเรือนเหล่านี้ได้มาทำการบุกรุกที่ดินและปลูกสร้างบ้านในที่ดินของวัดบูรณศิริอัมมาตย์ และที่ดินของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จึงอยู่หน้าที่ดินของประชาชนเดิมที่มีอยู่ก่อน 23 หลัง จนในที่สุดก็ได้กลายเป็นชุมชนเดียวกันไป จนกระทั่งถึงช่วงที่ 2 ด้วยเหตุเดิม คือ ใกล้กับสนามหลวงและมีการคมนาคมสะดวก จึงทำให้มีประชาชนเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่ม ในช่วงนี้เป็นการเข้ามาเช่าที่ของ

เอกชนที่ยังพอมีสันที่ว่าง และได้ปลูกบ้านอยู่อาศัย ในช่วงที่ 3 และ 4 เป็นการเข้ามาอาศัยอยู่ โดยการบุกรุกเข้ามาในที่ดินของวัดบูรณศิริอำมาตย์ ในปี พ.ศ.2512 ถึงปี พ.ศ.2515 จนในที่สุด ชุมชนนี้ไม่มีที่ว่างพอที่จะขยายตัวไปได้อีก (ดูแผนผังหมายเลข 3)

แผนที่เจ้าพระยา

การก่อเกิดและการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

แผนผังที่ ๑ แสดงการก่อเกิดและการขยายตัวของชุมชน ทำวัจ

ช่วงที่ ๑ □ ก่อนปีพ.ศ. ๒๕๐๓ - พ.ศ. ๒๕๐๓

ช่วงที่ ๒ ■ พ.ศ. ๒๕๐๔ - พ.ศ. ๒๕๑๓

(ที่มา : จากการสำรวจระหว่างเดือน กันยายน-ตุลาคม ๒๕๓๒)

ถนนราชดำเนิน

วัดราชโอรสาราม

วัดเทพธิดาราม

ถนนราชดำเนิน

บริเวณเกศเทพราม

ถนนราชดำเนิน

วัดเทพ

วัดราชโอรสาราม

วัดเทพธิดาราม

ถนนราชดำเนิน

การก่อเกิดและการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

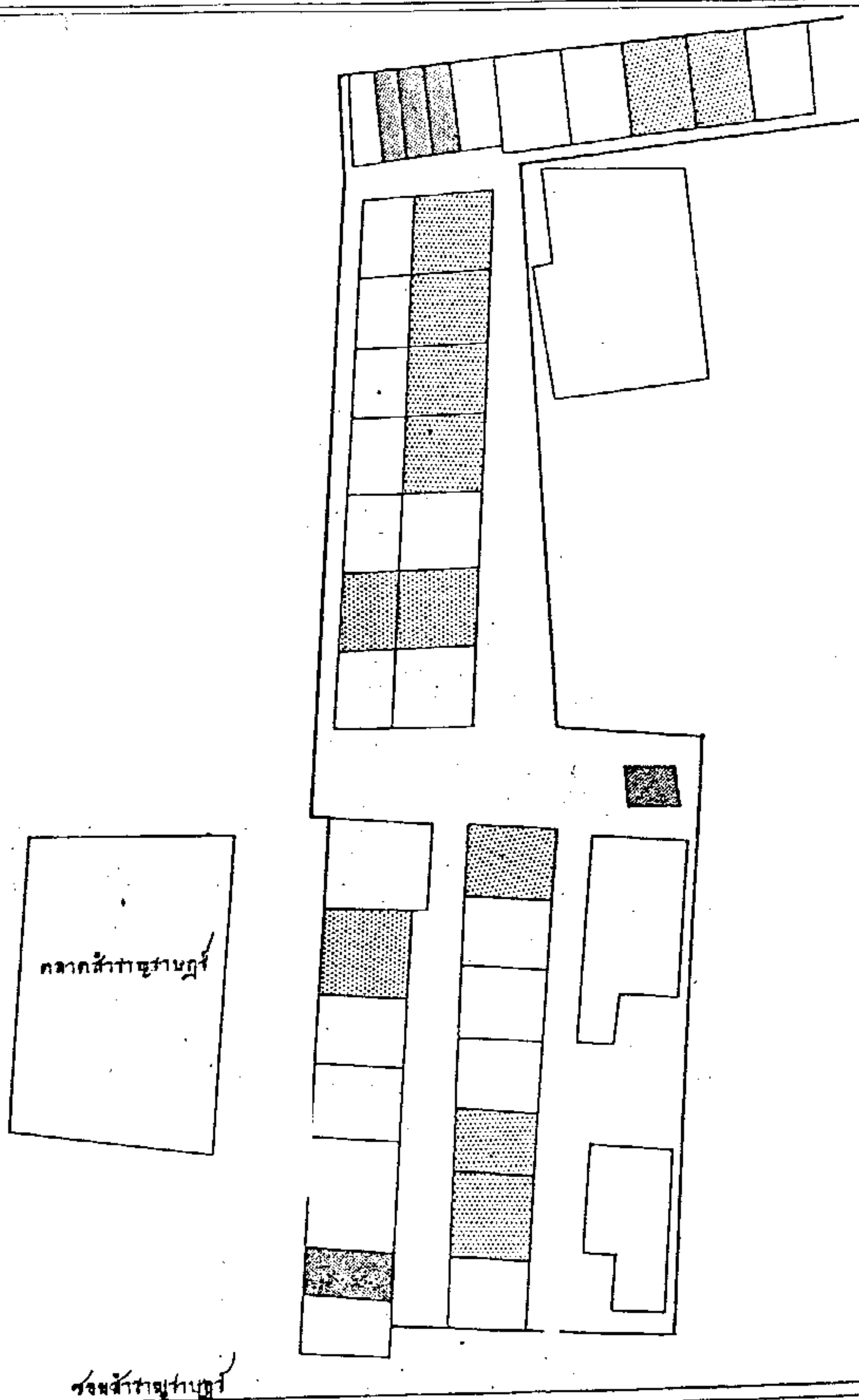
แผนที่ที่ 2 แสดงการก่อเกิดและการขยายตัวของชุมชน วัดเทพธิดาราม

ช่วงที่ ๑ ☐ พ.ศ. ๒๕๐๓ - พ.ศ. ๒๕๐๓

ช่วงที่ ๒ ☐ พ.ศ. ๒๕๐๔ - พ.ศ. ๒๕๐๓

(ที่มา : จากการสำรวจระหว่างเดือน กันยายน - ตุลาคม ๒๕๕๒)

ชุมชนกรมวังพระสมมุติ เดิมทีนั้นที่ในชุมชนจำนวน 1 ไร่ เป็นวังหลวงซึ่งต่อมา มีการปลูกบ้านให้มหาดเล็กหลวงได้อยู่อาศัย จำนวน 25 หลังคาเรือน ในปี พ.ศ.2408 เป็น บ้านชั้นเดียว ลักษณะคล้ายกับห้องแถวติดกัน พอถึงปี พ.ศ.2448 บริเวณชุมชนนี้ได้ถูกโอนให้เป็น กรรมสิทธิ์ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ วังหลวงจึงถูกเช่าจากเอกชนเพื่อเปิด โรงเรียนเลิศประสาธกิจในเนื้อที่ 150 ตารางวา แต่บ้านในชุมชนที่มีอยู่เดิมก็ยังเคยมีประชาชน อาศัยอยู่ดังเดิม ไม่มีการเพิ่มขึ้นของบ้านในชุมชนแต่อย่างใด ต่อมาจนถึงช่วงที่ 2 ในราวปี พ.ศ.2506 ทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้ทำการสร้างห้องแถวเพิ่มขึ้นอีก 12 หลัง เพื่อให้ข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจนครบาลสำราญราษฎร์จำนวนหนึ่งได้เข้ามาพักอาศัย และในช่วงที่ 3 ประมาณปี พ.ศ.2516-2520 ได้มีการสร้างและต่อเติมบ้านในบริเวณที่ว่าง ใกล้เคียง ๆ กับบ้านของตนเอง เพื่อให้ญาติพี่น้องเข้ามาพักอาศัย จำนวน 5 หลังคาเรือน แต่ก็ยังไม่ เต็มพื้นที่ชุมชน อย่างไรก็ตามสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เห็นว่าภายในชุมชนนี้หากปล่อย ปล่อยให้ละเลยก็อาจทำให้เกิดเป็นสถานที่เสื่อมโทรมมากกว่านี้ จึงออกกฎบังคับไม่ให้สร้างบ้าน เรือนต่อเติมและไม่อนุญาตให้ทำการเช่าช่วงได้อีกต่อไป หากผู้อยู่อาศัยเดิมต้องการจะไปอาศัยที่อื่น ก็ให้บอกคืนห้องพัก และทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ก็จะดำเนินการให้ผู้เช่ารายใหม่ เข้ามาอยู่แทน จึงถือได้ว่า หลังจากปี 2520 เป็นต้นมาชุมชนนี้ไม่ได้ขยายตัวโดยมีบ้านในชุมชน เพิ่มขึ้นอีกเลย (ดูแผนผังหมายเลข 4)

การก่อเกิดและการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

แผนที่ที่ 4 แสดงการก่อเกิดและการขยายตัวของชุมชน กรมวังพระลัคนมุตติ

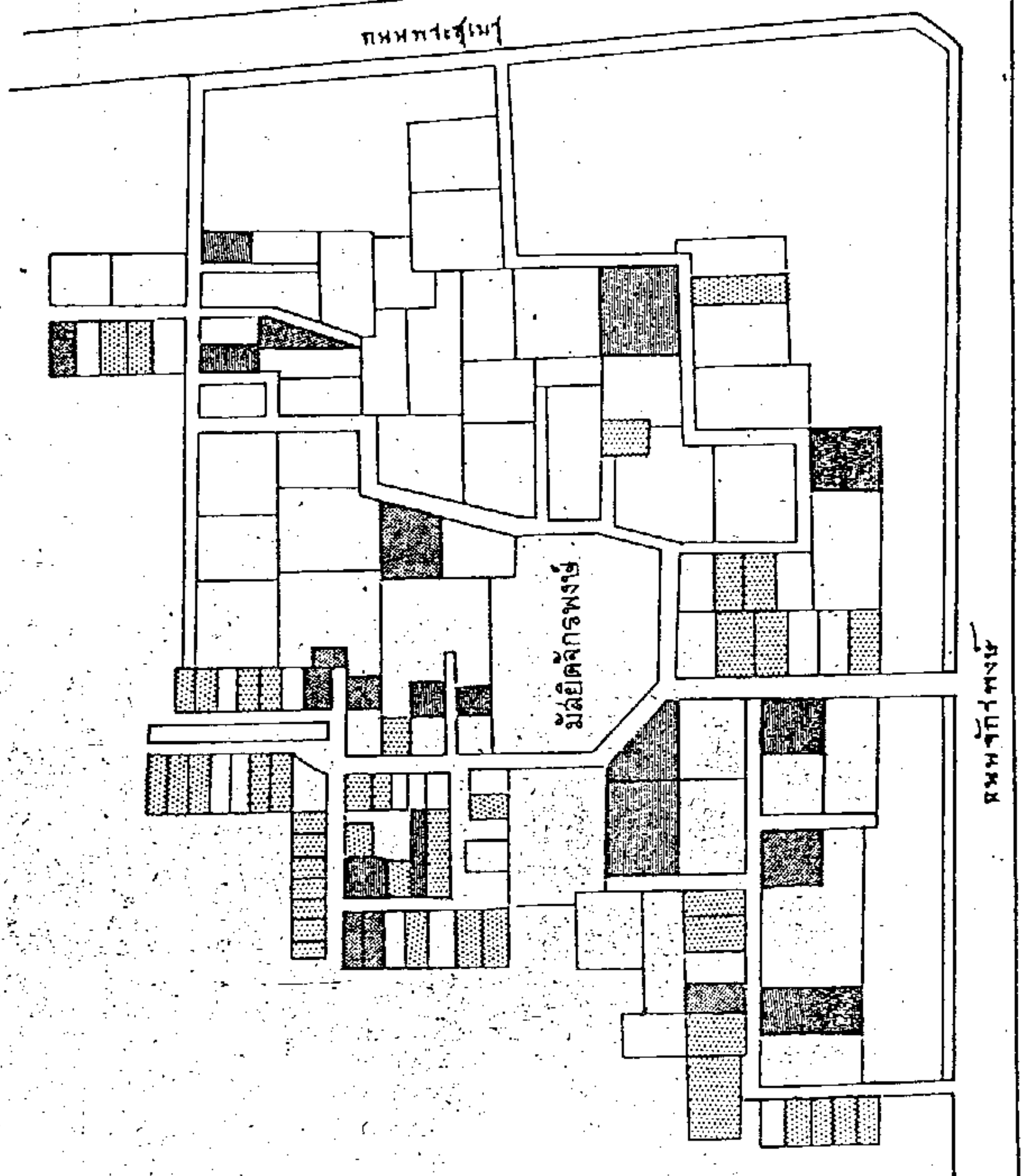
ช่วงที่ ๑ □ ก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๓ - พ.ศ. ๒๕๐๓

ช่วงที่ ๒ ■ พ.ศ. ๒๕๐๔ - พ.ศ. ๒๕๑๓

ช่วงที่ ๓ ■ พ.ศ. ๒๕๑๔ - พ.ศ. ๒๕๒๓

(ที่มา : จากการสำรวจระหว่างเดือน กันยายน - ตุลาคม ๒๕๓๒)

ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ ถือได้ว่าเป็นชุมชนแออัดใหม่ที่มีอัตราการเช่าบ้านและที่ดินเพื่ออยู่อาศัยภายในชุมชนมากที่สุด เนื่องจากเป็นชุมชนใหญ่ใจกลางเมือง และใกล้กับศูนย์กลางการค้าและบริการ จึงมีการขยายตัวของชุมชนอยู่ตลอดเวลา แต่เดิมชุมชนนี้มีบ้านเรือนของเอกชนอยู่ประมาณ 30 หลังคาเรือน ในพื้นที่ 4 ไร่ 225 ตารางวา จึงถึงช่วงที่ 2 ในปี พ.ศ. 2505 ในบริเวณย่านบางลำภู มีความเจริญขึ้นในด้านการค้า จึงทำให้มีการอพยพของประชาชนเข้ามาอยู่ในย่านบางลำภูมากขึ้นจนกลายเป็นชุมชนใหญ่ และเนื่องจากความเจริญดังกล่าว ทำให้เจ้าของที่ดินในบริเวณมัสยิดจักรพงษ์ได้ทำการสร้างบ้านเรือนให้เช่าในราคาประมาณ 450-800 บาทต่อเดือน ซึ่งในสมัยนั้นถือได้ว่าเป็นค่าเช่าที่แพงมาก ประมาณ 35 หลังคาเรือน แต่ในเวลาต่อมาในช่วงระยะเวลาที่ 2 คือ ในปี พ.ศ. 2504-พ.ศ. 2513 มีประชาชนบางส่วนเริ่มทำการบุกรุกเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ว่างภายในชุมชนซึ่งเป็นที่ดินของเอกชนซึ่งตอนแรกเจ้าของที่ดินไม่ได้สนใจ แต่ในภายหลังก็เริ่มเก็บเป็นค่าเช่าที่ดินโดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2510 มีการเข้ามาเช่าที่ดินเพื่ออาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้รวมกันทีเดียว 20 ครอบครัว จึงทำให้ชุมชนนี้มีความหนาแน่นมากขึ้นเป็น 120 หลัง และหลังจากนั้นในช่วงที่ 4 ก็มีการเพิ่มขึ้นของบ้านขึ้นอีก 10 หลัง ซึ่งทั้งหมดเป็นบ้านที่สร้างขึ้นในที่ว่างซึ่งพอจะปลูกบ้านได้เนื้อที่ไม่เกิน 20 ตารางวา ในปี พ.ศ. 2518 และภายหลังจากนั้นมาก็ไม่ปรากฏว่ามีการเพิ่มขึ้นของบ้านอีกแต่อย่างใด เนื่องจากไม่มีพื้นที่ว่างเปล่าเพียงพอให้สร้างบ้านขึ้นใหม่อีก (ดูแผนผังหมายเลข 5)

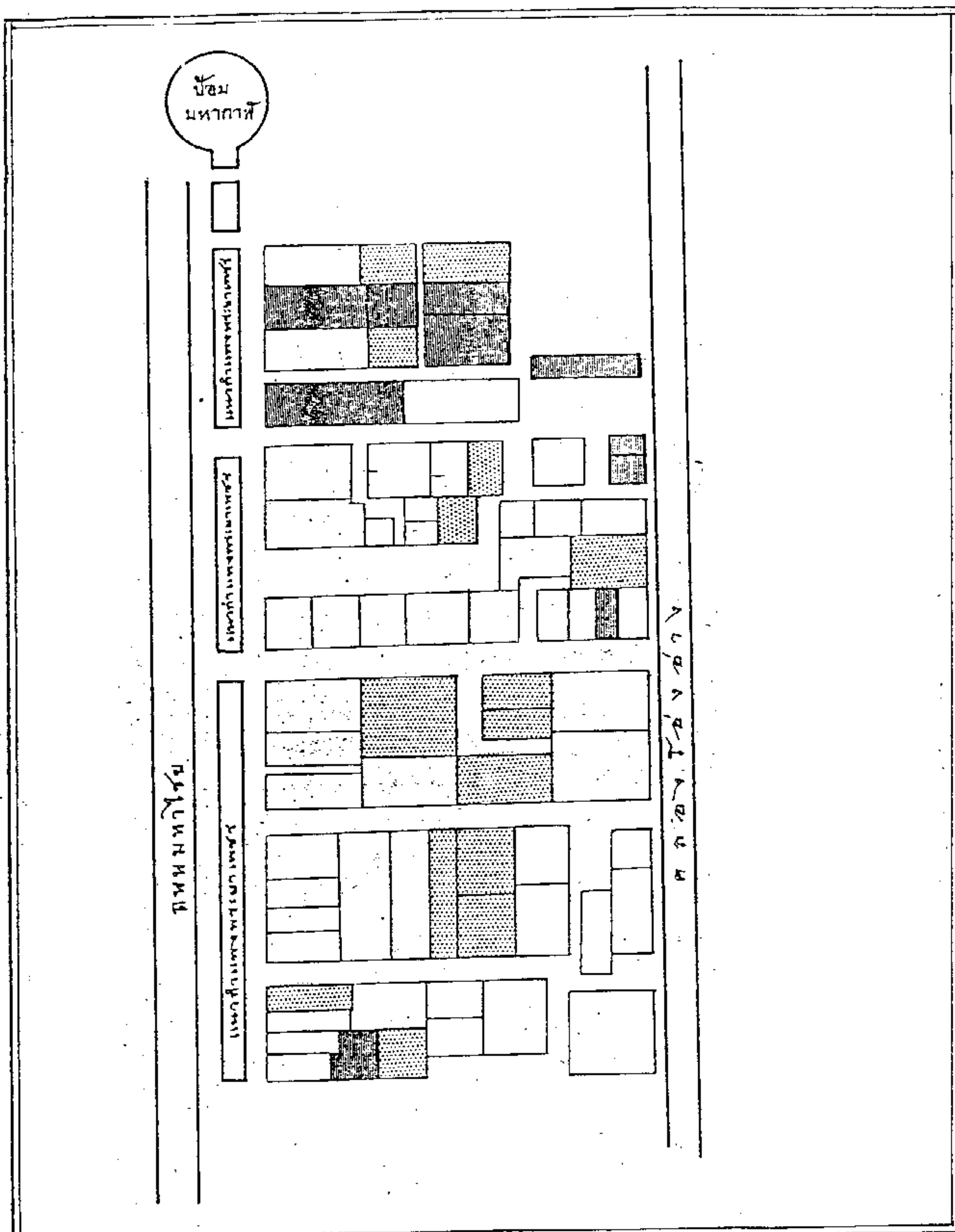
การก่อเกิดและการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

แผนผังที่ 5 แสดงการก่อเกิดและการขยายตัวของชุมชน มัลยิดจักรพงษ์

ช่วงที่ ๑ □ ก่อนปีพ.ศ. ๒๕๐๓ - พ.ศ. ๒๕๐๓ ช่วงที่ ๒ ▨ พ.ศ. ๒๕๐๔ - พ.ศ. ๒๕๑๓
 ช่วงที่ ๓ ▩ พ.ศ. ๒๕๑๔ - พ.ศ. ๒๕๒๓ ช่วงที่ ๔ ▧ พ.ศ. ๒๕๒๔ - ปัจจุบัน

(ที่มา : จากการสำรวจระหว่างเดือน กันยายน-ตุลาคม ๒๕๓๒)

ชุมชนป้อมมหากาฬ ชุมชนนี้ถือได้ว่าเป็นชุมชนใหม่ที่มีการบุกเบิกที่ดินเข้าไปอาศัยอยู่มากที่สุด ในตอนแรกเริ่มตั้งชุมชนนี้มีบ้านเรือนเพียง 10 หลัง เป็นการเช่าที่ดินของวัดราชันต์ดาเพื่อปลูกสร้างบ้านบริเวณทิศใต้ของชุมชนในขณะนั้น ในปี พ.ศ.2467 ต่อมาเมื่อประชาชนได้เข้ามาเช่าที่ดินของนายเล็ก นานา ทางด้านทิศเหนืออีก 28 หลัง จึงทำให้บ้านเรือนในชุมชนนี้ติดต่อกันเป็นแนวนานกับคลองโอ่งอ่าง และแนวกำแพงพระยาเพชร ครั้นถึงช่วงที่ 2 ในปี พ.ศ.2513 นายเล็ก นานา เริ่มไม่เก็บค่าเช่าและปล่อยปละละเลย จึงทำให้มีประชาชนเข้ามาทำการบุกเบิกที่ดินทางด้านทิศเหนือของชุมชน 6 หลังคาเรือน และทางด้านทิศใต้อีก 9 หลังคาเรือน ทำให้ชุมชนนี้มีการขยายตัวใหญ่ขึ้น ต่อมาในช่วงที่ 3 และ 4 ยังคงมีการอพยพเข้ามาบุกเบิกที่ดินเพื่อสร้างบ้านอาศัยอยู่ตลอดเวลาอีก 20 หลังคาเรือน เนื่องจากบริเวณชุมชนแห่งนี้ขาดการเอาใจใส่จากเจ้าของที่ดิน และเป็นบริเวณที่มีการคมนาคมสะดวก จึงทำให้บริเวณชุมชนมีการสร้างบ้านเรือนจนเต็มพื้นที่ในปี พ.ศ.2521 (ดูแผนผังหมายเลข 6)

การก่อเกิดและการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

แผนผังที่ 6 แสดงการก่อเกิดและการขยายตัวของชุมชน ป้อมมหากาฬ

ช่วงที่ ๑ □ ก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๓ - พ.ศ. ๒๕๐๓

ช่วงที่ ๒ ■ พ.ศ. ๒๕๐๔ - พ.ศ. ๒๕๑๓

ช่วงที่ ๓ ■ พ.ศ. ๒๕๑๔ - พ.ศ. ๒๕๒๓

ช่วงที่ ๔ ■ พ.ศ. ๒๕๒๔ - ปัจจุบัน

(ที่มา : จากการสำรวจระหว่างเดือน กันยายน-ตุลาคม ๒๕๓๒)

4.4.2 ลักษณะการขยายตัวโดยการเพิ่มประชากรในชุมชนแออัด

เกี่ยวกับลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา 6 ชุมชน ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกครัวเรือนตัวอย่าง จำนวนร้อยละ 40 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 444 ครัวเรือน ได้จำนวนครัวเรือนตัวอย่างที่เข้าไปทำการสอบถาม 177 ครัวเรือน ซึ่งในหัวข้อนี้จะนำเสนอ ลักษณะการขยายตัวของชุมชนที่เกิดจากการเพิ่มประชากรในชุมชนแออัดออกเป็น 3 ประเด็นคือ อัตราร้อยละของครัวเรือนตัวอย่างที่ย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัดในแต่ละช่วงเวลา ลักษณะการย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัด และปัจจัยที่ทำให้ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัด ดังรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

4.4.2.1 ครัวเรือนตัวอย่างที่ย้ายเข้ามาอาศัยในชุมชนแออัดในแต่ละช่วงเวลา

ในจำนวนครัวเรือนตัวอย่าง 177 ครัวเรือนที่ถูกคัดเลือกให้เป็นตัวแทนในการศึกษารั้งนี้ เป็นครัวเรือนที่อยู่ในชุมชนแออัดมาตั้งแต่อดีต หรือได้รับมรดกมาจากบิดามารดาที่อยู่ในชุมชนแออัดมาก่อนหน้า จำนวน 53 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 29.9 ของจำนวนครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด ที่เหลือร้อยละ 70.1 หรือจำนวน 124 ครัวเรือน เป็นผู้ที่เข้ามาอาศัยใหม่ในแต่ละช่วงเวลา

ครัวเรือนตัวอย่างที่เข้ามาอยู่ในชุมชนภายหลังนี้ เป็นผู้ที่เข้ามาในช่วงที่ 1 คือ ก่อนปี พ.ศ.2503 มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 57.3 ของครัวเรือนตัวอย่างที่ย้ายเข้ามา รองลงมาคือ ช่วงที่ 2 (ตั้งแต่ พ.ศ.2504-พ.ศ.2513) ร้อยละ 37.5 ส่วนในช่วงที่ 3 (ตั้งแต่ พ.ศ.2514-พ.ศ.2523) และช่วงที่ 4 (พ.ศ.2524-ปัจจุบัน) มีการย้ายเข้ามาจำนวนร้อยละ 5.6 ของครัวเรือนตัวอย่างที่ย้ายเข้ามาทั้งหมด (ดูตารางที่ 24 และผนวก ค.)

การที่มีครัวเรือนตัวอย่างในสองช่วงแรก เนื่องมาจากในช่วงแรกนี้ เป็นช่วงแรกตั้งชุมชนอีกทั้งชุมชนที่ศึกษาทั้งหมดเป็นชุมชนที่เก่าแก่ มีพัฒนาการในการสร้างและขยายตัวของชุมชนเป็นระยะเวลาชานาน ส่วนในช่วงที่ 2 ก็มีผู้เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนเนื่องมาจากในช่วงปี พ.ศ.2504 เป็นต้นมา มีการเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งมีการเร่งระดมในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศโดยการสร้างงานขึ้นมา โดยเฉพาะด้านอุตสาหกรรมในเมืองหลวงของประเทศคือกรุงเทพมหานคร จึงทำให้มีประชาชนทุก ๆ สภาทิศอพยพเข้ามาหา

งานทำในกรุงเทพ และไปอยู่ในชุมชนแออัดต่าง ๆ ที่ใกล้แหล่งงาน ส่วนในช่วงที่ 3 และ 4 จะเป็นการเข้ามาโดยการบุกรุกเข้ามาอยู่ในที่ว่างที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ของแต่ละชุมชน แต่ก็ เป็นจำนวนน้อย เนื่องจากมีการใช้ที่ดินเต็มพื้นที่ในทุกชุมชนแออัดที่ศึกษาแล้ว

ตารางที่ 24. ครัวเรือนตัวอย่างที่ย้ายเข้ามาในแต่ละช่วงเวลา

ลักษณะข้อมูล	เกิดในชุมชน	ย้ายเข้ามา	รวม
	จำนวนร้อยละ	จำนวนร้อยละ	จำนวนร้อยละ
<u>สรุปรวมทุกชุมชน</u>			
ช่วงที่ 1	38 (71.7)	71 (57.3)	109 (61.6)
ช่วงที่ 2	7 (13.2)	39 (37.5)	46 (26.0)
ช่วงที่ 3	5 (9.7)	7 (5.6)	12 (6.8)
ช่วงที่ 4	3 (5.7)	7 (5.6)	10 (5.6)
รวม ร้อยละ	53 (100.00)	124 (100.00)	177 (100.00)

4.4.2.2 ลักษณะการย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัด

ในจำนวนครัวเรือนตัวอย่าง 177 ครัวเรือนของชุมชนแออัด 6 ชุมชนที่ได้ทำการศึกษา มีครัวเรือนที่เข้ามาอยู่ในชุมชนแออัดในภายหลังร้อยละ 70.1 หรือ 124 ครัวเรือน ซึ่งจากการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนถึงลักษณะการย้ายเข้ามานั้นได้คำตอบว่า เข้ามาอยู่ในชุมชนแออัดพร้อมกับครอบครัวมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 79.0 ของครัวเรือนตัวอย่างที่ย้ายเข้า

มาทั้งหมด ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่ครอบครัวเหล่านี้ย้ายมาจากที่ซึ่งเคยอาศัยอยู่เดิม แต่ถูกไล่รื้อหรืออพยพมาจากต่างจังหวัดเพื่อมาหางานทำใหม่ในเมืองหลวง และเพื่อความสะดวกจึงนำสมาชิกในครอบครัวมาอยู่ด้วย

ลักษณะการย้ายเข้ามาในชุมชนแออัดอีกประการหนึ่งที่มากรองลงมาคือการย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัดแต่เพียงลำพังของหัวหน้าครัวเรือน ร้อยละ 10.9 ของผู้ที่ย้ายเข้ามาทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการย้ายเข้ามาทำการสมรสกับคู่สมรสซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในชุมชนแออัดก่อนแล้ว และที่เหลืออีกร้อยละ 10.1 เป็นการย้ายเข้ามาเนื่องจากได้รับการชักชวนจากเพื่อนบ้านซึ่งจะย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัด และหัวหน้าครัวเรือนดังกล่าวเห็นว่า เป็นโอกาสดีที่จะได้มีที่พักอาศัยใกล้ ๆ แหล่งงานจึงย้ายตามมา (ดูตารางที่ 25)

ตารางที่ 25. ลักษณะการย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด

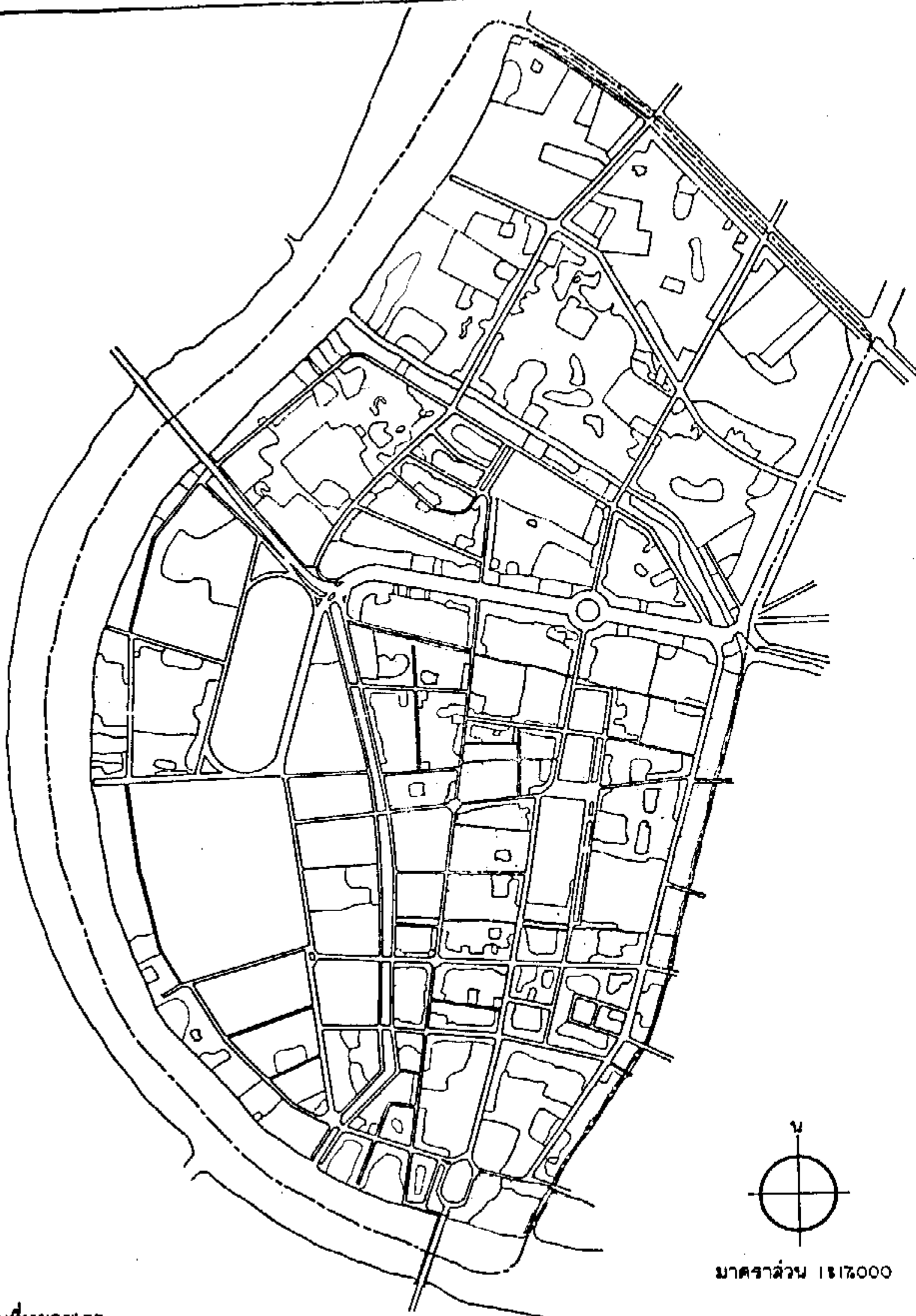
ลักษณะข้อมูล	ป้อม มหากาฬ	ท่าวัง	กรมวัง พระสมมุติ	มัสยิด จักรพงษ์	วัดเทพ ธิดาราม	ศิริ อำมาตย์	รวม
	จำนวน ร้อยละ	จำนวน ร้อยละ	จำนวน ร้อยละ	จำนวน ร้อยละ	จำนวน ร้อยละ	จำนวน ร้อยละ	จำนวน ร้อยละ
มาคนเดียว	0 (0)	2 (13.3)	1 (9.1)	13 (37.2)	0 (0)	3 (12.5)	19 (15.3)
มาพร้อมกับ ครอบครัว	23 (100.0)	13 (86.7)	9 (90.9)	16 (45.8)	16 (100.0)	21 (87.5)	98 (79.1)
มาด้วยเพื่อน	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (5.7)	0 (0)	0 (0)	2 (3.2)
มาด้วยเพื่อนบ้านและ ครอบครัวรวมกัน	0	0	0	5	0	0	5
รวม	23 (100.0)	15 (100.0)	11 (100.0)	35 (100.0)	16 (100.0)	24 (100.0)	124 (100.0)

4.4.2.3 ปัจจัยที่ทำให้ครัวเรือนย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัด

ในหัวข้อนี้ได้วิเคราะห์ถึงการย้ายเข้าโดยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรก พิจารณาถึงปัจจัยที่เป็นเหตุชักจูงในการย้ายเข้า โดยพิจารณาจากแผนที่แสดงประเภทการใช้ที่ดินของเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ในปีต่าง ๆ กัน 3 ปี คือ พ.ศ.2501, 2516 และ 2532 โดยดูว่าในแต่ละช่วงมีปัจจัยทางกายภาพอะไรบ้างที่เป็นเหตุชักจูง และประเด็นที่สองจะเน้นพิจารณาจากการเข้าไปศึกษาในภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนตัวอย่าง 177 ครัวเรือน ดังนี้

ในประเด็นแรกนั้นหากเราดูแผนที่แสดงประเภทการใช้ที่ดินในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร (ดูแผนที่หมายเลข 8 ถึง 10) จะเห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย โดยเฉพาะในปี พ.ศ.2516 มีการเปลี่ยนแปลงประเภทการใช้ที่ดินจากที่อยู่อาศัยเป็นเพื่อการค้ามากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดโดยเฉพาะในแขวงบ้านพานถม แขวงบางขุนพรหม แขวงชนะสงคราม แขวงบูรพาภิรมย์ และแขวงพาหุรัด ซึ่งใน 3 แขวงสุดท้ายนี้มีการเปลี่ยนแปลงจากย่านที่พักอาศัยเป็นย่านพาณิชย์กรรมกันมาก เนื่องจากเจ้าของที่ดินที่เป็นที่พักอาศัยในบริเวณนั้นขายที่ดินให้แก่นายทุน เพื่อสร้างอาคารพาณิชย์ ภายหลังจากการตัดถนนซอยเพิ่มขึ้น ในขณะที่เดียวกันประชาชนจากต่างจังหวัดที่เข้ามาหางานทำในกรุงเทพมหานครเนื่องจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมไม่ได้ผลก็จะเข้ามาหาที่อยู่อาศัยใกล้ ๆ แหล่งงานหรือย่านพาณิชย์กรรมโดยจะไปเช่าบ้านหรือที่ดินจากเจ้าของที่ดินเดิมที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงที่แบ่งให้เช่าในราคาถูก และในเวลาต่อมา เมื่อมีการเข้ามาอยู่เพิ่มขึ้นมากขึ้นเรื่อย ๆ ก็จะกลายเป็นสภาพของชุมชนแออัดไปในที่สุด เช่น ชุมชนป้อมมหากาฬ และชุมชนมัสยิดจักรพงษ์

ประชาชนอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาอาศัยใกล้ ๆ กับบริเวณย่านพาณิชย์กรรมที่ผิดความหนาแน่นนี้จะเข้าไปทำการเช่าไปเช่าที่ดินของรัฐ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นที่ดินเนื่องจากการเวนคืนซึ่งยังไม่ได้ใช้ทำประโยชน์แต่กลับปล่อยทิ้งว่างไว้ โดยมีได้ดูแลให้ดี เช่น สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ กรมธนารักษ์ กรมการศาสนาได้เปิดที่ดินเหล่านี้ให้เป็นที่พักอาศัยของชาวบ้าน โดยเก็บค่าเช่าที่ดินในราคาถูก แต่ในขณะเดียวกันเจ้าของที่ดินเหล่านี้มักจะมีการปล่อยปละละเลย เช่น มิได้สร้างสาธารณูปโภคให้ มิได้จัดวางผังที่ดินปล่อยให้เกิดการเช่าช่วงได้โดยเสรี มิได้ควบคุมการใช้ที่ดิน ฯลฯ จึงทำให้บริเวณที่พักอาศัยเหล่านี้เกิดความแออัดในเวลาต่อมา

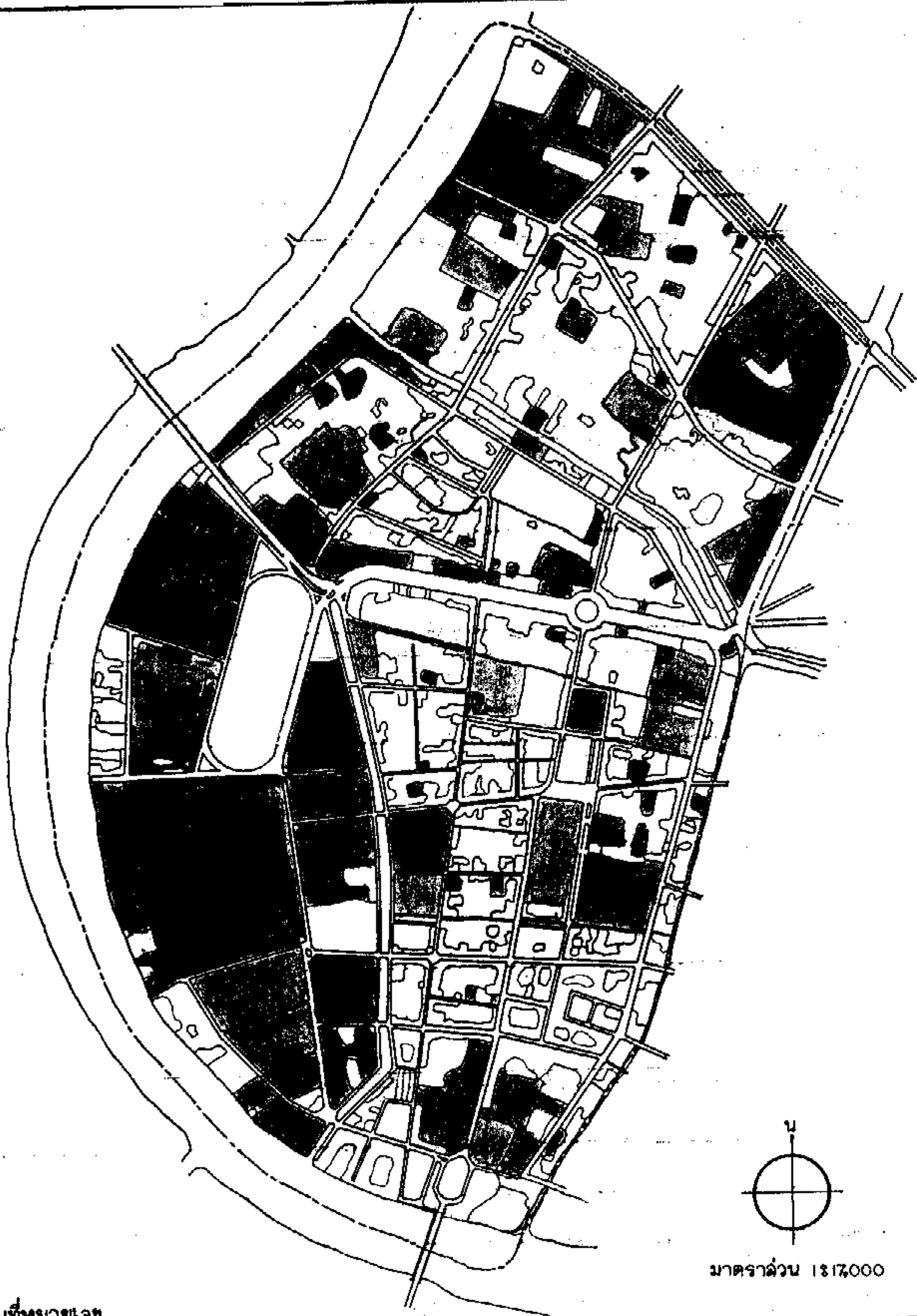
แผนที่หมายเลข

แสดงประเภทการใช้ที่ดินในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2501

สัญลักษณ์

	พาณิชย์กรรม		อุตสาหกรรม
	ที่อยู่อาศัย		คลังสินค้า
	สถาบันราชการ		สวนพักผ่อนสาธารณะ
	สถาบันการศึกษา		ที่โล่งว่าง
	สถาบันศาสนา		

ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

แผนที่หมายเลข

มาตราส่วน 1:17,000

แสดงประเภทการใช้ที่ดินในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2516

สัญลักษณ์

พาณิชยกรรม

ที่อยู่อาศัย

สถาบันราชการ

สถาบันการศึกษา

สถาบันศาสนา

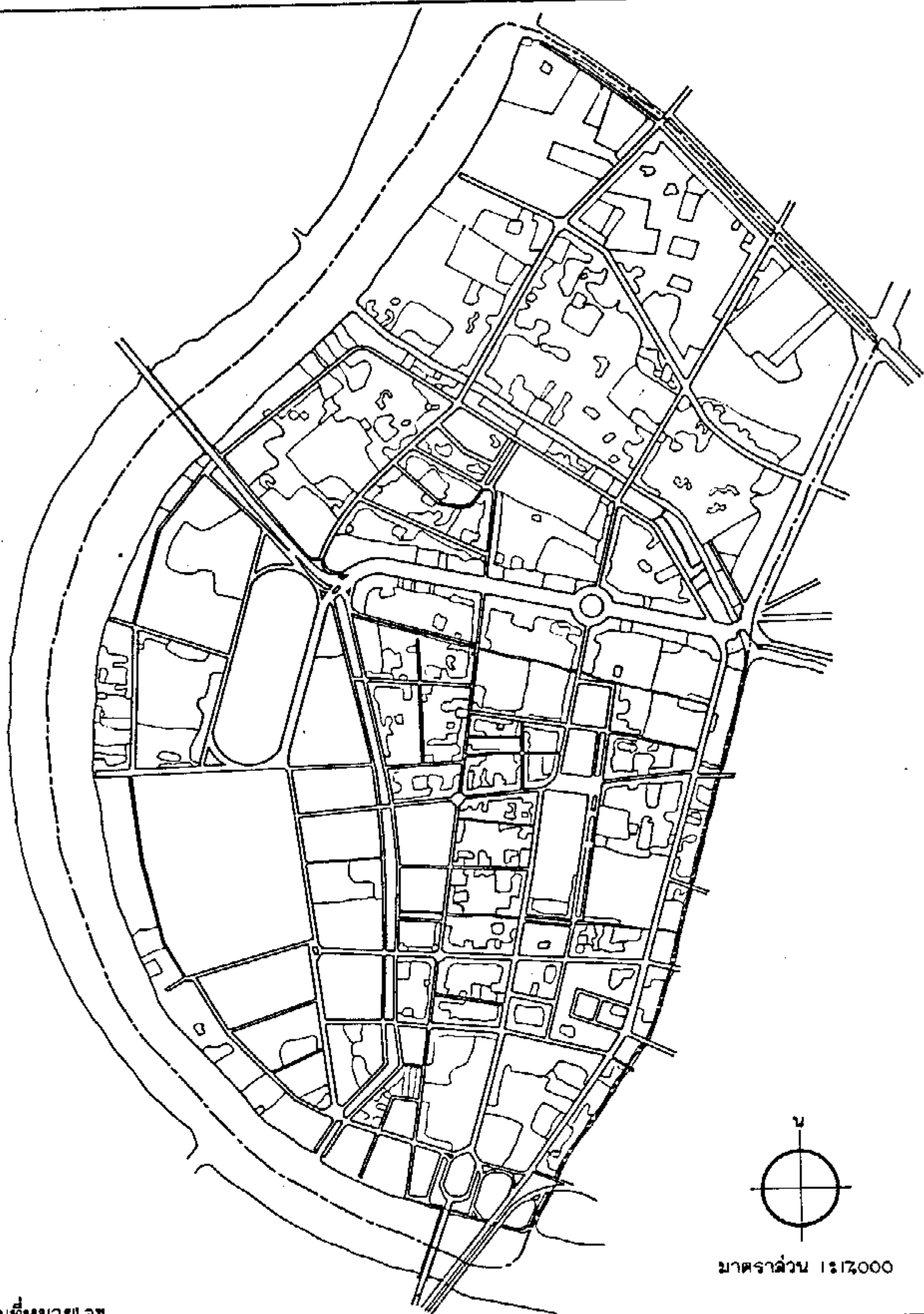
อุตสาหกรรม

คลังสินค้า

สวนพักผ่อนสาธารณะ

ที่โล่งว่าง

ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

มาตราส่วน 1:17000

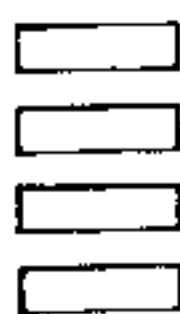
แผนที่หมายเลข

แสดงประเภทการใช้ที่ดินในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2532

สัญลักษณ์

พาณิชยกรรม
ที่อยู่อาศัย
สถาบันราชการ
สถาบันการศึกษา
สถาบันศาสนา

อุตสาหกรรม
คลังสินค้า
สวนพักผ่อนสาธารณะ
ที่โล่งว่าง

ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

บริเวณชุมชนท่าวัง ซึ่งถือว่าเป็นชุมชนเก่าแก่อายุประมาณ 200 ปี ซึ่งแต่เดิมเป็นที่ดินของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งต่อมาได้โอนให้เป็นที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์นั้น ในช่วงก่อนปี พ.ศ.2490 มีประชากรประมาณ 120 คนเท่านั้นเอง แต่พอปี พ.ศ.2503 ที่เพิ่มขึ้นไปอีก 65 ครอบครัว ประชากรประมาณ 250 คน และในปัจจุบันนี้มีประชากรเต็มพื้นที่ชุมชนซึ่งไม่สามารถทำการขยายตัวต่อไปได้อีก จำนวน 73 ครอบครัว ประชากรประมาณ 302 คน ทั้งนี้ถ้าวิเคราะห์จากแผนที่แสดงประเภทการใช้ที่ดินแล้วในอดีตกาลเนื่องจากชุมชนนี้อยู่ใกล้กับแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งในสมัยนั้นถือว่าเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญที่สุด จึงมีประชากรเข้ามาอาศัยอยู่ แต่ในภายหลังเมื่อนิยามทางบกมากขึ้นอีกทั้งยังใกล้กับสถานที่ราชการและสถานการศึกษา จึงทำให้ประชาชนเข้ามาอาศัยอยู่เรื่อย ๆ เนื่องจากจะสามารถทำการค้าขายได้โดยง่ายนั่นเอง

ชุมชนวัดเทพธิดาราม เป็นชุมชนที่เก่าแก่รองลงมาจากชุมชนท่าวัง ที่ดิน บริเวณนี้เป็นที่ดินของเอกชน และวัดเทพธิดารามรวมกัน ในอดีตนั้นเป็นที่อาศัยของข้าราชการบริพารและมหาดเล็กในรัชกาลที่ 5 เนื่องจากใกล้กับพระบรมมหาราชวัง ทำให้การเดินทางสะดวก หากพิจารณาตามแผนที่แสดงประเภทการใช้ที่ดินในเขตพระนครแล้ว จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ปี พ.ศ.2501 พ.ศ.2516 และ พ.ศ. 2532 ไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงมากนัก แต่อย่างไรก็ตามชุมชนนี้จัดได้ว่าอยู่ใจกลางของเมือง สามารถเดินทางไปยังแหล่งงานได้โดยสะดวก จึงมีการขยายตัวของประชากรในชุมชนอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ในลักษณะที่คนเก่าย้ายออกไป คนใหม่ย้ายเข้ามาอยู่แทนที่โดยการเช่าช่วง

ชุมชนศิริอามาศย์ เป็นชุมชนเก่าแก่อีกที่อยู่ใกล้กับสนามหลวงมากที่สุดในบรรดาชุมชนแออัดทั้งหมดในเขตพระนคร ที่ดินในบริเวณชุมชนครึ่งหนึ่งเป็นของวัดบูรณศิริอามาศธาราม ส่วนอีกครึ่งหนึ่งทางทิศใต้เป็นของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ในระยะแรกเริ่มชุมชนนี้มีประชากรอาศัยเพียง 20 ครัวเรือน ประชากรเพียง 100 คนเศษ แต่ต่อมาถึงช่วง พ.ศ.2503 มีการปลูกบ้านได้เช่า ประกอบกับมีประชาชนบุกรุกเข้ามาปลูกบ้านเพิ่มขึ้นอีก 23 ครัวเรือน ประชากรในชุมชนเพิ่มขึ้นเป็น 250 คน ทั้งนี้มีเหตุผลมากจากการที่ชุมชนนี้อยู่ใกล้กับสนามหลวงซึ่งเป็นย่านการค้าขายที่สำคัญในสมัยนั้นเช่นมีตลาดนัด (ปัจจุบันได้ย้ายไปบริเวณสวนจตุจักร) และเป็นศูนย์กลางของการโดยสารรถยนต์ที่สำคัญ ในช่วง พ.ศ.2514-พ.ศ.2523 มีการบุกรุกทางด้านทิศใต้ของชุมชนเพิ่มขึ้นโดยส่วนใหญ่จะเป็นพวกที่มาจากต่างจังหวัดอพยพเข้ามาหางานทำเนื่อง

จากดินฟ้าอากาศไม่อำนวย ทำให้ไม่สามารถทำการเกษตรได้ จึงเข้ามาอาศัยในบริเวณชุมชน อีกประมาณ 10 ครอบครัว ทำให้บริเวณนี้ไม่สามารถขยายตัวออกไปได้อีกเพราะมีการใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยจนเต็มพื้นที่หมดแล้ว

ชุมชนกรมวังพระสมมุต เป็นชุมชนที่อยู่ใกล้กับย่านที่มีการเปลี่ยนแปลงประเภทของการใช้ที่ดินมากที่สุด คือ ย่านบูรพาภิรมย์และย่านพาหุรัด ซึ่งมีการเปลี่ยนจากที่พักอาศัยเป็นย่านพาณิชยกรรม และมีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้น เช่น โรงงานประกอบเครื่องอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น ทำให้ประชาชนที่ทำงานอยู่ในบริเวณนี้ก่อนที่จะไม่มีที่พักอาศัยแน่นอน เข้ามาทำการเช่าที่ดินเพื่ออาศัยอยู่โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2510-พ.ศ. 2520 มีการย้ายเข้ามาอยู่ใหม่โดยการเช่าที่ดินและเช่าช่วงบ้านจากผู้ที่เคยอาศัยอยู่ก่อนแล้วเป็นจำนวนมาก

ชุมชนมีสยัดจักรพงษ์ เป็นชุมชนเดียวในจำนวนชุมชนที่ศึกษาทั้งหมดที่อยู่ใกล้กับย่านพาณิชยกรรมมากที่สุด ชุมชนนี้มีการเปลี่ยนแปลงของประชากรในชุมชนรวดเร็วมาก ถึงแม้จะมีการใช้พื้นที่เพื่อปลูกบ้านภายในชุมชนจนเต็มพื้นที่มานานแล้วก็ตาม แต่จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นมาในแต่ละช่วงเวลานั้นก็มีมาขึ้นตามลำดับเพราะใกล้กับย่านการค้า มีการแบ่งซอยห้องให้เช่าและมีการเช่าช่วงกันมากที่สุด โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2510-พ.ศ. 2513 มีการย้ายเข้ามาที่เดียวพร้อมกันถึง 20 ครัวเรือน ประชาชนประมาณ 90 คน หลังจากนั้นมีการย้ายเข้าออกในลักษณะของการเปลี่ยนมือในการครอบครองบ้านในลักษณะการเช่าช่วง

ชุมชนป้อมมหากาฬ เป็นชุมชนแออัดที่มีอายุน้อยที่สุดที่เป็นตัวอย่างในการศึกษารั้งนี้ แต่เดิมชุมชนนี้เป็นที่อยู่อาศัยของข้าราชการบริวารในวังหลวงประมาณ 60 ปี มาแล้ว มีประชาชนประมาณ 50 คน เมื่อดูจากแผนที่แสดงประเภทการใช้ที่ดินในปี พ.ศ. 2501 จะเห็นว่าบริเวณใกล้เคียง ๆ กับชุมชนเป็นย่านที่อยู่อาศัยแทบทั้งหมด ต่อมาเพื่อความเจริญของกรุงเทพมหานครมีมากขึ้น บริเวณเหล่านี้จึงมีอาคารร้านค้าเพื่อประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจแทนบริเวณที่อยู่มาก่อน จึงทำให้มีประชาชนเข้ามาทำการบุกรุกพื้นที่ภายในชุมชนที่ยังเป็นกว้างแหว่งที่จะเข้าไปปลูกบ้านอาศัยในช่วง 3 ปี คือ พ.ศ. 2500-พ.ศ. 2503 หลังจากนั้นมีการบุกรุกเพิ่มขึ้นตามลำดับเนื่องจากเจ้าของที่ดินไม่ได้เอาใจใส่เพราะที่ดินบริเวณนี้เป็นรูดับ คือ ทางด้านทิศเหนือติดกับป้อมมหากาฬ ทิศตะวันออกติดกับคลองโอ่งอ่าง ทิศใต้ติดกับคลองหลอด และทางทิศตะวันตกติดกับแนวกำแพงป้อมมหากาฬจึงไม่สามารถที่จะประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจใด ๆ ทั้งสิ้น เลยต้องปล่อยให้ประชาชนผู้ไร้ที่อยู่เข้ามาอยู่เรื่อย ๆ

ในประเด็นที่สอง ถ้าเน้นเฉพาะถึงการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้ครัวเรือนตัวอย่างที่ทำการศึกษามาจากชุมชนแออัด 6 แห่ง จำนวน 177 ครัวเรือน ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าไปทำการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนดังกล่าว แล้วนำมาวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ทำให้หัวหน้าครัวเรือนเลือกที่จะเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัด พบว่า ในจำนวน 177 ครัวเรือนนี้ หัวหน้าครัวเรือนที่เป็นผู้ชายมาอยู่ในชุมชนภายหลัง (ไม่ได้เกิดในชุมชน) จำนวน 124 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 70.1 ของครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษาทั้งหมด

การเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัดของครัวเรือนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่นี้ มีปัจจัยที่เป็นเหตุให้เกิดการย้ายเข้ามาอยู่ได้ 8 ปัจจัย ซึ่งสามารถเรียงลำดับความสำคัญเป็นร้อยละของการย้ายเข้ามาทั้งหมด คือ 1. ค่าเช่าที่ดินและบ้านในชุมชนมีราคาถูก (ร้อยละ 21.7) 2. ย้ายตามการสมรส (ร้อยละ 21.7 เท่ากับปัจจัยที่ 1) 3. ในบริเวณชุมชนมีที่ดินเป็นที่ว่างสามารถเข้ามาปลูกบ้านได้โดยไม่เสียค่าเช่า (ร้อยละ 17.7) 4. มีเพื่อนชักชวน (ร้อยละ 12.1) 5. เป็นบริเวณที่ใกล้กับแหล่งงาน (ร้อยละ 10.5) 6. ถูกไล่ออกจากชุมชนแออัดเก่า (ร้อยละ 6.6) 7. ย้ายตามบิดามารดา (ร้อยละ 5.7) และ 8. การที่บ้านเดิมซึ่งเช่าอยู่ถูกไฟไหม้แล้วเจ้าของบ้านไม่อนุญาตให้เช่าอยู่อีกต่อไป (ร้อยละ 4.0)

ในการศึกษาค้นคว้านี้ได้แบ่งช่วงเวลาในการศึกษาออกเป็น 4 ช่วงเวลา เนื้อหาจะสามารถเห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน และหลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลได้ผลดังนี้คือ ช่วงที่ 1 (ก่อน พ.ศ. 2503-พ.ศ. 2503) ครัวเรือนตัวอย่างในชุมชนศึกษามีการย้ายเข้ามาถึง 70 ครัวเรือน จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 108 ครัวเรือน ทั้งนี้เป็นการย้ายเข้ามาตามการสมรสมากที่สุด รองลงมาคือ เนื่องจากค่าเช่าราคาถูก เป็นที่ว่างไม่เสียค่าเช่า ญาติชักชวนและชายที่ดินเก่าแล้วมาซื้อที่ดินใหม่ในราคาถูก ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2504-พ.ศ. 2513) มีครัวเรือนย้ายเข้ามา 39 ครัวเรือน ซึ่งเป็นที่เฝ้าสังเกตว่า การย้ายเข้ามาในช่วงนี้ไม่ได้เป็นเพราะย้ายตามการสมรสดังเดิม แต่กลับจะไปมาตรงเหตุผลที่ว่าค่าเช่าราคาถูกมากที่สุด ทั้งนี้ เป็นเพราะการที่เจ้าของที่ดินที่อยู่ใกล้กับแหล่งงานหรือย่านพาณิชย์กรรมแบ่งที่ดินให้ประชาชนที่เข้ามาหางานทำเช่า เพื่อที่จะสามารถไปทำงานได้สะดวก ซึ่งเป็นการดีกว่าที่จะปล่อยให้ประชาชนเหล่านี้ทำการบุกรุกเข้ามา ช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2514-พ.ศ. 2523) การย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัดที่ศึกษาก็ยังคงมีอยู่ แต่ก็จัดว่าน้อยมาก ทั้งนี้เนื่องจากที่ดินในบริเวณชุมชนมีการใช้พื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยเกือบเต็มพื้นที่ชุมชนแล้ว แต่อย่างไรก็ตามในช่วงนี้ผู้ที่เข้ามาอาศัยอยู่ใหม่จะเป็นผู้ที่เข้ามาทำการบุกรุกในพื้นที่ว่างซึ่งมีเนื้อที่ไม่มากนัก แต่ก็ยังพอที่จะทำการปลูกบ้านอาศัยได้ ช่วงนี้มีครัวเรือนที่เข้ามาใหม่เพียง 8 ครัวเรือนเท่านั้น ช่วงที่ 4 (ปี พ.ศ. 2523-ปัจจุบัน) ในช่วงนี้มีการย้ายเข้ามาใหม่

8 คริวเรือนเช่นเดียวกับช่วงที่ 3 ทั้งนี้เป็นการเข้ามาเช่าห้องว่างที่เจ้าของบ้านเดิมแบ่งกันห้องที่ตนอาศัยอยู่ก่อนแล้วให้เช่า แต่ก็มีบางส่วนที่เข้ามาเนื่องจากการสมรสกับคู่สมรสที่อยู่ภายในชุมชนก่อนแล้ว และจึงได้ทำการแบ่งแยกห้องภายในบ้านเดิมของตนเองเพื่ออยู่อาศัยกับคู่สมรสเป็นครอบครัวใหม่ (ดูตารางที่ 26 และผนวก ง.)

ตารางที่ 26. แสดงปัจจัยที่ทำให้ครัวเรือน: เข้ามาอยู่ในชุมชนแออัด

ลักษณะข้อมูล	เกิด ที่นี่	เงินที่ว่าง ไม่เสีย ค่าเช่า	ค่าเช่า ราคา ถูก	ใกล้ แหล่งงาน	ญาติ ซีกบ้าน	เพื่อน ซีกบ้าน	ย้ายตาม การสมรส	ย้ายตาม บิดา มารดา	ขายที่ดิน เก่าแล้ว มาซื้อใหม่ ราคาถูก	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
ชุมชนเกิดศึกษา										
ช่วงที่ 1	38 (35.2)	12 (11.1)	14 (13.0)	10 (9.3)	2 (1.9)	9 (8.3)	16 (14.8)	5 (4.6)	2 (1.9)	108 (100.0)
ช่วงที่ 2	7 (15.2)	8 (17.4)	10 (21.7)	2 (4.3)	3 (6.5)	4 (8.7)	7 (15.2)	3 (6.5)	2 (4.3)	46 (100.0)
ช่วงที่ 3	5 (11.7)	2 (16.7)	0 (0)	1 (8.3)	0 (0)	1 (8.3)	2 (16.7)	0 (0)	1 (8.3)	12 (100.0)
ช่วงที่ 4	3 (27.3)	1 (9.1)	3 (27.3)	1 (9.1)	0 (0)	1 (9.1)	2 (18.2)	0 (0)	0 (0)	11 (100.0)
รวม	53 (29.8)	23 (14.0)	27 (15.2)	14 (7.8)	5 (2.7)	15 (8.3)	27 (19.1)	8 (4.4)	5 (2.7)	177 (100.0)

บทที่ 5

สรุปผล ภูมิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ครั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาลักษณะของชุมชนแออัดในเขตพระนครที่สำคัญ 3 ประการ คือ ประวัติความเป็นมาและลักษณะทั่วไปของชุมชนแออัด ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชาชนเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด และลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัด โดยวิธีการออกสำรวจภาคสนามเพื่อศึกษาดำเนินการที่ตั้งของบ้านในแต่ละชุมชนและปี พ.ศ. ที่ประชาชนเข้ามาสร้างบ้านที่อยู่อาศัยขึ้น ตลอดจนถึงลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของครัวเรือนและหัวหน้าครัวเรือนในแต่ละชุมชนแออัด ที่เลือกให้เป็นตัวอย่างในการศึกษา 6 ชุมชน คือ ชุมชนท่าวัง ชุมชนวัดเทพธิดาราม ชุมชนศิริอัมมาตย์ ชุมชนกรมวังพระสมมุติ ชุมชนมีสยิดจักรพงษ์ และชุมชนป้อมมหากาฬ ประกอบกับการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนในชุมชนแออัดดังกล่าวนี้ โดยใช้แบบสอบถามที่ได้สร้างขึ้นจำนวน 177 ครัวเรือน ในระหว่างเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน พ.ศ. 2532 แล้วนำมาวิเคราะห์ในรายละเอียดของประเด็นที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1. ลักษณะของครัวเรือน 2. ลักษณะของหัวหน้าครัวเรือน และ 3. ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัด

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 ลักษณะของครัวเรือน

ชุมชนแออัดที่ทำการศึกษาทั้งหมดโดยเฉลี่ยทุกชุมชน มีสมาชิกเฉลี่ยต่อครัวเรือนใกล้เคียงกัน คือ ประมาณ 4-5 คน ทั้งนี้ค่าเฉลี่ยของชุมชนเก่าและชุมชนใหม่ที่ศึกษาไม่มีความแตกต่างกันของจำนวนสมาชิกในครัวเรือน

ครัวเรือนตัวอย่างในชุมชนที่ศึกษาทุกชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวเดี่ยวคิดเป็นร้อยละ 73.3 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด ที่เหลือเป็นครอบครัวขยาย ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นครอบครัวที่มีครอบครัวอื่นมาอาศัยอยู่ด้วย 1 ครอบครัวมากที่สุด

5.1.2 ลักษณะของหัวหน้าครัวเรือน

หัวหน้าครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษาของแต่ละชุมชน มีอายุเฉลี่ย 45.5 ปี โดยหัวหน้าครัวเรือนในชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ มีอายุโดยเฉลี่ยมากที่สุด คือ 48.7 ปี รองลงมาคือ หัวหน้าครัวเรือนในชุมชนกรมวังพระสมมุติ ชุมชนศิริอำมาตย์ ชุมชนวัดเทพธิดาราม ชุมชนท่าวัง และชุมชนป้อมมหากาฬ มีอายุโดยเฉลี่ย 47.4, 46.4, 45.5, 43.8 และ 42.0 ปี ตามลำดับ ซึ่งหากพิจารณาจากชุมชนใหม่หรือเก่าที่ศึกษาแล้ว จะสังเกตได้ว่า อายุของหัวหน้าครัวเรือน ทั้งชุมชนเก่าและใหม่มีความแตกต่างกันมาก

หัวหน้าครัวเรือนในชุมชนที่ศึกษาโดยเฉลี่ยแล้วจะเป็นผู้ที่เกิดในชุมชนที่อาศัยอยู่ในปัจจุบันนี้มากที่สุด ส่วนผู้ที่ย้ายมาจากที่อื่นจะเป็นผู้ที่ย้ายมาจากชุมชนแออัดอื่นในกรุงเทพมหานครมากที่สุด รองลงมาคือ ย้ายมาจากต่างจังหวัด และน้อยที่สุดคือ ย้ายมาจากบริเวณอื่นในกรุงเทพมหานครที่ไม่ใช่ชุมชนแออัด ชุมชนท่าวังและกรมวังพระสมมุติ หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่อาศัยในชุมชนมาตั้งแต่เกิด ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ หัวหน้าครัวเรือนจะเป็นที่ย้ายมาจากชุมชนแออัดแห่งอื่นในกรุงเทพมหานครมากกว่าชุมชนอื่น ๆ ที่ศึกษา ส่วนชุมชนวัดเทพธิดาราม และศิริอำมาตย์ หัวหน้าครัวเรือนจะเป็นที่ย้ายมาจากต่างจังหวัดเป็นส่วนใหญ่

อาชีพของหัวหน้าครัวเรือนในระยะเริ่มแรกที่ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัดนั้น คือ อาชีพรับจ้างทั่วไป และค้าขายมากที่สุด คิดเป็นครึ่งหนึ่งของหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมดที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากในระยะเริ่มแรกนี้ ผู้อยู่อาศัยในชุมชนใหม่ไม่สามารถหาทิศทางในอาชีพอย่างอื่นได้ เมื่ออยู่นานเข้าจึงมองเห็นช่องทางในการประกอบอาชีพอื่นตามมาในปัจจุบัน ทั้งนี้หัวหน้าครัวเรือนที่ทำงานจะทำงานตลอดทั้งปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 76.7 ของผู้ทำงานทั้งหมด ส่วนรายได้ของหัวหน้าครัวเรือนในปัจจุบันนี้จะเห็นว่ามีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 3,548.70 บาท ซึ่งเป็นรายได้ปานกลางค่อนข้างสูง ทั้งนี้เป็นผลมาจากได้งานประจำทำมานานหรือมีทิศทางในการประกอบอาชีพที่ดี เช่น ค้าขายหรือขับรถรับจ้าง เป็นต้น ในกรณีของสถานที่ประกอบอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนที่ศึกษานั้น ในช่วงแรก ๆ ที่เข้ามาอาศัยในชุมชนแออัด ผู้ที่ทำงานมักจะทำงานนอกชุมชนของตัวเองมากที่สุด เนื่องจากการชักชวนของเพื่อนฝูงหรือการประกาศ รับคนงานใกล้ ๆ บ้าน ซึ่งแม้ว่าจะได้รับค่าจ้างถูกก็ดีกว่าที่ไม่มีงานทำเลย ต่อมาเมื่อสามารถหางานที่อยู่ใกล้ ๆ กับชุมชนของตนเนื่องจากความคุ้นเคย จึงสามารถหางานทำบริเวณใกล้ ๆ กับชุมชนของตนเองได้ ซึ่งการเดินทางไปทำงานนั้นมักจะใช้วิธีการเดินไปทำงานเป็นส่วนใหญ่ หรืออาจนั่งรถประจำทาง เพราะการเลือกเข้าไปอยู่ในชุมชนแออัดของประชาชน จะ

เลือกเข้าไปอยู่ในบริเวณศูนย์กลางเศรษฐกิจที่มีการคมนาคมสาธารณะสะดวกอยู่แล้ว อีกทั้งยังเสียเงินค่าเดินทางไม่มากนักหรืออาจจะไม่เสียเลยหากทำงานที่บ้าน ในบริเวณชุมชนของตนเองหรือไม่ไกลจากชุมชนของตนเองมากนักก็ใช้วิธีการเดินทางไปทำงาน

5.1.3 ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัด

จากการศึกษาถึงลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดพบว่า มีลักษณะการขยายตัวใน 2 ลักษณะ คือ การขยายตัวโดยการเพิ่มพื้นที่ในชุมชนแออัดและการขยายตัวโดยการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในชุมชนแออัด ดังมีผลสรุปของการขยายตัวดังนี้

ก) ลักษณะของการขยายตัวโดยการเพิ่มพื้นที่ภายในชุมชนแออัด

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาออกเป็น 4 ช่วงเวลา เพื่อที่จะได้เห็นถึงลักษณะการขยายตัวได้อย่างชัดเจน คือ ช่วงที่ 1 ก่อนปี พ.ศ. 2503 ถึง พ.ศ. 2503 ช่วงที่ 2 ปี พ.ศ. 2504 ถึง พ.ศ. 2513 ช่วงที่ 3 ปี พ.ศ. 2514 ถึง พ.ศ. 2523 และช่วงที่ 4 พ.ศ. 2524 ถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจในชุมชนแออัดที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา โดยใช้แผนที่การใช้ที่ดินและที่ตั้งของบ้านในชุมชนที่จัดทำโดยกองผังเมืองสำนักงานปลัดกรุงเทพมหานครเป็นต้นแบบ เข้าไปทำการตรวจสอบถึงการเปลี่ยนแปลงของการใช้ที่ดินและการขยายตัวบ้านภายในชุมชนแออัดแต่ละชุมชน พบว่า ในช่วงเวลาแรกมีจำนวนบ้านในชุมชนทั้งหมด 274 หลัง ต่อมาในช่วงที่ 2 จำนวนบ้านเพิ่มขึ้นอีก 115 หลัง จะเห็นได้ว่าในช่วงที่ 2 ซึ่งเป็นช่วงของการเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติใช้ ซึ่งในช่วงนี้มุ่งเน้นโครงการพัฒนาขั้นพื้นฐานเพื่อรองรับความเจริญทางเศรษฐกิจในเมืองหลวงของประเทศ จึงทำให้เกิดการหลั่งไหลของแรงงานเข้ามาอยู่ เพื่อหางานทำในกรุงเทพมหานคร

ในบรรดาชุมชนต่าง ๆ ที่ทำการศึกษากลุ่มหนึ่ง ชุมชนท่าวังและชุมชนป้อมมหากาฬ มีการขยายตัวของพื้นที่ในชุมชนแออัดเฉพาะช่วงที่ 1 และ 2 เท่านั้น เนื่องจากมีการขยายตัวเต็มพื้นที่หมดแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนท่าวัง มีการใช้พื้นที่ภายในชุมชนเพื่อการอยู่อาศัยจำนวนร้อยละ 96.1 ของพื้นที่ทั้งหมดภายในชุมชน แต่ในชุมชนอื่น ๆ การขยายตัวเป็นไปอย่างต่อเนื่องทุกช่วง แต่ก็มีความลดน้อยลงตามลำดับ เนื่องจากมีการใช้พื้นที่ใน

ชุมชนเต็มหมดแล้ว หากพิจารณาทุกชุมชนที่ทำการศึกษารวมกัน จะเห็นได้ว่าร้อยละ 61.7 เป็นชุมชนดั้งเดิม ต่อมา มีการขยายตัวเพิ่มขึ้นของบ้านในชุมชนอีกร้อยละ 26.0 และลดน้อยลงมาในช่วงที่ 3 และ 4 ร้อยละ 6.8 และ 5.5 ตามลำดับ

การเพิ่มขึ้นของบ้านในชุมชนแออัดในแต่ละช่วงเวลานั้น ใน ช่วงเวลาที่ 1 มีการเกิดขึ้นของบ้านในชุมชนทำวังหนาแน่นมากที่สุด เพราะเป็นชุมชนเก่าแก่ อีกทั้งเป็นบ้านเก่าที่ได้รับมรดกตกทอดและเช่าช่วงกันมาตามลำดับ ในช่วงที่ 2 ชุมชนที่มีการขยายตัวโดยมีการสร้างบ้านเรือนเพิ่มมากขึ้นที่สุด คือ ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ เนื่องจากในช่วงนี้มีย่านการค้าเกิดขึ้น คือ ย่านการค้าบางลำภู ประชาชนจึงพากันอพยพเข้าไปขอเช่าที่เพื่อสร้างบ้านกันอย่างมากมาย ในช่วงที่ 3 และ 4 ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ก็ยังคงมีการขยายตัวของบ้านในชุมชนเพิ่มขึ้นอีก ก็เพราะเหตุผลเดียวกันกับช่วงที่ 2 และในขณะที่เดียวกับชุมชนป้อมมหากาฬก็เริ่มมีการบุกรุกที่ดินเพื่อสร้างบ้านอยู่อาศัยในช่วงที่ 2-4 เช่นเดียวกับกับชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ แต่มีเหตุผลของการเข้ามาต่างกันก็คือ เป็นที่ว่างสามารถเข้ามาปลูกบ้านได้โดยไม่เสียค่าเช่า และใกล้กับแหล่งงาน คือ สามารถขึ้นรถประจำทางไปทำงานได้อย่างสะดวก

ในการเข้าไปอาศัยในบริเวณชุมชนแออัดของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษาทั้งหมดนี้ จะเป็นการเข้าไปเช่าที่ดินเพื่อปลูกบ้านอยู่อาศัยมากที่สุดของลักษณะการครอบครองทั้งหมดในจำนวนนี้เป็นการเช่าที่ดินของเอกชนและวัด ในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน มีบางส่วนของเช่าที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ในระยะหลัง ๆ นี้ทุกชุมชน ยกเว้นชุมชนกรมวังพระสมมุติ มีการเช่าช่วงในการอยู่อาศัยตลอดเวลา แต่ก็ไม่มีสิทธิ์ในที่ดินซึ่งเป็นที่เช่าจากบุคคลอื่น ซึ่งในการเช่าช่วงนี้เป็นการเช่าช่วงเพื่อสิทธิ์ในการครอบครองบ้านเท่านั้น แต่ก็ยังคงต้องเสียค่าเช่าให้แก่เจ้าของที่ดินตลอดทุก ๆ เดือน แต่ก็เสียในราคาถูก เฉลี่ยแล้วประมาณ 152.28 บาทต่อเดือน

จากการเข้าไปทำการสำรวจภาคสนามถึงการขยายตัวของชุมชนแออัดที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา โดยใช้แผนที่ใช้ที่ดินของกองผังเมือง สำนักงานปลัดกรุงเทพมหานคร เป็นแผนที่ต้นฉบับพบว่า ในช่วงที่ 1 และช่วงที่ 2 นั้น การขยายตัวของชุมชนจะเป็นลักษณะของการขยายตัวเป็นแนวตามเส้นทางเดินเข้าไปในชุมชน เนื่องจากต้องการความสะดวกสบายในการเดินเข้าออกในชุมชน แต่พอถึงช่วงที่ 3 และช่วงที่ 4 ลักษณะของการขยายตัวกลับเป็นไปในลักษณะกระจัดกระจายไร้ทิศทาง กล่าวคือ จะขยายตัวไปตามบริเวณที่ว่างซึ่งพอจะปลูกบ้านได้ในชุมชน แล้วแต่ความพอใจของผู้ที่เข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนใหม่ว่าต้องการจะปลูกบ้านบริเวณใด

ซึ่งต่อมาประชาชนคนอื่น ๆ ก็จะมาสร้างบ้านใหม่จนเต็มพื้นที่จนไม่สามารถสร้างบ้านได้อีกภายในบริเวณชุมชน จึงจะหยุดการขยายตัวของพื้นที่ แต่จะกลับกลายเป็นการขยายตัวของ ประชาชน โดยการเกิดใหม่ภายในชุมชน เพิ่มความแออัดแทนที่

ข) ลักษณะการขยายตัวโดยการเพิ่มประชากรในชุมชนแออัด

จากการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนที่เลือกให้เป็นตัวอย่างในการศึกษาทั้งหมด 177 ครัวเรือน จากครัวเรือนทั้งหมด 444 ครัวเรือน จากชุมชนแออัดในเขตนคร 6 ชุมชน พบว่า ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดนี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่เข้ามาอยู่ในชุมชนแออัดในช่วงที่ 1 มากที่สุด เนื่องมาจากชุมชนแออัดในแต่ละชุมชนที่ศึกษามีความเป็นมาของชุมชนที่ยาวนาน ซึ่งแต่เดิมเป็นบริเวณที่พักอาศัยของประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นอย่างไม่แออัดมากนัก แต่พอถึงช่วงที่ 2 ก็มีการเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชนมากขึ้น เนื่องจากการมีแหล่งงานเกิดขึ้นในกรุงเทพมหานครอย่างมากมาย ประกอบกับในส่วนภูมิภาคของประเทศไทยมีสภาพภูมิอากาศที่แห้งแล้ง ทำการเกษตรไม่ได้ผล จึงมีประชาชนอพยพเข้ามาหางานทำและพยายามหาที่อยู่อาศัยเพื่อตั้งรกรากในบริเวณใกล้แหล่งงาน ซึ่งแต่เดิมบริเวณชุมชนแออัดนี้ เจ้าของที่ดินแบ่งที่ดินให้เช่าปลูกบ้าน แต่ในเวลาต่อมาเจ้าของที่ดินเหล่านี้ขาดการเอาใจใส่ดูแลก็จะมีการบุกรุกเข้ามาอยู่และกลายเป็นสภาวะความแออัดไปในที่สุด

ในการเพิ่มขึ้นของประชาชนในชุมชนแออัดในแต่ละบริเวณ ย่อมมีสาเหตุที่แตกต่างกันออกไป แต่จากการศึกษาครั้งนี้ได้พบปัจจัยที่ทำให้ประชาชนย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัดในแต่ละชุมชน คือ ค่าเช่าที่ดินและบ้านราคาถูก ย้ายตามการสมัคร สามารถเข้ามาปลูกบ้านได้โดยไม่เสียค่าเช่า มีเพื่อนชักชวน อยู่ใกล้กับแหล่งงาน ถูกไล่รื้อจากชุมชนเก่า ย้ายตามบิดามารดา และการที่บ้านเดิมซึ่งเช่าอยู่

การเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัดของครัวเรือนในชุมชนที่ศึกษา 6 ชุมชน จะเป็นการย้ายเข้ามาพร้อมกับครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ร้อยละ 56.3 ของการย้ายเข้ามาทั้งหมดใน ขณะที่การเข้ามาอาศัยแต่เพียงลำพังหรือมาพร้อมกับเพื่อนบ้านจะมีน้อยมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากการเข้ามาพร้อมกันทั้งครอบครัวเป็นการทำให้หัวหน้าครอบครัวหมดความกังวลใจและสามารถดูแลได้ทั่วถึง อีกทั้งยังสามารถช่วยกันทำงานเพื่อเพิ่มพูนรายได้มากขึ้น

ปัจจัยที่สำคัญที่สุดซึ่งทำให้หัวหน้าครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษาขงแต่ ละชุมชนเลือกเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัด ส่วนใหญ่แล้วมีลักษณะคล้ายกันคือ ใกล้เคียงงาน ข้ายตาม การสมัคร และค่าเช่าราคาถูก โดยเฉพาะในปัจจัยแรกคือ การที่ชุมชนแออัดของคนกับแหล่งงาน นั้น หากพิจารณาจากแผนที่แสดงลักษณะการใช้ที่ดินที่ผู้วิจัยได้จัดทำขึ้น คือ ในปี พ.ศ.2501 พ.ศ.2516 และ พ.ศ.2532 จะเห็นได้ชัดเจนว่าบริเวณที่นักอาศัยในหลายพื้นที่ของเขตพระนคร ได้กลายเป็นย่านพาณิชย์กรรม และอุตสาหกรรม รวมทั้งการบริการต่าง ๆ จึงทำให้ประชาชนเป็น จำนวนมาก เข้ามาอาศัยอยู่ภายในชุมชนแออัดที่สามารถเข้าไปอยู่ได้ทั้งการเช่าที่ดินเพื่อปลูกบ้าน เช่าช่วงบ้านเพื่ออยู่อาศัย หรือบุกรุกเข้ามาอาศัย ซึ่งทุกลักษณะก็จะมีเหตุผลที่คล้าย ๆ กัน คือ บริเวณชุมชนแออัดเหล่านี้ใกล้กับแหล่งงานนั่นเอง

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ทั้งการ ขยายตัวโดยการเพิ่มพื้นที่ภายในชุมชนแออัด และการเพิ่มจำนวนประชากรภายในชุมชน พบว่า การเพิ่มขึ้นของพื้นที่ภายในชุมชนแออัดนั้น ได้มีการเข้ามาอาศัยอยู่ของประชาชนอยู่ก่อนแล้ว คือ ช่วงก่อน พ.ศ.2503 ถึง พ.ศ.2503 ต่อมาในช่วง พ.ศ.2504 ถึง พ.ศ.2513 พ.ศ.2514 ถึง พ.ศ.2523 และพ.ศ.2524 ถึงปัจจุบัน ก็มีการขยายตัวของการใช้ที่ดินภายใน ชุมชนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ทว่าจำนวนบ้านซึ่งเพิ่มขึ้นในแต่ละช่วงเวลากลับลดลงตามลำดับ ที่เห็น เช่นนี้เนื่องมาจากการใช้พื้นที่ในการอยู่อาศัยเต็มทุกบริเวณของชุมชนจนไม่มีพื้นที่ซึ่งจะขยายตัวไป ได้อีก ทั้งนี้การขยายตัวตั้งแต่ช่วงที่ 2 เป็นต้นมาจะเป็นการขยายตัวโดยไม่มีรูปแบบที่แน่นอน ซึ่ง ถือว่าเป็นลักษณะโดยทั่วไปของการขยายตัวในชุมชนแออัด กล่าวคือ ในย่านที่เป็นชุมชนแออัดอยู่ ก่อนแล้ว หากมีที่ว่างพอที่จะเข้าไปอยู่บ้านนักอาศัยก็จะมีประชาชนผู้ไร้ที่อยู่อาศัย เข้าไปอยู่ทันที

การขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนครที่ทำการศึกษานี้ ส่วนใหญ่จะเป็นการขยายตัวไป ในบริเวณที่เช่าของเอกชน วัด และราชการ ซึ่งมีทั้งเช่าบ้านและเช่าที่ดินเพื่อปลูกบ้าน บริเวณ เหล่านี้เป็นบริเวณที่ใกล้กับแหล่งงาน (ประภาภัทร, 2527 ; 10, การเคหะแห่งชาติ, 2524 ; 50, อุดิน, 2522 ; 392 และ Kearns, 1979 ; 596-597) นอกจากนี้การขยายพื้นที่ใน ชุมชนแออัดดังกล่าวจะขยายตัวโดยการบุกรุกที่ดินของเอกชน วัด และราชการ ซึ่งถูกปล่อยทิ้งให้ ว่างเปล่าขาดการดูแล ซึ่งบางที่ดินเหล่านี้อาจอยู่ใกล้กับชุมชนแออัดเก่า พอมีการเข้ามาอาศัย ของประชาชนจนเต็มพื้นที่ ก็จะกลับกลายเป็นชุมชนเดียวกันกับชุมชนดั้งเดิม สอดคล้องกับแนวคิด

ของ Abrams, 1964 ; 14 อ้างถึงใน Aiken, 1981 ; 158-159, Esa, 1971 ; 100-101 อ้างถึงใน Aiken, 1981 ; 167, สมพงษ์, 2527 ; 119 และ Keles, 1971 ; 104 อ้างถึงใน Smith, 1976 ; 233

นอกจากนี้รูปแบบการขยายตัวของชุมชนแออัดที่ศึกษานับ จะเป็นการเช่าช่วงจากผู้เช่าอาศัยอยู่ก่อนแล้ว โดยผู้ที่เข้ามาใหม่ยินยอมเสียเงินค่าตอบแทนให้กับผู้ที่อาศัยอยู่เดิมตามแต่จะตกลงกัน แต่ผู้มาอยู่ใหม่ต้องเสียค่าเช่าให้กับเจ้าของบ้านหรือเจ้าของที่ดินเหมือนกับผู้เช่ารายก่อน ซึ่งสอดคล้องกับ Smith, 1976 ; 233

ลักษณะการขยายตัวอีกประการหนึ่งที่สามารถพบได้ในชุมชนที่ศึกษา คือ การขยายตัวโดยการเพิ่มขนาดของประชากรภายในชุมชนเดิม ซึ่งจะเป็นการอพยพมาจากแหล่งใกล้เคียง อพยพจากเขตชานเมืองและถิ่นอื่น รวมถึงการเพิ่มขนาดประชากรโดยการเกิดใหม่ภายในชุมชนนั้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Drift, 1923 ; 98 อ้างถึงใน Aiken, 1981 ; 166, Kaye, 1960 ; 136, Ulack, 1980 ; 547, Samaj, 1958 ; 202, ณัฐชัย, 2524 ; 34, Susan and Others, 1972 ; 133 อ้างถึงใน การเคหะแห่งชาติ, 2524 ; 65, Martin, 1972 ; 16, Lewis, 1976 ; 112, Hamington, 1962 ; 88 ปรีชา, 2526 ; 35 และ สมพงษ์, 2527 ; 64

สำหรับปัจจัยของการทำให้ประชาชนเลือกเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัดในเขตมหรนคร กรุงเทพมหานครนั้น ปรากฏว่าเป็นไปตามที่นักสังคมวิทยาของประเทศไทยและต่างประเทศกล่าวไว้ 5 ประการ คือ ประการแรก บริเวณดังกล่าวเป็นที่ว่างเปล่าซึ่งไม่มีการใช้ให้เกิดประโยชน์ จึงทำให้ประชาชนมาบุกรุกพื้นที่เหล่านี้ (ณัฐชัย, 2524 ; 38, วิญญู, 2519 ; 140-142, สมชาย, 2522 ; 85, ไพบูลย์, 2518 ; 193, จักรกฤษณ์, 2524 ; 201 และศรีฟ้า, 2527 ; 8) ประการที่สอง เนื่องจากบริเวณนั้น ๆ มีที่ดินซึ่งมีค่าเช่าราคาถูกเหมาะสมแก่สภาพเศรษฐกิจของเขา (ณัฐชัย, 2524 ; 37, สมชาย, 2522 ; 23, สมสุข, 2526 ; 68, Seeley, 1959 ; 471, Northam, 1979 ; 334, กองผังเมือง, 2523 ; 43 และ 2525 ; 51-52, Aiken, 1981 ; 172 และ Smith, 1976 ; 233) ประการที่สาม เนื่องจากบริเวณดังกล่าวนี้อยู่ใกล้แหล่งงานหรือที่ทำงาน เพราะจะได้ประหยัดค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปทำงานหรือโอกาสจะหางานทำได้ง่าย (Alan, 1972 ; 197 อ้างถึงใน วิยะดา, 2528 ; 21,

ชี้ขึ้น, 2525 ; 154, Northam, 1971 ; 334, Samaj, 1958 ; 209, จักรกฤษณ์, 2518 ; 201, ชิตติยา, 2522 ; 82, Abrams, 1964 ; 108-109, Martin, 1973 ; 18, โสภณ, 2528 ; 91 และ กองผังเมือง, 2525 ; 45-46) ประการที่สี่ การที่มีญาติพี่น้องหรือเพื่อนฝูงที่รู้จักกันชักชวนให้เข้ามาอาศัยอยู่ด้วย (กองผังเมือง, 2525 ; 42-49, การเคหะแห่งชาติ, 220 ; 9, Ulack, 1948 ; 546 และ Hollstiener, 1975 ; 211) ประการที่ห้า เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีการคมนาคมขนส่งสาธารณะสะดวก ทำให้ผู้มีรายได้น้อยในชุมชนแออัดซึ่งไม่มียานพาหนะของตนเองในการเดินทางไปทำงานได้ใช้บริการ (สมชาย, 2525 ; 23 และ Northam, 1979 ; 334)

ในส่วนของผู้วิจัยเองได้ทำการศึกษาและค้นพบว่ามีปัจจัยอื่นอีก 3 ประการ ที่ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนแออัด คือ การย้ายเข้ามาอยู่กับคู่สมรสซึ่งมีบ้านอยู่ในชุมชนแออัดมาก่อน การย้ายตามบิดามารดา และการถูกไล่รื้อที่จากชุมชนเดิม

5.3 ข้อเสนอแนะในการศึกษารั้งต่อไป

5.3.1 ปัญหาในการศึกษาและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตนครหลวง กรุงเทพมหานคร ได้พบปัญหาการเก็บข้อมูล เนื่องจากประชากรตัวอย่างไม่มีเวลาว่างพอที่จะให้ข้อมูลหรือคอยตอบคำถามจำนวนมากได้ เพราะต้องมาหากิน ประกอบกับประชากรตัวอย่างไม่มีความคุ้นเคยกับผู้วิจัย ไม่อยากจะให้ข้อมูลต่าง ๆ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะว่า ถ้าจะมีการศึกษาเกี่ยวกับชุมชนแออัดในครั้งต่อไป ผู้ศึกษาคควรจะไปทำความคุ้นเคยกับประชากรในชุมชนก่อนแล้วจึงเก็บข้อมูลภายหลัง ซึ่งจะทำให้เป็นไปได้อย่างดีหรืออาจใช้วิธีจ้างผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปเป็นผู้นำทางไปเก็บข้อมูลก็ได้ น่าจะทำให้ประชากรตัวอย่างให้ความร่วมมือ ดีกว่าการเข้าไปเก็บข้อมูลแต่เพียงลำพัง

5.3.2 ข้อเสนอแนะในการศึกษารั้งต่อไป

เนื่องจากการศึกษารั้งนี้ ได้ศึกษาเฉพาะลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดเท่านั้น ดังนั้น หากจะมีการศึกษารั้งต่อไปเกี่ยวกับชุมชนแออัดน่าจะ ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาและ

ความต้องการของประชาชนในชุมชนแออัด ตลอดถึงอัตราการเพิ่มของประชากรในชุมชนแออัด เพื่อจะได้นำผลมาใช้ในการวางแผนพัฒนา ต่อไป

5.3.3 ข้อเสนอแนะในการพัฒนาชุมชน

1) จากการที่ประชาชนย้ายเข้ามาอาศัยในชุมชนแออัดที่ศึกษา พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชาชนเข้ามาอาศัยในชุมชนแออัดประการหนึ่งคือ ญาติพี่น้องและเพื่อนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน เพราะเห็นว่ายังพอมีที่ว่างพอที่จะเข้ามาอาศัยอยู่ได้ ดังนั้น ทางฝ่ายพัฒนาชุมชนของสำนักงานเขตพระนคร ตลอดถึงผู้เกี่ยวข้องควรจะไปสำรวจดูว่าในชุมชนต่าง ๆ ที่ยังคงมีที่ว่างนั้น ถึงแม้จะน้อยแต่ก็ควรที่จะวางแผนพัฒนาที่ว่างเหล่านั้นให้ เป็นที่นักผ่อนหย่อนใจสำหรับชุมชนนั้น ๆ อีกทั้งยังสามารถป้องกันมิให้ประชาชนบุกรุกพื้นที่เพื่ออาศัยอีกต่อไป

2) ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดบางส่วนได้ขยายตัวไปในที่ของวัด และราชการซึ่งทำให้ว่างเปล่าอยู่ ดังนั้น เพื่อเป็นการป้องกันมิให้การขยายตัวของชุมชนแออัดทางผู้เกี่ยวข้องควรได้วางแผนสำรวจพื้นที่ซึ่งยังว่างเปล่าอยู่และควรพัฒนาพื้นที่เหล่านั้นให้เหมาะสมเพื่อป้องกันการขยายตัวของชุมชนแออัดอีกต่อไป

3) จากการศึกษาครั้งนี้พบว่า สภาพทางกายภาพของชุมชนป้อมมหากาฬ และชุมชนศิริอัมมาตย์บางส่วนมีสภาพทางกายภาพที่เลวกว่าชุมชนอื่น ๆ ดังนั้น หากทางสำนักงานเขตจะวางแผนพัฒนาควรมุ่งเน้นทางด้านกายภาพของชุมชนเหล่านี้ก่อน ซึ่งมีสภาพที่ดีกว่า

4) การศึกษานี้จะมีส่วนช่วยเพิ่มความรู้ความเข้าใจ ในเรื่องเกี่ยวกับชุมชนแออัดให้กับหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งหากหน่วยงานเหล่านั้นได้นำไปพิจารณาประกอบการวางแผนแล้ว น่าจะทำให้การปฏิบัติงานสามารถบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ผนวก ค

ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดศึกษา

ลักษณะข้อมูล	เกิดขึ้น	ย้ายเข้ามา	รวม
	จำนวนร้อยละ	จำนวนร้อยละ	จำนวนร้อยละ
<u>ท่าวัง</u>			
ช่วงที่ 1	14 (100.0)	15 (93.5)	29 (96.7)
ช่วงที่ 2	0 (0)	1 (6.5)	1 (3.3)
ช่วงที่ 3	0 (0)	0 (0)	0 (0)
ช่วงที่ 4	0 (0)	0 (0)	0 (0)
รวม ร้อยละ	14 (100.0)	15 (100.0)	30 (100.0)
<u>วัดเทพธิดาราม</u>			
ช่วงที่ 1	2 (40.0)	10 (62.5)	12 (57.1)
ช่วงที่ 2	3 (60.0)	6 (37.5)	9 (42.9)
ช่วงที่ 3	0 (0)	0 (0)	0 (0)
ช่วงที่ 4	0 (0)	0 (0)	0 (0)
รวม ร้อยละ	5 (100.0)	16 (100.0)	21 (100.0)

ลักษณะการขยายตัวของทุนแอดมิชชัน (ต่อ)

ลักษณะข้อมูล	เกิดขึ้น	ย้ายเข้ามา	รวม
	จำนวนร้อยละ	จำนวนร้อยละ	จำนวนร้อยละ
<u>ศิริอำนวยการ</u>			
ช่วงที่ 1	0 (0.0)	17 (68.8)	17 (60.7)
ช่วงที่ 2	1 (33.3)	7 (28.8)	8 (28.6)
ช่วงที่ 3	1 (33.3)	1 (4.0)	2 (7.1)
ช่วงที่ 4	1 (33.3)	0 (0)	1 (3.6)
รวม ร้อยละ	3 (100.0)	25 (100.0)	28 (100.0)
<u>กรมวังพระสมมติ</u>			
ช่วงที่ 1	4 (57.1)	6 (60.0)	10 (58.8)
ช่วงที่ 2	2 (28.6)	3 (30.0)	5 (29.4)
ช่วงที่ 3	1 (14.3)	1 (10.0)	2 (11.8)
ช่วงที่ 4	0 (0)	0 (0)	0 (0)
รวม ร้อยละ	7 (100.0)	10 (100.0)	17 (100.0)

ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดศึกษา (ต่อ)

ลักษณะข้อมูล	เกิดขึ้น	ย้ายเข้ามา	รวม
	จำนวนร้อยละ	จำนวนร้อยละ	จำนวนร้อยละ
<u>มีสียัดจักรพงษ์</u>			
ช่วงที่ 1	12 (75.0)	14 (38.9)	26 (50.0)
ช่วงที่ 2	0 (0)	17 (47.2)	17 (32.7)
ช่วงที่ 3	3 (18.8)	3 (2.8)	3 (7.7)
ช่วงที่ 4	1 (6.3)	4 (11.1)	5 (9.6)
รวม	16	36	52
ร้อยละ	(100.0)	(100.0)	(100.0)
<u>ป้อมมหากาฬ</u>			
ช่วงที่ 1	4 (75.0)	9 (42.9)	15 (51.7)
ช่วงที่ 2	1 (12.5)	5 (23.8)	6 (20.7)
ช่วงที่ 3	0 (0)	4 (19.0)	4 (13.8)
ช่วงที่ 4	1 (12.5)	3 (14.3)	4 (13.8)
รวม	8	21	29
ร้อยละ	(100.0)	(100.0)	(100.0)

ผนวก ง

ปัจจัยที่ทำให้หัวหน้าครัวเรือนเลือกเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด

ลักษณะข้อมูล	เกิด ที่นี่	เป็นที่ว่าง ไม่เสีย ค่าเช่า	ค่าเช่า ราคา ถูก	ใกล้ แหล่งงาน	ญาติ ซึกชวน	เพื่อน ซึกชวน	ย้ายตาม การสมัคร	ย้ายตาม บิดา มารดา	สายที่ดิน เก่าแล้ว มาซื้อใหม่ ราคาถูก	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
<u>ทำวัง</u>										
ช่วงที่ 1	14 (48.3)	2 (6.9)	2 (6.9)	3 (10.3)	0 (0)	2 (6.9)	6 (20.7)	0 (0)	0 (0)	29 (100.0)
ช่วงที่ 2	0 (0)	1 (100.0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (100.0)
ช่วงที่ 3	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)
ช่วงที่ 4	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)
รวม	14 (48.0)	3 (10.0)	2 (6.7)	3 (10.0)	0 (6.7)	2 (20.0)	6 (0)	0 (0)	0 (0)	30 (100.0)
<u>วัดเทพธิดาราม</u>										
ช่วงที่ 1	2 (16.7)	2 (16.7)	4 (33.3)	1 (8.3)	0 (0)	1 (8.3)	2 (16.7)	0 (0)	0 (0)	13 (100.0)
ช่วงที่ 2	3 (33.3)	0 (0)	3 (33.3)	1 (21.1)	0 (0)	0 (0)	2 (22.2)	0 (0)	0 (0)	0 (0)
ช่วงที่ 3	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)
ช่วงที่ 4	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)
รวม	5 (23.8)	2 (4.5)	7 (33.3)	2 (9.5)	0 (0)	1 (4.8)	4 (19.0)	0 (0)	0 (0)	21 (100.0)

ปัจจัยที่ทำให้หัวหน้าครัวเรือนเลือกเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด (ต่อ)

ลักษณะข้อมูล	เกิด ที่นี่	เป็นที่ว่าง ไม่เสีย ค่าเช่า	ค่าเช่า ราคา ถูก	ใกล้ แหล่งงาน	ญาติ ซึกชวน	เพื่อน ซึกชวน	ย้ายตาม การสมรส	ย้ายตาม บิดา มารดา	ขายที่ดิน เก่าแล้ว มาซื้อใหม่ ราคาถูก	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
<u>ศิริอำมาตย์</u>										
ช่วงที่ 1	0 (0)	7 (43.8)	1 (6.9)	1 (6.3)	2 (12.5)	2 (12.5)	0 (0)	3 (18.8)	0 (0)	16 (100.0)
ช่วงที่ 2	1 (12.5)	2 (25.0)	0 (0)	0 (0)	1 (12.5)	1 (12.5)	1 (12.5)	0 (0)	2 (25.0)	8 (100.0)
ช่วงที่ 3	1 (50.0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (50.0)	0 (0)	0 (0)	2 (100.0)
ช่วงที่ 4	1 (100.0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (100.0)
รวม	3 (11.1)	9 (33.3)	1 (3.7)	1 (3.7)	3 (11.1)	3 (11.1)	2 (7.4)	3 (11.1)	2 (7.4)	27 (100.0)
<u>กรมวังพระสมมุติ</u>										
ช่วงที่ 1	4 (40.0)	1 (10.0)	2 (20.0)	1 (10.0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (10.0)	1 (10.0)	10 (100.0)
ช่วงที่ 2	2 (40.0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (40.0)	1 (20.0)	0 (0)	0 (0)	5 (100.0)
ช่วงที่ 3	1 (50.0)	1 (50.0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (100.0)
ช่วงที่ 4	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)
รวม	7 (41.2)	2 (11.8)	2 (11.8)	1 (5.9)	0 (0)	2 (11.8)	1 (5.9)	1 (5.9)	1 (5.9)	17 (100.0)

ปัจจัยที่ทำให้หัวหน้าครัวเรือนเลือกเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด (ต่อ)

ลักษณะข้อมูล	เกิด ที่นี่	เป็นที่ว่าง ไม่เสีย ค่าเช่า	ค่าเช่า ราคา ถูก	ใกล้ แหล่งงาน	ญาติ ซีกชวน	เพื่อน ซีกชวน	ย้ายตาม การสมัคร	ย้ายตาม บิดา มารดา	ขายที่ดิน เก่าแล้ว มาซื้อใหม่ ราคาถูก	รวม
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)
<u>มัสยิดจักรพงษ์</u>										
ช่วงที่ 1	12 (46.2)	0 (0)	3 (11.5)	1 (3.8)	0 (0)	4 (15.4)	6 (23.1)	0 (0)	0 (0)	26 (100.0)
ช่วงที่ 2	0 (0)	2 (11.8)	6 (35.3)	1 (5.9)	2 (11.8)	0 (0)	3 (17.6)	3 (17.6)	0 (0)	17 (100.0)
ช่วงที่ 3	3 (75.0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (25.0)	0 (0)	0 (0)	4 (100.0)
ช่วงที่ 4	1 (20.0)	0 (0)	2 (40.0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (40.0)	0 (0)	0 (0)	5 (100.0)
รวม	16 (30.8)	2 (3.8)	11 (21.2)	2 (3.8)	2 (3.8)	4 (7.7)	12 (23.1)	3 (5.8)	0 (0)	52 (100.0)
<u>ป้อมมหากาฬ</u>										
ช่วงที่ 1	6 (40.0)	0 (0)	2 (13.3)	3 (20.0)	0 (0)	0 (0)	2 (13.3)	1 (6.7)	1 (6.7)	15 (100.0)
ช่วงที่ 2	1 (16.7)	3 (50.0)	1 (16.7)	0 (0)	0 (0)	1 (16.7)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	6 (100.0)
ช่วงที่ 3	0 (0)	1 (25.0)	0 (0)	1 (25.0)	0 (0)	1 (25.0)	0 (0)	0 (0)	1 (25.0)	4 (100.0)
ช่วงที่ 4	1 (25.0)	1 (25.0)	0 (0)	1 (25.0)	0 (0)	1 (25.0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	4 (100.0)
รวม	8 (27.6)	5 (17.2)	3 (10.3)	5 (17.2)	0 (0)	3 (10.3)	2 (6.9)	1 (3.4)	2 (6.9)	29 (100.0)

ภาคผนวก. ก

แบบสำรวจพื้นที่

ชุมชนแออัด เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

1. วันที่ออกสำรวจ _____ เดือน _____ พ.ศ. 2532
2. ชื่อชุมชน _____ แขวง _____
3. สถานที่ตั้ง ถนน _____ ซอย _____
 อาคารติดต่อกับ ทิศเหนือ ติดต่อกับ _____
 ทิศใต้ ติดต่อกับ _____
 ทิศตะวันออก ติดต่อกับ _____
 ทิศตะวันตก ติดต่อกับ _____
4. จำนวนหลังคาเรือน ประมาณ _____ หลังคาเรือน
5. จำนวนครอบครัวประมาณ _____ ครอบครัว ประชากรทั้งหมดรวม _____ คน
6. ขนาดที่ดินของชุมชน _____ ไร่ ตารางวา
7. ที่ดินในชุมชนนี้ เป็นแบบใด
 - ที่ดินของรัฐในความดูแลของหน่วยงาน _____ ไร่
 - ที่ดินของเอกชนคือ _____ ไร่
 - ที่ดินของวัดคือ _____ ไร่
 - ที่อื่นๆ (ระบุ) _____ ไร่
8. ประวัติความเป็นมาของชุมชนโดยสังเขป
 - ลักษณะการใช้ที่ดินเดิม ก่อนเป็นชุมชนแออัด _____
 - กลุ่มคนที่มาอาศัยกลุ่มแรกๆ มาจากจังหวัด _____ เชื้อชาติ _____
 ประกอบอาชีพ _____
 - เริ่มแรกชุมชนนี้มีประชาชนเข้ามาอาศัยประมาณ _____ ครอบครัว ประชาชน _____
 - ชาวชุมชนแออัดปัจจุบันอาจแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ๆ กี่กลุ่ม มาจากที่ใดบ้าง อาชีพอะไร?
 จำนวนกลุ่ม (ตามอายุของบ้าน) _____ กลุ่ม
 อาชีพของคนส่วนใหญ่คือ _____
 - อายุของชุมชนถึงปัจจุบัน _____ ปี

- การเปลี่ยนแปลงของชุมชนในช่วงเวลาต่างๆในด้านการขยายตัวของพื้นที่และประชากร
ช่วงก่อนปี 2503 _____

ช่วงปี พ.ศ. 2504 - พ.ศ. 2513 _____

ช่วงปี พ.ศ. 2514 - พ.ศ. 2523 _____

ช่วงปี พ.ศ. 2524 - ปัจจุบัน _____

9. ทางเข้าชุมชนมี _____ ทาง สภาพของทางเป็น _____

- ลาดยางมะตอย _____ ทาง คีอบริเวณ _____

- ลูกรัง _____ ทาง คีอบริเวณ _____

- สะพานไม้ _____ ทาง คีอบริเวณ _____

- สะพานคอนกรีต _____ ทาง คีอบริเวณ _____

10. ถนนที่ผ่านชุมชน มี _____ ไม่มี _____

- ถ้ามีเป็นถนนประเภท ถนนสายหลักชื่อถนน _____

ถนนสายรองชื่อถนน _____

11. ชุมชนนี้มีรถรับส่งผู้โดยสารหรือไม่ มี _____ ไม่มี _____

- ถ้ามีเป็นรถโดยสารประเภท _____

12. ในชุมชนนี้มีบริการสาธารณสุขหรือไม่

มี ระบุ _____

ไม่มี _____

13. ในชุมชนนี้มีไฟฟ้าใช้หรือไม่

มีลักษณะ _____

ไม่มี _____

14. ในชุมชนนี้มีน้ำประปาหรือไม่
 มี ลักษณะ _____
 ไม่มี ใช้น้ำจาก _____
15. ในชุมชนนี้มีท่อระบายน้ำหรือไม่
 มี ลักษณะ _____
 ไม่มี _____
16. ในชุมชนนี้มีถังขยะของกรุงเทพมหานครจัดบริการไว้หรือไม่
 มี ลักษณะ _____
17. ประชาชนในชุมชนนี้ใช้วิธีการกำจัดขยะโดยวิธีใด _____
18. ในชุมชนนี้มีปัญหาเรื่องน้ำค้ำหรือไม่, เพียงใด _____
19. ในชุมชนนี้มีร้านค้าภายในชุมชนกี่แห่ง _____
20. โรงเรียนในรัศมีที่ใกล้เคียง (ในรัศมี 1.5 กิโลเมตร)
 มี ระบุชื่อโรงเรียน _____
 ไม่มี _____
21. ในชุมชนนี้มีบริการโทรศัพท์หรือไม่
 มี _____
 ไม่มี _____
22. ในชุมชนนี้มีคณะกรรมการชุมชนหรือไม่
 มี _____
 ไม่มี _____
- _____

ลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

แผนการสอนแบบสอ.ภาค ๑

ลูกที่ ๒ ได้อยู่ในชุมชนแออัด คน

[illegible]

4. ก่อนที่ท่านจะเข้ามาอยู่ในชุมชนนี้ท่านเคยอยู่ที่ใดมาก่อน
 - 4.1 เกิดที่ _____
 - 4.2 ชุมชนแออัดแห่งอื่นในกรุงเทพมหานคร _____
 - 4.3 บริเวณอื่นแต่ไม่ใช่ชุมชนแออัด _____
 - 4.4 ต่างจังหวัด ระบุ อำเภอ _____ จังหวัด _____
5. ท่านเข้ามาอยู่ในชุมชนนี้ตั้งแต่ พ.ศ. _____
6. สาเหตุของการย้ายถิ่นมาอยู่ในชุมชนแออัดแห่งนี้
 - 6.1 ท่านย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัดแห่งนี้ เพราะ _____
 - 6.2 ท่านย้ายจากชุมชนแออัดแห่งอื่นมาอยู่ในชุมชนแออัดแห่งนี้ (ถามเฉพาะผู้ที่ย้ายจากชุมชนแออัดแห่งอื่นมาชุมชนแออัดแห่งนี้) เพราะ _____
7. ระบุปัจจัยที่สำคัญที่สุดซึ่งเป็นเหตุให้ท่านเข้ามาอาศัยในชุมชนแออัดแห่งนี้ _____
8. ท่านเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัดแห่งนี้พร้อมใคร _____

ลักษณะการครอบครองที่อยู่อาศัยและที่ดินของหัวหน้าครัวเรือน

9. ลักษณะบ้านซึ่งท่านอาศัยอยู่ปัจจุบันนี้เป็นของใคร
 - 9.1 เป็นเจ้าของเอง
 - 9.2 บุกรุก
 - 9.3 เช่า เสียค่าเช่า _____ บาท/เดือน
10. ลักษณะการถือครองที่ดินของท่านเป็นอย่างไร
 - 10.1 เป็นเจ้าของเอง
 - 10.2 บุกรุกของเอกชน
 - 10.3 บุกรุกที่ดินของกรุงเทพมหานคร
 - 10.4 บุกรุกจากหน่วยงานราชการอื่น
 - 10.5 เข้าจากเอกชน เสียค่าเช่า _____ บาท/เดือน
 - 10.6 เข้าจากหน่วยงานราชการ เสียค่าเช่า _____ บาท/เดือน
 - 10.7 เข้าจากวัด เสียค่าเช่า _____ บาท/เดือน

11. ลักษณะของบ้านที่อยู่อาศัย (ผู้สัมภาษณ์ใช้การสังเกต)
 - 11.1 ความกว้าง x ยาว โดยประมาณ (พื้นที่) _____ ตารางเมตร
 - 11.2 จำนวนชั้นของบ้านที่อยู่อาศัย _____ ชั้น
 - 11.3 วัสดุที่ใช้ทำหลังคาบ้าน
 - 11.3.1 สังกะสี
 - 11.3.2 กระเบื้อง
 - 11.3.7 เศษวัสดุเก่าที่จะหาได้
 - 11.4 วัสดุที่ใช้ทำฝายบ้าน
 - 11.4.1 ไม้
 - 11.4.2 ครึ่งปูนครึ่งไม้
 - 11.4.3 เศษวัสดุเก่าที่จะหาได้
 - 11.5 ลักษณะของบ้าน
 - 11.5.1 บ้านเดี่ยว
 - 11.5.2 บ้านที่ใช้ฝายบ้านร่วมกับเขตไม้ใช้ห้องแถว
 - 11.5.3 ห้องแถว

ลักษณะทางเศรษฐกิจของหัวหน้าครัวเรือน

12. ระบุอาชีพของท่านตอนที่ท่านย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนนี้ใหม่ๆ
 - 12.1 ไม่ได้ทำงาน
 - 12.2 รับจ้างทั่วไป
 - 12.3 ค้าขาย
 - 12.4 รับรถรับจ้าง
 - 12.5 ให้การบริการ
 - 12.6 ข้าราชการ
 - 12.7 ทำงานรัฐวิสาหกิจ
 - 12.8 ลูกจ้างประจำ
 - 12.9 ไม่ถาม (เกิดขึ้น)

13. สถานที่ทำงานของท่านตอนที่ท่านย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ๆ คือ
 - 13.1 ไม่ได้ทำงาน
 - 13.2 ทำงานที่บ้าน
 - 13.3 ทำนอกบ้านแต่ในชุมชนนี้
 - 13.4 นอกชุมชนแต่ในเขตกรุงเทพฯ
 - 13.5 ต่างจังหวัด
 - 13.9 ไม่ถาม (เกิดที่นี่)
14. ระยะทางจากบ้านถึงที่ทำงานเดิมของท่านตอนที่ท่านย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ๆ
 - 14.1 ไม่ได้ทำงาน
 - 14.2 ทำงานที่บ้าน
 - 14.3 01. - 1.0 กม.
 - 14.4 1.1 - 2.0 กม.
 - 14.5 2.1 - 3.0 กม.
 - 14.6 3.1 - 4 กม.
 - 14.7 4 กม. ขึ้นไป
 - 14.9 ไม่ถาม (เกิดที่นี่)
15. พาหนะที่ใช้ในการเดินทางไปทำงานของท่านตอนที่ท่านย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ๆ คือ
 - 15.1 ไม่ได้ทำงาน + ทำงานที่บ้าน
 - 15.2 เดิน
 - 15.3 รถจักรยานยนต์
 - 15.4 รถประจำทาง
 - 15.5 รถบริการฟรีของที่ทำงาน
 - 15.6 รถส่วนตัว
 - 15.9 ไม่ถาม (เกิดที่นี่)
16. สถานที่ทำงานของท่านในปัจจุบันนี้คือ
 - 16.1 ไม่ได้ทำงาน
 - 16.2 ทำงานที่บ้าน
 - 16.3 ทำนอกบ้านแต่ในชุมชนนี้
 - 16.4 นอกชุมชนแต่ในเขตกรุงเทพฯ
 - 16.5 ต่างจังหวัด

17. พาหนะที่ใช้ในการเดินทางไปทำงาน
- 17.1 ไม่ได้ทำงาน + ทำงานที่บ้าน
 - 17.2 เดิน
 - 17.3 รถจักรยานยนต์
 - 17.4 รถประจำทาง
 - 17.5 รถบริการฟรีของที่ทำงาน
 - 17.6 รถยนต์ส่วนตัว
18. ระยะทางจากบ้านถึงที่ทำงานของท่าน _____ กิโลเมตร และท่านเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปทำงานประมาณวันละ _____ บาท
19. รายได้ของท่านต่อเดือนประมาณ _____ บาท (ระบุ)
ใน 1 ปี ท่านทำงานกี่เดือน _____ เดือน (ระบุ)
20. ปัญหาที่สำคัญที่สุดของท่านเองและครอบครัวซึ่งต้องการแก้ไขเร่งด่วนในขณะนี้ คือ
- _____
21. ปัญหาที่สำคัญที่สุดของชุมชนท่าน ซึ่งควรต้องแก้ไขโดยเร่งด่วนขณะนี้ คือ
- _____
- _____

ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือ

บรรณานุกรม

- กองผังเมือง. สำนักงานปลัดกรุงเทพมหานคร . 2523.
- _____ . สำนักงานปลัดกรุงเทพมหานคร . 2525.
- _____ . รายงานผลการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของแหล่งเสื่อมโทรมริมคลองบางกอกน้อย บริเวณเชิงสะพานอรุณอมรินทร์ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย . 2523.
- _____ . รายงานผลการศึกษาริเวณแหล่งเสื่อมโทรมริมคลองบางกอกใหญ่ บริเวณฝั่งขวาแยกคลองบางแวกกับคลองบางกอกใหญ่ แขวงท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ . 2523.
- _____ . รายงานผลการศึกษาริเวณแหล่งเสื่อมโทรมริมคลองบางจาก บริเวณซอยเพชรเกษม 65 ถนนเพชรเกษม แขวงบางแคเหนือ เขตภาษีเจริญ . 2523.
- _____ . รายงานผลการศึกษาริเวณแหล่งเสื่อมโทรมริมคลองสามเสน บริเวณซอยสวนพฤกษ ถนนวชิรวิถี แขวงสามเสนใน เขตพญาไท . 2524.
- _____ . รายงานผลการศึกษาริเวณแหล่งเสื่อมโทรมริมคลองบางกะปิ บริเวณหลังโรงเรียนวัดอุทัยธาราม แขวงบางกะปิ เขตห้วยขวาง . 2525.
- _____ . รายงานผลการศึกษาริเวณแหล่งเสื่อมโทรมริมคลองแสนแสบ บริเวณซอยภาษี 2 และซอยนวลน้อย ถนนเอกมัย แขวงคลองตัน เขตพระโขนง . 2525.
- _____ . รายงานผลการศึกษาริเวณแหล่งเสื่อมโทรมริมคลองบางน้ำชัน บริเวณหลังสถานีตำรวจนครบาลสำเหร่ ถนนเจริญนคร แขวงบุคคโล เขตธนบุรี. 2525.
- _____ . รายงานผลการศึกษาริเวณแหล่งเสื่อมโทรมริมคลองบางกอกน้อย บริเวณวัดชัยพฤกษ์มาลา ถนนชัยพฤกษ์ แขวงตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน . 2525.
- _____ . รายงานผลการศึกษาริเวณแหล่งเสื่อมโทรมริมคลองบางกอกน้อย บริเวณใกล้ที่ว่าการเขตบางกอกน้อย ซอยวัดสุวรรณาราม แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย . 2525.
- _____ . รายงานผลการศึกษาริเวณแหล่งเสื่อมโทรมริมคลองแสนแสบ บริเวณซอยแสนเงิน ถนนสุขุมวิท แขวงคลองตัน เขตพระโขนง และบริเวณซอยพลอยศรีมหาราช ถนนเพชรบุรี แขวงบางกะปิ เขตห้วยขวาง . 2525.

- กองผังเมือง. รายงานผลการศึกษาบริเวณแหล่งเสื่อมโทรมริมคลองบางกะปิ เขต
ห้วยขวาง , 2525.
- _____ . รายงานผลการศึกษาบริเวณแหล่งเสื่อมโทรมริมคลองวัดเทพธิดาราม
บริเวณซอยวัดราชโอรส และบริเวณซอยศิลป และซอยดิ๊กสัน ถนนดินสอ
แขวงวัดบวรนิเวศน์ และแขวงเสาชิงช้า เขตพระนคร . 2525.
- _____ . รายงานผลการศึกษาแหล่งเสื่อมโทรมริมคลองบางลำภู บริเวณซอยวัด
ปรีณอก แขวงบ้านพานถม เขตพระนคร . 2525.
- _____ . รายงานผลการศึกษาบริเวณแหล่งเสื่อมโทรมริมคลองราชบุรีบูรณะ ใกล้
สถานีตำรวจราชบุรีบูรณะ แขวงราชบุรีบูรณะ เขตราชบุรีบูรณะ . 2523.

การเคหะแห่งชาติ. ความจำเป็นในการแก้ไขและพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย
ในเมืองด้วยการปรับปรุงชุมชนแออัด. วารสารวิชาการที่อยู่อาศัย ปีที่ 4
ฉบับที่ 2 - ฉบับพิเศษ. 2530.

- _____ . รายงานข้อเรียกร้องการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยในจังหวัด
เชียงใหม่ : การแก้ไขปัญหาและปรับปรุงชุมชนแออัด. วารสารวิชา
การที่อยู่อาศัย . 3 (มิถุนายน, 2527)

/ชัตติยา กรรณสูตร. "แหล่งเสื่อมโทรม จุดที่ต้องแก้ไขในการพัฒนาสภาพแวดล้อม" .
วารสารนโยบายบริหารศาสตร์ (19 มกราคม , 2522.)

/จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ และคณะ. รายงานวิจัยสภาพชีวิตของผู้ที่อยู่อาศัยในเคหะ -
สงเคราะห์และแปลงของรัฐ ดิเรก - ห้วยขวาง, สถาบันนิติ-
นโยบายบริหารศาสตร์. 2518.

/ณัฐชัย ตันติสุข. "สภาพและลักษณะของชุมชนแออัด" . การสัมมนาเรื่อง การปฏิ
รูปชุมชนแออัด ระหว่างวันที่ 27-29 กรกฎาคม 2524 . การ -
เคหะแห่งชาติ.

ประกายภัทร นิยม. สภาพสิทธิของสลัม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการ
ตำรา 2527.

ปรีชา วรรณค์. "จินตนาการผังเมืองกับสลัม", ช่างสารสำนักผังเมือง, ฉบับที่ 42.
2526.

/ไพบูลย์ ช่างเรียน "การให้การศึกษาแก่เด็กในย่านแหล่งเสื่อมโทรมคลองเตย".
วารสารนโยบายบริหารศาสตร์, กรกฎาคม, 2518.

- ยาใจ กอนวรงค์. การศึกษารูปแบบการขยายตัวของแหล่งเสื่อมโทรมในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่. การศึกษาค้นคว้าเชิงอิสระตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2531.
- รัตณี ไชยพันธ์. นโยบายการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดของรัฐในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6. วารสารวิชาการที่ลุ่มอาศัย ปีที่ 4 ฉบับที่ 2, ฉบับพิเศษ, 2530.
- วิยะดา หัสดร.
ศรีฟ้า ทุมมาน. ที่ดิน บ้าน และผู้อาศัย กรุงเทพฯ. โอเดียนสโตร์, 2528.
รายงานย่อเรื่องการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้ที่มีรายได้น้อย จังหวัดเชียงใหม่ : การแก้ปัญหาและการปรับปรุงชุมชนแออัด, วารสารวิชาการที่ลุ่มอาศัย, (3 มิถุนายน 2527).
- สมพงษ์ นิตปูย. สภาพสิทธิของสลัม, สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2527.
- โสภณ พรโชคชัย.
อศิน รณันท์. 1020, กรุงเทพฯ : ศูนย์อาสาสมัครผู้พลัดถิ่นในประเทศไทย
ชีวิตและจุดจบของสลัมกรุงเทพมหานครแห่งหนึ่ง, สถาบันไทยคดีศึกษา,
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522.

- Abrams, Charles. "Squattering in Venezuela. "Man's Struggle for Shelter in an Urbanizing World. Massachusetts : Harvard College, 1964 in Duai, A.R. and Other. Slum and Urbanization Bombay : V.B. khole At Jai Gujerat, 1970.
- ✓ Aikens Robert S. "Squatters and Squatter Settlements in Kuala Lumpur". Geographical. 71 (April, 1981)
- Bombay Municipal. Slum in Bombay Brief Report on the Survey of old Building in City 1956-1957 in Desai A.R. and Other Slum and Urbanization. Bombay : V.B. Khale at Jai Gujerat 1970.
- Clinard, Marshall B. Slum and Community Development. New York : McMillan, 1966.
- Dwyer D.J. "The problem of in-migration and Squatter Settlement in Asian : Two Case Studies Manila and Victoria-kawloon. "Asian Studies : (1964), in Yeng Y.M. Changing South-East Asean Studies : Reading on Urbanization. Singapore Oxford University Press.
- Engels. Frederick. "Early Slum Conditions : Manchester in 1844. London : Allenand Unwin, 1936, in Desai A.R. and others Slum and Urbanization. Bombay : V.B. khale At Jai Gujerat, 1970.
- Hollnsteiner. Marry Paccelis, "Metapormosis from Tondo Squatter to Tondo Settler. "Electics. (September, 1975).
- Hoyt Homer, "The Pattern of Movement of Residential Rental Neighborhoods." Read in Urban (Geography, Chicago University Press, 1959.

- Johnson J.C. Urban Geography : An Introductory Analysis. 2nd. ed., Oxford Pergamon Press, 1975.
- Kaye, Barrington. "Singapore's Chinatown. "Upper Nankin Street. Singapore : University of Malaya, 1960. in Desai A.R. and other, Slum and Urbanization. Bombay : V.R. Khale At Jai Gujarat. 1970.
- Kearns, Kevin C. "Intraurban Squatting in London. "Annals of the Association of American Geographers. 69 (December, 1979)
- Lewis Oscar. "Slum life in Mexico City", The Children of Sanchez. Autobiography of a Mexican Family. London : Secker and Warburg, 1961. in Desai A.R. and other. Slum and Urbanization Bombay : V.R. Khale At Jai Gujarat. 1970.
- Mc Gee T.G. The Southeast Asia City : A social Geography of the Primate-Cities of Southeast Asia. London : Bell and Sons, 1967.
- Mumford, Lewis. "The Slum : Its Slum : Its origins". The City in History. London : Secker and Warburg, 1961. in Desai A. R. and Other. Slum and Urbanization. Bombay : V.R. Khale At Jai Gujarat, 1970.
- ✓ Northam, Ray M. Urban Geography 2nd. ed., New York : John Wiley and Sons, 1979.
- ✓ Samaj, Bharat Swak, "Slum of Old Delhi" Delhi : atma Ram and Sons. 1958. in Desai, A.R. and Other. Slum and Urbanization. Bombay : V.R. Khale At Jai Gujarat. 1970.
- ✓ Seeley, John R. "The Slum : Its Nature. Use, and Users." Journal of the American Institute of Planners. 25 (February, 1959).

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อและนามสกุล
วัน เดือน ปีเกิด

ว่าที่ รต. เมธี พยอมวงศ์
วันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2506
ณ โรงพยาบาลแมคคอร์มิค ตำบลวัดเกต
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

การศึกษา

วุฒิ
ชั้นประถมศึกษาตอนปลาย

สถานศึกษา
โรงเรียนมงฟอร์ตวิทยาลัย แผนกประถม
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 2518

ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

โรงเรียนมงฟอร์ตวิทยาลัย แผนกมัธยม
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 2523

นักศึกษาระดับปริญญาตรีปีที่ 5

แผนกการฝึกกำลังสำรอง
จังหวัดทหารบกเชียงใหม่ (ฉฝ.กสร.จทบ.ชน.) 2525

วิทยาศาสตร์บัณฑิต
(วทบ.ภูมิศาสตร์)

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
จังหวัดเชียงใหม่ 2527

พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต
พบ.ม. (พัฒนาสังคม)

คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
กรุงเทพมหานคร 2533